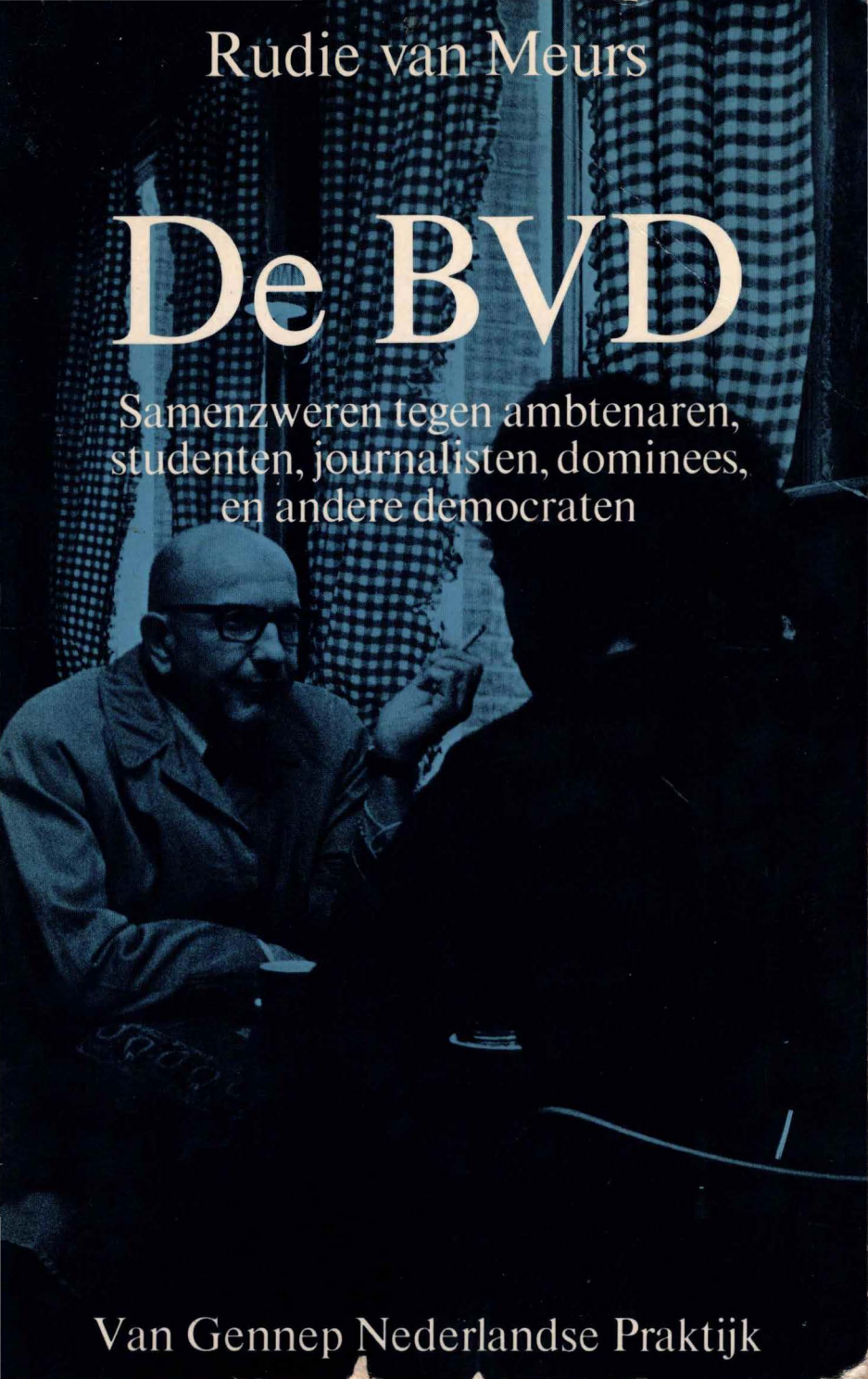

Rudie van Meurs

De BVD

Samenzweren tegen ambtenaren,
studenten, journalisten, dominees,
en andere democraten

Van Gennep Nederlandse Praktijk

De Binnenlandse Veiligheidsdienst is er om onze democratie te beschermen tegen ondergrondse pogingen die te ondermijnen en ten val te brengen. Of dergelijke pogingen er ook werkelijk zijn, is even onduidelijk als het doen en laten van de BVD zélf: de regering weigert opening van zaken te geven, het parlement laat zijn beperkte controlekansen onbenut, de pers gelooft het in het algemeen wel, en het publiek doet de BVD op z'n best af als 'padvindersgedoe'.

Ten onrechte. Met vertakkingen tot in elk gehucht in Nederland verzamelt de BVD in het geheim gegevens over een groot deel van onze bevolking: politieke opvattingen, seksuele geaardheid, sociaal gedrag — alles beoordeeld vanuit een verre van democratische mentaliteit, en aangewend om wie zich niet blindelings conformeert, te hinderen in zijn of haar carrière of in de uitoefening van zijn of haar democratische rechten. De BVD volgt daarbij methoden die — voorzover ze aan het licht komen — ronduit schokkend zijn. Chantage, bedrog, intimidatie, intriges en provocaties zijn de normale ingrediënten van de werkwijze van de BVD.

Rudie van Meurs, redacteur van Vrij Nederland, is de BVD gaan 'volgen', en kreeg dan ook prompt de BVD zelf achter zich aan. Het is een van de vele verhalen die hij in dit boek heeft bijeengebracht en die een verontrustend verslag vormen van een organisatie die zich rechtvaardigt met een beroep op de 'waarden van de democratie' waarvan ze zelf een ernstige potentiële bedreiging vormt.

Het boek van Van Meurs verdient de volle aandacht, zeker nu er zich op het gebied van geheime politie- en inlichtingenorganisaties in Nederland een ongecontroleerde wildgroei aan het ontwikkelen is.

Rudie van Meurs

De BVD

Samenzweren tegen ambtenaren, studenten,
journalisten, dominees en andere democraten

1961
november 1961

Van Gennep Amsterdam 1978

© 1978 Uitgeverij en boekhandel Van Gennep BV, Nes 128, Amsterdam
Boekverzorging: Jacques Janssen
Foto omslag: Joop Souverein
Zetwerk: Fototekst bv, Naarden
Druk: Drukkerij C. Haasbeek bv, Alphen aan den Rijn
Bindwerk: bv Boekbinderij v/h P. Abbringh, Groningen
ISBN 90 6012 309 3

Inhoud

Voorwoord	7
1. 'Een broeinest van kuiperij en intriges'	11
2. Een samenzwering voor de democratie	21
3. Schatbewaarder van het kapitalisme	37
4. Een 'gestapo-achtig' apparaat	45
5. Een paspoort als beloning	63
6. Een kwetsbare positie	71
7. Gewogen en te gevaarlijk bevonden	79
8. 'Licht brengend in de duisternis'	107
9. De dominee in dienst van een 'duivelse organisatie'	115
10. De jacht op de wetenschapper van morgen	121
11. In het grensgebied van rechtsorde en persvrijheid	129
12. 'Een kwestie van status'	147
13. The making of a terrorist	153
14. Een verloren strijd	173
Bijlagen	183

Voorwoord

Met regelmaat mag de Binnenlandse Veiligheidsdienst zich verheugen in belangstelling. De laatste jaren is die zelfs warmer dan ooit, hoewel helaas de berichtgeving over de BVD nog altijd geen gelijke tred houdt met die over de Amerikaanse geheime dienst CIA, die door louche en malafide praktijken in opspraak kwam.

De BVD blijkt hand- en spandiensten te verlenen aan de CIA. Want, zo zei eens de vroegere minister van binnenlandse zaken mr. W.F. de Gaay Fortman: 'De samenwerking met inlichtingendiensten van partnerlanden in bondgenootschappen als de NAVO of met diensten van anderszins bevriende landen dient het Nederlandse belang en bestaat.' En hij voegde eraan toe dat het 'in dit verband niet uitgesloten is dat het noodzakelijk kan zijn om eens een keer inlichtingen over Nederlanders aan de CIA door te geven'. Dit dreigement van de minister kan niet genoeg herhaald worden. De samenwerking tussen de BVD en de CIA stond al omschreven in het geheime Koninklijk Besluit van 8 augustus 1949 toen uit de Centrale Veiligheidsdienst (CVD) de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) ontstond. De vroegere CIA-spion Philip Agee, wie in elk geval enige wetenschap omtrent de inlichtingendiensten niet ontzegd kan worden, voegde er nog aan toe: 'De Nederlandse BVD verschaftte zonder meer namen van door ons gezochte mensen die in Nederland op doorreis waren of verbleven. We kregen rapporten over communistische mantelorganisaties. Informaties waarover de BVD beschikte en waarom we niet eens gevraagd hadden (maar die wel nuttig voor ons waren) werden, dikwijls tot onze verbazing, óók toegezonden. Het spaarde ons veel moeite en tijd.'

De BVD dient niet alleen te pas en te onpas de CIA met gegevens, maar bedient zich soms ook van dezelfde praktijken en methoden. Zo staat in dit boek opgesomd hoe de BVD, net als de CIA, studenten recruteert als informanten. Hoe journalisten benaderd worden om

het belang van de geheime dienst te dienen. Hoe de BVD tot een vruchtbare samenwerking tracht te komen met de geestelijke leiders in dit land, predikanten en priesters. Hoe de inlichtingendienst belastingambtenaren strikt om aldus de belastinggegevens van verdachte Nederlanders na te vlooien. In principe wordt door de BVD het hele arsenaal van 'dirty tricks' ook in Nederland toegepast: de BVD belemmert mensen in hun carrière, jut partijen tegen elkaar op, verstoort vriendschappen, voorkomt dat homofielen terecht komen op verantwoordelijke functies in de samenleving, infiltreert binnen organisaties die volgens de geheime dienst 'verdacht' zijn, achtervolgt links-radicalen mensen, wroet, bespioneert en chanteert. Alleen gebeurt het hier op bescheidener niveau, met beperkter middelen en nog niet geheel tot wasdom gekomen raffinement. Bovenal is in dit land het kapitalisme nog niet zó ontaard als in Amerika.

Veelal handelt de berichtgeving in de dag- en weekbladen over de soms onnozele schelmenstreken van 'onze geheime dienst' en de mislukte escapades op het front van spionage en contra-spionage. Die zaken worden vanzelfsprekend met gepaste vrolijkheid en enige meewarigheid gelezen. Maar intussen groeit de ongerustheid. Want alleen de gestrande missies van de BVD halen de publiciteit en die betreffen dan nog veelal incidenten in de privacy-sfeer van personen die het doelwit zijn. Wat gebeurt er dat niet de publiciteit haalt? Wat doet de BVD, naast het veroorzaken van rellen, nog meer om 'de democratie te beschermen tegen ondermijnende activiteiten van extremisten'? Wat voor effect heeft het gewroet en gespioneer van de BVD op de politiek in dit land? In hoeverre tracht de BVD te voorkomen dat bijvoorbeeld de Russische scheepvaart en de Russische computers een bedreiging gaan vormen voor de westelijke ondernemers? Wat is de rol van de BVD bij de totstandkoming van sommige wetsartikelen, bijvoorbeeld het zogenaamde 'samenspannings-artikel' dat dankzij de geheime dienst gerijpt is in het brein van de vroegere minister van justitie mr. A.A.M. van Agt? Heeft de BVD bemoeienissen met de soms panische berichten in enkele kranten dat het Warschaupact zoveel sterker is dan het westelijke kamp en heeft de dienst greep op de defensieuitgaven? En hoe bewerkstelligt de BVD via het antecedenten- en veiligheidsonderzoek dat een eenvormig, tot conformeren bereid ambtenarendom ontstaat? Op althans een aantal van die vragen probeert dit boek een antwoord

te geven. De incidenten worden behandeld maar nemen een ondergeschikte positie in. Belangrijker is waarom Nederland na de oorlog, tegen de wens van de meerderheid van het parlement in, een geheime dienst kreeg en door wie en welke partijen die werd opgezet. En hoe de BVD uitgroeide tot een oppositionele kracht tegen alle vernieuwingsbewegingen. Een BVD-functionaris die soms aanvallen van gewetenswroeging heeft, verduidelijkt: 'De inlichtingendiensten worden vaak vertekend ingeschat, onderschat qua politieke effecten en overschat naar de privacy-kant rond allerlei incidentjes.' Hij weet dat de BVD zelf niet eens zo ontevreden is over het beeld van een 'CIA op klompen' en uit de kluiten gegroeide padvindsters. Want daardoor krijgt de dienst ondertussen gelegenheid zich onbespied aan grotere zaken te wijden.

Het is voor de eerste keer dat aan de Nederlandse inlichtingendiensten een heel boek wordt gewijd. Ik ben er van overtuigd dat er meer kunnen en moeten volgen. De inhoud van deze publikatie is gebaseerd op 'open bronnen' (kamerstukken, publikaties), op het relaas van een aantal 'aangebrande' BVD-ers die om de een of andere reden de dienst moesten verlaten. Maar vooral op gesprekken met tientallen mensen die een of andere vervelende ervaring met de inlichtingendienst hadden en met wie ik als journalist van Vrij Nederland in contact kwam. En op eigen onderzoek.

Er kwamen in de loop der jaren legio mensen op de redactie van Vrij Nederland die wegens een vermeende klik in de telefoon of, naar eigen inzichten, zeer anti-kapitalistische opvattingen, zich doelwit van de BVD waanden. Doch vaak bleek de wens de vader van de gedachte. Na enig onderzoek bleek steeds weer snel dat de werkelijkheid al fantastisch genoeg is. Over hen gaat dit boek dus niet. Maar ook de verhalen van de echte slachtoffers kunnen, volgens goed journalistiek gebruik, niet volledig zijn omdat veelal een weerwoord ontbreekt. De BVD werkt in het geniep, heeft veel te verbergen en verkiest veelal te zwijgen – dat is misschien ook wel het verstandigste. De weinige keren dat de officiële woordvoerder van de BVD, kabinetschef mr. P.G.H. van Doeveren, gedwongen werd om commentaar te geven, is hij achteraf soms op leugens betrapt. Daarmee bevestigt hij overigens het beeld dat inlichtingendiensten niet te vertrouwen zijn. Ook de antwoorden die de minister van binnenlandse zaken, hem ingefluisterd door het hoofd van de BVD, op kamervragen geeft blinken niet altijd uit in helderheid en zijn

soms incorrect. Helaas wordt op die manier het vertrouwen in de officiële woordvoerders verder ondergraven.

Soms ontkent de woordvoerder met verve dat de BVD een opdracht verstrekt zou hebben tot bepaalde acties. Dat is dan niet zozeer de onwaarheid als wel een halve waarheid. Er is in zo'n geval wel sprake van een missie van de BVD, alleen is die niet uitgegaan van het hoofdkwartier in Den Haag, maar geëntameerd door de lagere goden in het land die krachtens hun taakomschrijving de bevoegdheid hebben op eigen initiatief – en met een onkostenvergoeding en bonus in het vooruitzicht – op onderzoek uit te gaan.

Niettemin heb ik verschillende keren geprobeerd in contact te komen met drs. A. Kuipers – het voormalige hoofd van de BVD – en mr. P. de Haan, de huidige chef. Het is me nooit gelukt, hoewel de heren de publiciteit toch niet schuwen. Maar misschien blijkt uit de interviews die zij aan sommige media wél gaven, dat het een hoofd van de BVD toch niet geheel aan kritisch en selectief vermogen ontbreekt.

Een volledig boek over de inlichtingendiensten kan alleen de BVD zelf schrijven. In dit boek staan slechts opmerkelijke feiten, met journalistieke vlijt verzameld en met onderdrukte politieke weezin opgeschreven. Een aantal onderdelen stond al eerder in een andere vorm in Vrij Nederland. Zoals het verhaal hoe de BVD pogingen ondernam om op het gemeentehuis van Herwijnen gegevens over mij persoonlijk te verzamelen, teneinde de bronnen van een aantal voor de BVD vervelende publikaties, op te sporen. Ik heb die actie steeds als het beste compliment beschouwd voor de artikelen die in Vrij Nederland werden gepubliceerd.

Herwijnen, augustus 1978

Rudie van Meurs

‘Een broeinest van kuiperij en intriges’

Een treurig begin. Een veiligheidsdienst dient immers onopvallend en discreet te opereren. Maar de agenten van het pas opgerichte Bureau Nationale Veiligheid (BNV) rolden al direct ruziënd en vechtend over straat. ‘Uit een reeks van tientallen, voor ons niet te controleren brieven en rapporten blijkt dat dit bureau een broeinest is van kuiperij en intriges. Een instrument van alle mogelijke machten die er belang bij hebben om in het Nederlandse staatsapparaat een onwettige macht uit te oefenen’, schreef De Waarheid op 23 november 1946.

‘Wie dit allemaal beziet, krijgt het verdrietige besef dat hier een hoeveelheid onkunde, kwade trouw, geneigdheid tot achterklap en list wordt openbaar gemaakt waarvoor herrijzend Nederland zich alleen maar diep schamen kan,’ noteerde Het Parool op 15 november ’46.

‘Wie de rapporten leest van ex-ambtenaren van diverse diensten van het BNV die ontslag namen of werden ontslagen, grijpt zich naar het hoofd. Afdelingen beconcurreerden elkaar, reden elkaar met opzet in de wielen. Afspraken werden niet gehouden. Materiaal raakte zoek of werd verduisterd. Personeelsleden werden betrappt terwijl zij archiefstukken lichtten en afschriften maakten van dossiers op last van de chef. Een ding is wel duidelijk: het klopte niet op het BNV,’ berichtte Het Vrije Volk op dezelfde dag.

‘Een groot deel van het Nederlandse publiek is opgeschrikt door de opzienbarende onthullingen over het Bureau Nationale Veiligheid. Hierdoor is aangetoond dat de veiligheid van de Nederlandse gemeenschap door onkunde en intriges van reactionaire zijde in gevaar wordt gebracht,’ concludeerde Paraat (22 november 1946).

Kort daarop werd het Bureau Nationale Veiligheid opgeheven om over te gaan in Centrale Veiligheidsdienst (CVD) en nog later – in 1949 – in de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD). Dat gebeurde,

zo schreef de eerste naoorlogse chef van de Nederlandse geheime dienst mr. L. Einthoven in zijn gekleurde memoires, 'om met een groep zorgvuldig geselecteerde ambtenaren een echte veiligheidsdienst te beginnen.'

Die opzet slaagde meesterlijk. Einthoven zocht en vond gelijkgezinde lieden die zijn filosofie deelden dat de dreigende barbarij van socialisme en communisme te vuur en te zwaard bestreden diende te worden. Dat er 'een psychopolitieke therapie gevonden moest worden om het extremisme om te buigen.'

In de oorlogsjaren waren de plannen van Einthoven mislukt. Hij was toen lid van het driemanschap van de Nederlandse Unie die 'het volk rijp wilde maken voor de nieuwe denkbeelden.' Een slagzin waarmee het driemanschap – bestaande uit dr. J.E. de Quay, mr. J. Linthorst Homan en Einthoven – toen zijn onvrede over het vooroorlogse Nederland uitdrukte en bezet Nederland de indruk gaf dat de Duitse overwinning onvermijdelijk was.

Onmiddellijk na de bevrijding kreeg Einthoven alsnog een kans een beweging te formeren die een niet te onderschatten invloed op de landspolitiek zou gaan uitoefenen. In 1949 kreeg die pas goed vorm met de oprichting van de BVD waar 'geselecteerde ambtenaren' Einthoven van advies gingen dienen en hem loyaal terzijde zouden staan.

Maar wat voor ordinaire en beschamende reellen gingen aan de komst van de BVD vooraf? Wat voor 'intriges' en 'kuiperijen' speelden zich af om die 'selectie' te kunnen doorvoeren? Welke 'nieuwe denkbeelden' stonden Einthoven voor ogen? De geschiedenis van de BVD onthult veel over de (contra)spionage zoals die door de jaren heen hier te lande is beoefend.

September 1946. Op het departement van algemene zaken heeft minister-president dr. L.M.J. Beel (KVP) de top van de geheime dienst bij zich ontboden. Beel is nog maar pas in functie. Hij heeft een paar maanden geleden de leiding van het land overgenomen van de socialist ir. W. Schermerhorn.

De geheime dienst opereert nog onder de naam Bureau Nationale Veiligheid. Het valt onder algemene zaken maar er is een hevige strijd aan de gang tussen de ministeries van justitie en binnenlandse zaken die de zeggenschap over het bureau voor zich opeisen.

De sfeer op het departement is geladen. Naast Beel is mr. L.

Eindhoven aanwezig. Voor de oorlog was hij hoofdcommissaris van politie in Rotterdam. In de oorlog trad hij als 'Dritte im Bunde' toe tot het driemanschap van de Nederlandse Unie, dat de bezetter loyaal en opportunistisch bejegende. Na de oorlog werd hij door de chef-staf van het Militair Gezag generaal-majoor mr. H.J. Kruls aangezocht om de leiding van de veiligheidsdienst op zich te nemen. Eindhoven sputterde aanvankelijk tegen. Maar dr. J.E. de Quay, die Eindhoven in het driemanschap was gaan bewonderen, overreedde hem. Er was geen betere en betrouwbaarder kandidaat, zei De Quay die toen ook al weer een hoge functie had. Hij was minister van oorlog in het kabinet-Gerbrandy. Eindhoven stemde toe en kreeg als beloning de rang van kolonel. De eerste maanden waren moeilijk voor Eindhoven. Hij mocht zijn mensen niet zelfstandig selecteren. Hij moest eerst gaan coördineren, systeem brengen in de vele onafhankelijk van elkaar werkende opsporings- en inlichtingendiensten die zich alle bezighielden met spionage en contraspionage. Daar waren bijvoorbeeld de Rijksrecherche, de afdeling III van de Generale Staf (GS III), de Marine Inlichtingen Dienst, de Grensbewaking, de Havenveiligheidsdienst, de 'Securisten' van de luchtsrijdkrachten en het Bureau Inlichtingen (BI) dat in Londen spreekbuis was van de Orde Dienst (OD). Voorts waren er allerhande groepen van ex-illegalen die in de oorlog een respectabel aandeel hadden gehad in het verzet en waarmee Eindhoven rekening diende te houden. Kortom een bonte verscheidenheid van mensen en groepen, 'Oranje-fascisten' (zoals de Orde Dienst ooit werd genoemd), 'Oranje-dieven' (de Binnenlandse Strijdkrachten die weer steun vonden bij Kruls) en sociaal-democraten afkomstig uit het linkse verzet. Alles bij elkaar in het Scheveningse Grand Hotel, het hoofdkwartier van het Bureau Nationale Veiligheid. Wrijving, ruzies, achterdocht en meningsverschillen over hoe saboteurs, landverraders en collaborateurs moesten worden opgespoord en verhoord, waren aan de orde van de dag. Van Einthovens voornemen om van de geheime dienst een sterk gecentraliseerd bureau te maken waaraan hij, uitsluitend hij, leiding zou geven was nog altijd niet veel terecht gekomen. Eindhoven wilde afrekenen met de 'andersdenkenden' binnen de veiligheidsdienst. Hij wilde ook dat het BNV over zou gaan naar het ministerie van binnenlandse zaken waar – zo meende hij – 'orde en rust' het best gewaarborgd waren. Die dag in september 1946, toen Beel hem naar algemene zaken riep, zou de

afrekening moeten komen.

De minister-president heeft de bijeenkomst kundig voorbereid. Zo heeft hij ook jhr. P.J. Six uitgenodigd. Six was in het begin van de oorlog chef-staf van de gewestelijke commandant Amsterdam. Hij werd een prominent lid van de Orde Dienst, een paramilitaire organisatie gevormd door een groep nationalistisch denkende beroeps- en reserve-officieren die zich omstreeks 1943 gereed hield om de touwtjes in bevrijd Nederland in handen te nemen. Geen verzetsorganisatie maar een beweging die erop gespitst was ná het verzet 'de orde en rust te handhaven' en 'het land te vrijwaren van maatschappelijke onrust en revolutionaire woelingen en te voorkomen dat de mensen op drift zouden raken door communistische en socialistische leuzen'. Six zou tenslotte chef-staf van de OD worden.

Naast een programma beschikte de OD over een grote dosis welsprekendheid en had ze fervente aanhangers op sleutelposten. Zo was dr. J.M. Somer, een kapitein van het Koninklijk Nederlands-Indische Leger (KNIL), chef van het Bureau Inlichtingen in Londen. Een ander OD-adept was mr. Charles van Houten, een ex-bankdirecteur die plaatsvervangend chef was van het bewuste bureau. Het Bureau Inlichtingen was een van de belangrijkste sluizen waardoor nieuws uit bezet Nederland tot Londen doordrong. Somer drukte op al het nieuws dat via zijn kanaal binnenkwam het stempel van de OD en zo groeide de Orde Dienst in aanzien en kregen regering en koningin in Londen een scheve indruk over de werkelijke situatie in Nederland. Het Bureau Inlichtingen werd de inlichtingendienst van de OD. Er werd gesproken over 'de ID van de OD' – door dr. L. de Jong teruggebracht tot het 'verbale imperialisme' van de OD. Want de officieren van de OD pronkten met andermans veren. Zij eigenden zich rapporten toe en ze deden het voorkomen alsof die informatie uit bezet Nederland van hun eigen mensen kwam, terwijl dat absoluut niet het geval was.

Het plannetje van Six c.s. om na de oorlog het regeercentrum te gaan bemannen ging niet door. 'Maar achter de schermen zetten de heren hun verderfelijke activiteit voort om Nederland een ondemocratische, militairistische en conservatieve regering op te dringen. Om ons land te brengen onder wat werd aangekondigd als een sterk centraal gezag, onder directe verantwoordelijkheid van de Kroon. Herhaaldelijk is tegen het drijven en wroeten van deze ID/OD-groep

in woord en geschrift gewaarschuwd en geageerd. 'Maar in feite zijn de waarschuwingen en acties zonder veel resultaat gebleven', schreef Het Vrije Volk in een vlammend commentaar.

En Beel zelf? Beel was aanvankelijk loco-secretaris van de gemeente Eindhoven. Toen eind 1944 het zuiden werd bevrijd viel hij omhoog in het Militair Gezag (MG). Het MG was het eigen orde-apparaat van de Nederlandse regering in Londen die het in overleg met de Brabantse elite had ingesteld. Het was ontstaan uit angst voor agitatie van links, voor sociale onrust en klassenstrijd. Het Militair Gezag stond onder leiding van generaal-majoor Kruls. Beel had er de portefeuille van sociale zaken. Dr. J.E. de Quay werd een andere topfunctie toebedeeld. Voorts ontmoeten we er ir. Th.Ph. Tromp die later korte tijd (samen met onder meer De Quay) minister in het kabinet-Gerbrandy zou worden en nóg later lid van de Raad van Bestuur bij Philips. In het Militair Gezag werd Tromp belast met het 'bureau inlichtingen'. Vanzelfsprekend. Bij Philips was hij lange tijd hoofd van de economische sectie van de inlichtingendienst geweest. Een functie dus die hem op het lijf geschreven was. Tromp werkte hecht samen met Einthoven, die ongeveer tegelijkertijd door Kruls benaderd was om hoofd van het Bureau Nationale Veiligheid te worden. Op het bureau inlichtingen van Tromp waren ook Somer en Van Houten uit Londen gearriveerd. Het Militair Gezag onder leiding van Kruls had zich ontwikkeld tot het 'circus Kruls' waarbinnen Beel (als lid van de Gestelse elite, vooral bestaande uit KVP-ers), Einthoven en De Quay, Somer (Orde Dienst) en Tromp (Philips) hun invloed lieten gelden. De heren hadden gemeen dat zij vervuld waren van een diepe angst voor het rode gevaar dat Nederland na de bevrijding zou kunnen overspoelen.

De politieke ontwikkeling direct na de oorlog voltrok zich evenwel niet geheel conform de wensen van de machtige samenzweerders. De Quay meende bijvoorbeeld dat een militaire dictatuur van één à twee jaar nodig zou zijn om orde op zaken te stellen. Six beschouwde Koos Vorrink (ten onrechte) als 'een marxist' maar zag tot zijn verbijstering hoe twee van diens partijgenoten (Drees en Schermerhorn) het eerste kabinet in bevrijd Nederland gingen bemannen. Daarna kwam Beel met een rooms-rood kabinet – nog altijd niet ideaal.

Tegen die achtergrond zijn Beel, Einthoven en Six op het ministerie

van algemene zaken bij elkaar gekomen om te trachten althans één bolwerk van reactie vast in eigen hand te houden: de veiligheidsdienst. Ze wachten op een vierde gast: W.E. Sanders, de belangrijkste medewerker van Eindhoven. Een oud-hoofdingspecteur van politie die hoofd van de recherche in Enschede was. Binnen het Bureau Nationale Veiligheid is Sanders chef van de opsporingsdienst. De opsporingsdienst van het BNV bestond voornamelijk uit oud-illegalen en oud-politieke gevangenen. Mensen die boven elke twijfel verheven waren. Dat was lang niet zo met al het personeel van de veiligheidsdienst. Toen Eindhoven eens een antecedentenonderzoek liet instellen bij zijn medewerkers bleek tot zijn 'onthutsing' dat collaborateurs en zelfs verraders de veiligheidsdienst hadden weten binnen te dringen. Eindhoven had dus blij moeten zijn met een man als Sanders – of, gezien de merkwaardige politieke loopbaan van Eindhoven, juist niet.

Eindhoven en Sanders waren water en vuur. In een rapport dat een medewerker van de veiligheidsdienst J. W. Matthijsen opstelde over de 'lange lijdensweg' van het BNV stond te lezen: 'Dezelfde kolonel Eindhoven zou de heer Sanders, het hoofd van de voornaamste onderafdeling van het BNV, de Opsporingsdienst, voortdurend met alle middelen tegenwerken om hem tenslotte onder onmiddellijke verantwoordelijkheid van de minister-president in een val te lokken.'

In het bewuste rapport-Matthijsen werden scherpe tegenstellingen blootgelegd tussen Eindhoven en Sanders. De laatste wilde veel verder gaan met zijn opsporingswerk. 'Sanders beschouwde iedere vijandelijke agent als een onderdeelje van een groot apparaat. Soms duurt het maanden voor een verdachte begint te praten, maar men moest geduld hebben en alles uiteenrafelen tot in de finesses. Slechts op die wijze kon men een nauwkeurig beeld ontwerpen van de organisatie die vóór en tijdens de oorlog in Nederland had gewerkt.' Eindhoven wilde evenwel zo snel mogelijk van de arrestanten verlost worden. 'Daartoe gelastte hij, buiten Sanders om, de arrestanten met een summier proces-verbaal over te dragen aan de procureur-fiscaal, zónder proces-verbaal van getuigen-verhoren maar met een lijstje van te verhoren getuigen. De Politieke Recherche Afdelingen (PRA) moest de zaak dan maar rondmaken.'

Toen andere medewerkers Eindhoven erop attent maakten dat getuigen in spionagezaken meestal zélf verdachten zijn, waardoor de

PRA-rechercheurs op BNV-terrein zouden komen, zei het hoofd van het Bureau Nationale Veiligheid: 'Ik gelast het zo.'

Eindhoven legde een 'onbegrijpelijke afkeer aan de dag van het napluizen van vooroorlogse spionageverbindingen'. Hij voelde er niets voor door te stoten naar de 'Canaris-mensen' (de agenten van de Duitse contraspionagedienst, Abwehr) die inmiddels alweer actief waren op belangrijke posten in het naoorlogse Duitsland en hartelijke contacten hadden met de CDU. Het risico van het verhoren van deze Canaris-mensen was immers dat zij compromitterende verklaringen konden afleggen over Nederlanders die ook al weer hoog te paard zaten.

Kortom, het rapport-Matthijssen somde talrijke voorbeelden op hoe de spanningen tussen Eindhoven en Sanders waren gegroeid. De Opsporingsdienst van het BNV ging tenslotte kolonel Eindhoven buiten haar activiteiten houden met het excuus: 'Men kon den leider noch bij het werk, noch bij de mensen die ervoor staan moesten vertrouwen.'

Eindhoven was incompetent voor zijn werk. Hij beoordeelde de arrestanten van het BNV met de mildheid waarmee hij zelf na de oorlog beoordeeld wilde worden voor zijn rol in het driemanschap van de Nederlandse Unie. Hij was bevooroordeeld zodra het om socialisten ging.

Zo beschuldigde Matthijssen Eindhoven ervan dat deze pogingen had ondernomen 'om materiaal te verzamelen ter aantasting van het vaderlands gedrag van Koos Vorrink en Frans Goedhart'. Het Vrije Volk schreef in 1946 dat Eindhoven tot op het laatst de hoop koesterde, van de beruchte oorlogsmisdadiger Anton van der Waals 'compromitterende verklaringen over het gedrag van Koos Vorrink los te krijgen'. Eindhoven zou, volgens het rapport-Matthijssen, 'opzettelijk naar Duitsers gezocht hebben die bezwarende verklaringen over Vorrink konden afleggen'. Hij zou 'Rauter geprest hebben valse verklaringen tegen Vorrink af te leggen'.

Sanders trachtte het rancuneuze gedrag van Eindhoven voortdurend te corrigeren. Hij wees erop dat SD-ers niet de betrouwbaarste getuigen zijn. Hij wees hem op ander materiaal dat aantoonde dat Vorrink geen verraad kón hebben gepleegd.

Sanders was lid van de Partij van de Arbeid. Leden van de Orde

Dienst hadden eens het gerucht gelanceerd dat hij een communist was. Dat gerucht werd zo luid dat Sanders er narigheid van kreeg, maar Einthoven liet het zo. Sanders, de enige socialist in de leiding van het Bureau Nationale Veiligheid, was een vriend van Vorrink, een vriend van Schermerhorn, en een politieke vijand van Einthoven, Six en Beel. Sanders stond de plannen van dit naoorlogse driemanschap in de weg en moest verdwijnen. Dat is concreet de bedoeling van de bijeenkomst op het ministerie van algemene zaken. Eigenlijk is het voorspel al een paar maanden eerder begonnen. Toen werd besloten het Bureau Nationale Veiligheid voortijdig te liquideren. Daardoor zou al het personeel ontslagen worden en kreeg Einthoven gelegenheid zijn lang begeerde wens ten uitvoer te brengen: 'Met een groep zorgvuldig geselecteerde ambtenaren een échte veiligheidsdienst beginnen.' Sanders vreesde die organisatorische verandering. Er zouden honderden ambtenaren ontslagen worden. Vooral oud-illegalen uit het linkse verzet moesten het veld ruimen. Einthoven zou met enige getrouwen de Centrale Veiligheidsdienst (CVD), opvolger van het BNV, gaan bezetten. Maar meer nog maakte Sanders zich zorgen om de stapelhoge dossiers, die soms onaangename dingen vertelden over lieden die al weer in hoogheid waren gezeten. Hij vertelde Beel welke zorgen hij had en stelde voor de documenten in handen te stellen van rechercheurs van de Bijzondere afdeling der Rijksrecherche. Sanders zag aankomen dat het documentatiemateriaal van het BNV verloren zou gaan. In overleg met het ministerie van justitie (een van de gegadigden die de veiligheidsdienst onder zijn beheer wilde hebben) maakte hij veiligheidshalve copieën van het materiaal met de bedoeling die over te dragen aan de Rijksrecherche. Er volgde een gesprek met Beel, die hem duidelijk maakte dat hij de gecopieerde dossiers diende over te dragen. Aanvankelijk zou dat in de loop van september 1946 gebeuren maar per brief maakte de minister-president aan Sanders duidelijk dat hij hem eerder verwachtte.

Op de bewuste 2de september 1946 overhandigt Sanders de rapporten. De bijeenkomst is tot in de puntjes geënceneerd. Beel vraagt op hoge toon om méér rapporten en somt – zonder het ontvangen materiaal in te zien – een aantal dossiers op dat ontbreekt. Dan staat Einthoven op voor de 'finale afrekening' – zoals Sanders het later zal omschrijven. Er ontstaat een woordenwisseling. Sanders zegt dat het

materiaal dat Beel opsomt in bezit is van Eindhoven. Eindhoven zegt dat Sanders liegt. Achter de deur staat de politie die door Beel wordt binnengeroepen. Sanders wordt gearresteerd, meegenomen naar het hoofdbureau van politie en 'tot op het hemd toe uitgeklee'd'. Er volgt een huiszoeking in Sanders' woning. Er wordt niets gevonden. Sanders wordt vrijgelaten. Intussen is de 'rel-Sanders' een feit. Een regeringscommuniqué ('in elkaar gedraaid door Eindhoven en met medewerking van Beel gelanceerd', zegt Sanders later) blameert de chef van de opsporingsdienst en vertelt 'dat het justitieel onderzoek zal dienen te worden afgewacht'. Dat zal nooit iets opleveren. Maar de duistere machten binnen het Bureau Nationale Veiligheid hebben gezegevierd. H.M. van Randwijk zal later in Vrij Nederland (14 september 1946) schrijven: 'De achtergronden van dit tournooi liggen diep in de illegaliteit verborgen en reiken zelfs tot vóór 1940. Vertakkingen lopen naar Londen. Hier botsen progressiviteit en democratisch radicalisme op a- of zelfs ondemocratische reactionaire gezindheid en wellicht dat hier een sleutel gevonden kan worden voor het geheim van de anonieme bestuurs sabotage in Nederland waardoor het progressieve werk van bijvoorbeeld het kabinet-Schermerhorn telkens weer op onnaspeurlijke wijze in de klei van ons bestuursapparaat bleef steken. Dit alles gaat ver, heel ver. Het klinkt ons Nederlanders ook vreemd in de oren. Vergeten we echter niet dat ook wij een oorlog achter de rug hebben en dat ook bij ons in dit troebel-water, vissers hebben ingelegd die voorheen nooit zulk een kans zouden hebben gehad.'

Met Sanders is de enig overgebleven socialist uit de top van de geheime dienst gestoten. De coup heeft nog meer gevolgen. Want met Sanders is ook de interne discussie gesmoord over de vraag bij welk departement de veiligheidsdienst moet worden ondergebracht. Socialisten in die dagen neigden ertoe om te zeggen dat de veiligheidsdienst thuishoorde bij het departement van justitie. Vanouds was de dienst een justitieel apparaat. 'Mocht men tot de overtuiging komen dat een dergelijk apparaat ter opsporing van spionage noodzakelijk is, dan rijst de vraag of dit thuis hoort onder het departement van de minister-president of onder het departement van justitie, waar het zou komen in de sfeer van een departement dat in feite de rechten van het individu verdedigt,' meende Het Vrije Volk. Het zou noch algemene zaken, noch justitie worden. Het werd het ministerie van binnenlandse zaken.

Want het Bureau Nationale Veiligheid werd 'de veiligheidsdienst van Eindhoven'. Gezuiverd van andersdenkenden, beschermd tegen openbaarheid en uitgerust voor geheime operaties. Eindhoven wilde al in het prille begin, toen Kruls hem riep en De Quay hem aanwees, dat zijn in te richten apparaat onder het beheer van binnenlandse zaken zou worden geplaatst. Op 8 augustus 1949 werd via een onooglijk berichtje in de kranten bekend gemaakt dat aldus was geschied. Vanaf nu was de politieke dimensie van het werken en groeien van de geheime dienst officieel vastgelegd. Als gevolg van de oorlog was de veiligheidsdienst geconfronteerd geraakt met die politieke kanten. Met de inlijving van de dienst bij binnenlandse zaken werd de situatie geprolongeerd. Het is niet toevallig dat na de oorlog voornamelijk KVP-ers en antirevolutionairen – al evenzeer geïmponeerd door de idee van 'rust en orde' – het departement van binnenlandse zaken zouden gaan besturen.

Een samenzwering voor de democratie

Het was niet alléén die 'ondemocratisch reactionaire gezindheid' die Beel en Einthoven bij elkaar bracht en deed samenzweren om de veiligheidsdienst in betrouwbare handen te houden. Er was meer. Eigenlijk waren de afspraken al gemaakt in Nederlands-Indië, waar beide heren een bestuursfunctie hadden en waar de officieren van de Orde Dienst nog macht en aanzien genoten. Ambtenaren werden er met ontzag tegemoet getreden. Het was dan ook niet toevallig dat toen de Binnenlandse Veiligheidsdienst ontstond, Soekarno en Hatta in Indonesië juist aanstalten maakten om Djakarta binnen te trekken. Onze rol als koloniale mogendheid liep ten einde. Uit de kolonie trokken drommen ambtenaren huiswaarts om in het moederland nieuw emplooi te zoeken. Welnu, gelukkig troffen zij daar hun oud-collega's en vrienden Beel en Einthoven die zojuist de oude veiligheidsdienst hadden opgedoekt en gereed waren een nieuwe te beginnen. Einthoven stond op het punt zijn 'echte veiligheidsdienst te beginnen met een groep zorgvuldig geselecteerde ambtenaren'. De repatrianten hadden de goede mentaliteit, zo oordeelde de chef. Vaak hadden ze in Nederlands-Indië veiligheidswerk gedaan. Bovendien waren ze vol hunkering naar het rijke verleden en bezielde van verlangen het vaderland te beschermen tegen verder verval. 'Zo zouden de eerste tien à vijftien jaar vooral merendeels behoudende vaderlanders de BVD gaan bemannen. Naast die Indië-ambtenaren werden oud-illegalen uit het confessionele verzet in dienst genomen. Keurige, moedige mensen dat wel. Maar nawrokkend over het verlies van de koloniën en vol angst voor het rode gevaar. Gezagsgetrouwe gereformeerden die in de communisten de komst van de antichrist voorspeld zagen. Kortom, een uitgelezen gezelschap voor de Nederlandse bijdrage aan de Koude Oorlog die voor de deur stond. De twee stromingen uit het verzet en uit de koloniën, die Einthoven bij elkaar bracht, zouden jarenlang hun stempel op de

geheime dienst gaan drukken. Toen Eindhoven met pensioen ging volgde mr. J.S. Sinnighe Damsté – ooit advocaat in Soerabaja – hem op. Na Sinnighe Damsté kwam drs. A. Kuipers, een representant van het verzet.

Het valt niet meer precies te achterhalen in hoeverre die zwerm werkloze ambtenaren uit Nederlands-Indië de komst van de Binnenlandse Veiligheidsdienst geïnspireerd heeft. Wel is duidelijk dat het overgrote deel van de politici, zo pal na de oorlog, een veiligheidsdienst voor eigen gebruik helemaal niet zag zitten. Het Bureau Nationale Veiligheid werd opgericht om af te rekenen met collaborateurs, met restanten van de Duitse spionage- en sabotage-diensten en moest betrouwbaarheidsonderzoeken uitvoeren voor het afgeven van visa voor buitenlandse reizen. Het was de bedoeling, het BNV zo snel mogelijk te liquideren. Toen begon het gerommel in het verre oosten, Indonesië, en onderkenden anderen plotseling het gevaar van het nabije oostblok. Wegens de dreigende 'communistiche activiteiten' werd daarop besloten de dienst te handhaven. Zo diende het een het ander. Het Bureau Nationale Veiligheid werd voor korte tijd Centrale Veiligheidsdienst die overging in de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Een groot deel van het parlement was daar zeer ontevreden over. De fractie van de CHU in de Eerste Kamer stemde zelfs, met de CPN, tégen. In de Tweede Kamer greep de CHU-afgevaardigde mr. H.K.J. Beernink – die later minister van binnenlandse zaken zou worden – het debat over de veiligheidsdienst zelfs aan om zijn gal te spuwen over het feit 'dat de regering het jachtslot Sint Hubertus op De Hoge Veluwe gebruikt als conferentie-oord en als logeer-instelling voor ministers en secretarissen-generaal'. Het Vrije Volk toonde zich verbolgen over die 'benepen politiek' maar maakte niet duidelijk wat Beernink met zijn opmerking precies bedoelde en wat het een met het ander te maken had.

Het Algemeen Handelsblad van die dagen wenste niet in te gaan op de 'kleingeestige roddelarijen' en stootte door naar de kern van de zaak: 'De Binnenlandse Veiligheidsdienst is een instrument dat in onze democratische maatschappij eigenlijk niet past. In een democratische maatschappij moet het niet mogelijk zijn dat iemand iets wordt ten laste gelegd zonder dat de bevoegde rechter die tenlastellegging beoordeelt en daarover uitspraak doet. Maar de ontwikkeling in de maatschappij is nu eenmaal zo dat de dreiging van het

internationale en imperialistische communisme niet alleen van buiten komt maar ook van binnenuit wordt georganiseerd en dat i.c. in ons land, de vrijheid wordt bedreigd door zich noemende Nederlanders. Om het nog duidelijker te maken: door een vijfde colonne.' Geïmponeerd door de geruchtenstroom uit het verre en nabije oosten ging de scribent verder: 'Moeten wij nu met een beroep op onze democratische beginselen maar gelaten toezien hoe deze lieden onze onafhankelijkheid en onze vrijheid ondermijnen en hen maar rustig hun gang laten gaan? Indien dit de eis zou zijn, zou daarmee tevens de zwakte van deze democratie zijn aangetoond en zij in wezen al veroordeeld zijn.'

En zo bleek het Algemeen Handelsblad, net als de politici uit die dagen, bereid tot alle compromissen. Want: 'Als een veiligheidsdienst dan noodzakelijk is, is het even noodzakelijk dat hij in het geheim kan werken, omdat die lieden die het op onze vrijheid gemunt hebben, hun gedragingen ook niet aan de grote klok plegen te hangen. Zou men van deze BVD openbaarheid verlangen, dan kan men hem even goed direct weer opdoeken. Deze BVD heeft nu eenmaal krachtens de aard van zijn werk een ondemocratisch karakter en dan moet men niet, zoals in de Tweede Kamer gebeurd is, door openbaarheid te verlangen, aan iets wat in wezen ondemocratisch is, het karakter van democratie trachten te geven. Dat gaat nu eenmaal niet. Men late het ondemocratisch en zorg, dat het kan dienen voor het doel waarvoor het is ingesteld of men make het democratisch maar dan is het geen veiligheidsdienst meer en kan men dit apparaat even goed weer afschaffen.'

Vernietigender kon eigenlijk niet. Een ondemocratisch instrument ter bescherming van de democratische rechtsorde. Zo zou het blijven.

De ook door de BVD zelf gevoede angst voor onbekende krachten, speelde zo omstreeks 1950 de dienst in de kaart. Er ontstonden bange geruchten. Waar ze vandaan kwamen wist niemand. Wat ze waard waren kon niemand achterhalen. De toenmalige minister van binnenlandse zaken mr. F.G.C.J.M. Teulings (KVP) droeg bij aan de algemene paniek. Zo maakte hij bekend dat 'de overheid en de gemeenschap zich geplaagd zien voor het feit dat er krachten aan het werk zijn die principieel een omverwerping van het democratisch staatsbestel willen bewerkstelligen en daarbij geen middel onge-

proefd laten.' 'Bovendien vinden bedoelde krachten buitenlandse ondersteuning', deelde de minister dreigend mee. Vanzelfsprekend konden deze vage toespelingen niet nader gepreciseerd worden maar in elk geval bewezen ze volgens de bewindsman 'dat de BVD onontbeerlijk is in het belang van 's lands inwendige veiligheid'. Daar ging het om. Zo werd de natie van alles op de mouw gespeld en won de veiligheidsdienst aan macht.

Een geheim Koninklijk Besluit uit 1949 zou de geheime operaties van de veiligheidsdienst gaan legaliseren. De confessionelen en liberalen hadden daar niet de minste moeite mee. De Partij van de Arbeid verkeerde in een merkwaardige, gespleten situatie. Nog altijd boos en gegriefd dat de socialisten uit het veiligheidsapparaat waren geëlimineerd, wantrouwend tegenover de top van de BVD, kwamen PvdA-kamerleden als Frans Goedhart en jhr. M. de Goes van Naters keer op keer met kritiek – zij het dat die zelden ging over fundamentele zaken. Maar aan de andere kant van de tafel zat minister-president W. Drees die namens zijn rooms-rode kabinet de veiligheidsdienst verdedigde en het geheime Koninklijke Besluit uitvaardigde.

Twee jaar nadat de veiligheidsdienst via het geheime Koninklijk Besluit met zijn geheime operaties was begonnen, deed de BVD een 'grote vangst' die de bange verhalen over de communistische penetratie zou bevestigen. Plotseling bleken 'volwaardige spionnen' in Nederland in actie te zijn. In een officiële mededeling maakte de Binnenlandse Veiligheidsdienst bekend 'zekerheid te hebben gekregen dat de Tsjechische geheime dienst in Nederland opereert'. Er was een Nederlander opgepakt 'genaamd mr. D.E. Krantz, alias König'. Een 'bescheiden en charmant man met een huiselijk leven' die evenwel in 'dancings contact had met een lid van de Tsjechische geheime dienst'; 'die zich altijd eerst vergewiste of hij niet gevolgd werd door onderweg zich meer malen te bukken en zijn veters vast te maken'. De Nederlander en de Tsjech hielden ook contact via een 'dode brievenbus' – een tramhuisje of een holle boom. De informatie die dan werd doorgegeven ging over bijvoorbeeld de Fokker-fabrieken die toen de Gloster 'Meteors' fabriceerden en over de Nederlandse houding tegenover het buitenland. Allemaal niet zulke geweldig geheime zaken en al snel werd het verhaal van de BVD dan ook als een 'driestuiverroman' gekwalificeerd. De minister van

binnenlandse zaken Teulings (KVP) erkende later in de Tweede Kamer 'dat de vorm van de publicatie onvoldoende zijn aandacht had gekregen'. 'Daarbij zijn fouten gemaakt onder meer omdat door een opeenstapeling van details de aandacht van de zeer ernstige hoofdzak werd afgeleid en omdat de BVD met name in het communiqué was genoemd.' 'Een opeenstapeling van blunders', daar was iedereen het over eens. Teulings beaamde dat de 'kinderziekten van de BVD wel erg lang duurden'. Hij weet dat aan gebrek aan geld en beloofde de Kamer een methode te zoeken 'waardoor de Kamer meer contact met de dienst zou kunnen hebben'.

Die werd kort na de opzienbarende ontdekking van de Tsjechische spionnen gevonden. In maart 1952 werd uit de Tweede Kamer een vaste commissie voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten gevormd die de BVD zou gaan controleren. Leden van de commissie werden de fractievoorzitters van de vijf grote partijen, de KVP, de PvdA, ARP, CHU en VVD. De commissie kreeg geheimhouding opgelegd en het zou vijftien jaar duren voor zij haar eerste verslag ging uitbrengen.

De Partij van de Arbeid mocht dan gaan controleren, participeren was er nog lang niet bij. Het was in de tijd dat een journalist een ambtelijke functie geweigerd werd 'omdat hij contacten had met existentialisten'. De BVD ging op onderzoek uit in hoeverre De Waarheid gefinancierd werd door Het Parool en stelde zich serieus de vraag 'of Vrij Nederland een organisatie van de Kominform was'. Op besloten bijeenkomsten sprak het hoofd van de afdeling voorlichting van de BVD jhr. M. de Savornin Lohman over 'de strategie van het communisme' en de diverse vormen van 'links-extremisme'. Graag citeerde hij dan Hooglied 2 waarin gesproken wordt over 'de vosjes die in de wijngaard woelen'. Evenals die vosjes werkten ook communisten 'desintegrerend', 'subversief' en 'conspirerend'. En 'vosjes' waren lieden die in die jaren ook zelfs maar de geringste sympathie toonden voor organisaties als bijvoorbeeld de Communistische Partij Nederland, de Arbeiders Bond voor Cultuur, het Algemeen Nederlands Jeugdverbond, de Nederlandse Vrouwen Beweging en de Eenheidsvakcentrale (EVC).

De BVD beleefde gouden tijden. Het McCarthyisme dat de Verenigde Staten terroriseerde, woei over naar Nederland. Rondom menig communist, oud-communist en sympathisant woedde een stiekeme

rapportenoorlog die vaak Berufsverbot tot gevolg had – al was dat woord toen nog niet uitgevonden. Tot aan 1959 werd het ministerie van binnenlandse zaken uitsluitend door KVP-ministers bemand – met een onderbreking van precies 16 dagen toen de PvdA-minister J.G. Suurhoff op de winkel mocht letten. De BVD voer er wel bij. De dienst breidde snel uit. Tussen '52 en '56 was dr. L.M.J. Beel, alias 'de sfinx', opnieuw minister van binnenlandse zaken. In die jaren werd overeenstemming bereikt over de bouw van een hoofdkwartier voor de BVD aan de Stadhouderslaan in Den Haag.

Het werd een somber, fantasieloos gebouw. Opgetrokken uit beige bakstenen, smalle deuren, kleine ramen. Eén grote kluis met van binnen – afgegrendeld met electrisch sluitende deuren en zoekende monitors – kleine kluizen. Op het dak een woud van masten dat signalen uit het oosten opvangt en een staf van mensen dagelijks werk verschaft bij het decoderen van codeberichten en uitvissen hoe de politieke situatie in de oostbloklanden zich wijzigt. Het hoofdkwartier van de BVD werd ooit gebouwd door de aannemingsmaatschappij van Reinder Zwolsman, de meester-speculant, bij wie dr. L.M.J. Beel enige jaren een commissariaat vervulde. De vroegere directeur van de BVD, drs. A. Kuipers placht zijn onderkomen in de onderscheidene interviews die hij aan geselecteerde journalisten gaf, steeds aan te duiden als een 'omgevallen schoenendoos'. In die schoenendoos werkt een groot deel van het circa 600 man personeel dat de BVD in vaste dienst heeft. Het is voor een deel administratief personeel, er zijn beveiligingsbeambten, documentalisten, beleidsfunctionarissen, medewerkers die zich onledig houden met het veiligheidsonderzoek en leden van de observatieteams oftewel de 'volgploegen', die in de 'buitendienst' opereren.

Het zou tot omstreeks '65/'66 duren voordat het personeelsbeleid bij de BVD anders werd, en leden van Partij van de Arbeid niet langer met argwaan bekeken werden. Er zouden zelfs staffuncties voor hen worden ingeruimd. Er was toen ook heel wat gebeurd. De Koude Oorlog raakte op z'n retour. De oost-west verhouding kreeg een milder karakter. In Amsterdam regeerde voor één zomer het provotariaat en de Partij van de Arbeid ontpopte zich als een doorgewinterde regentenpartij waarop de andere gevestigde partijen konden bouwen. Drs. A. Kuipers kwam in 1967 aan de macht. Een grijze man met weinig oorspronkelijkheid die bij zijn eigen mensen de

bijnaam had van 'trieste schelvis'. Van origine protestant, afkomstig uit het steile Gameren in de Bommelerwaard. Nadrukkelijk partijloos, maar gevoelig voor progressieve signalen uit de maatschappij. Hij zat, zoals dat heet, 'op de PvdA-lijn'.

Het waren met name christen-socialisten die in die periode in de dienst opgenomen werden. Veelal van huis uit CHU of ARP die later naar de PvdA overgingen. De 'PvdA-stroming' zou vooral de politieke afdelingen van de BVD gaan innemen. De beveiliging van de bedrijven zoals Holland Signaal, Philips, Fokker, bleef in handen van de 'rechtse stroming', de communistenvreters, de BVD-agenten die bereid zijn de vrije ondernemingsgewijze produktie te vuur en te zwaard te verdedigen.

Grosso modo valt aan te geven dat 'rechts' binnen de BVD zich zorgen maakt om onze economie en dat 'links', althans de PvdA-stroming, de politieke situatie in binnen- en buitenland in de gaten houdt.

Hoe verloopt bijvoorbeeld zo'n laatste activiteit? Eén van de BVD-ambtenaren die zich met internationale politiek bezighield is Enje B., oorspronkelijk actief binnen de CHU, later lid van de Partij van de Arbeid. Hij had tot taak de ontwikkelingen in Spanje en Portugal in kaart te brengen en bekommerde zich tevens om de gastarbeiders uit die landen die in Nederland werken. Hij stelde rapporten op en maakte zich zorgen over de dictatuur van Caetano. De coup van de linkse militairen in Portugal was geen verrassing voor de BVD, de euforie na de omwenteling kwam de veiligheidsdienst griezelig voor. Vandaar dat de BVD het van harte eens was met de actie 'Houdt Portugal Vrij' die de PvdA lanceerde en die bedoeld was als steun aan de zeer gematigde Soares. De BVD deed discreet en omzichtig pogingen de actie te steunen. Eén middel daartoe is bijvoorbeeld publiciteit en de BVD beschikt over een aantal gelijkdenkende journalisten die als 'stringer' willen optreden – materiaal publiceren dat in het straatje van de BVD past. Enje B. zorgde voor dat materiaal.

Nog tijdens de actie 'Houdt Portugal Vrij' was hij genooddaakt de BVD te verlaten. Hij raakte verweekeld in een echtscheidingskwes-tie. Zijn geheime werkzaamheden werden breed uitgemeten in de processtukken voor de rechtbank. Zoiets kan niet binnen de BVD. Het is dan niet meer mogelijk te functioneren als geheim agent, hij

raakt 'in opspraak', hij wordt een 'aangebrande' BVD-er. De veiligheidsdienst heeft voor zulke situaties een, uiteraard, geheime financiële regeling getroffen die valt onder het hoofd 'bijzondere voorzieningen': 'Voor de rechercheurs in het bijzonder brengen de dienstwerkzaamheden de mogelijkheid mede, dat zij bij de uitoefening van de aan hen opgedragen taak anders dan wegens plichtsverzuim in omstandigheden komen te verkeren die het onmogelijk maken hen in de door hen beklede functies te handhaven, waarmede bedoeld wordt dat zij 'aangebrand' kunnen raken. Een nauwkeurige omschrijving van hetgeen onder aanbranden moet worden verstaan is vermeden, aangezien moeilijk volledig valt te voorzien hoe en onder welke omstandigheden deze gevallen zich zullen voordoen.' (Zie bijlage 2)

Een echtscheiding is één oorzaak van het 'aanbranden'. Ooit raakte de BVD in opspraak door zijn activiteiten rondom de Rode Jeugd. Een BVD-agent die zich als J. de Roo voorstelde en 'de man met de kikkerogen' werd genoemd kwam breeduit met foto in de publiciteit. Hij was daarmee ook 'aangebrand' en werd teruggetrokken uit het boeiende researchewerk en naar een kantoor verbannen waar hij een onopvallende baan heeft.

Enje B. werd dus op non-actief gesteld. Hij verbond zich daarop als part-time medewerker aan het wetenschappelijk bureau van de PvdA, de Wiardi-Beckmanstichting. Hij bood zich daar aan als 'esperantist' en is nu officieel medewerker/adviseur voor Portugese zaken. Zo kwamen niet alleen PvdA-ers in de BVD maar ook de BVD binnen de PvdA.

Of het nu kwam door die toevloed van PvdA-figures is niet duidelijk, maar in de zestiger jaren werden met regelmaat BVD-ers geconfronteerd met crisissituaties. Met name binnen de zogenaamde 'observatieteams' (de volgploegen) kwamen zenuwinzinkingen en hartaanvallen aan de lopende band voor. De moeilijkheden werden voor een deel toegeschreven aan het nieuwe hoofd van de BVD mr. J.S. Sinnighe Damsté ('61-'67). Hij startte zijn ambt met de plechtige woorden: 'Het is mij een behoefte u allen te zeggen dat ik tenvolle de betekenis en de waarde besef van het erfgoed dat mijn voorganger aan mij overdroeg: de medewerkers van de dienst. Het leven leerde ook mij dat aan het begin en aan het einde van elke arbeid de mens staat.'

Later zou een BVD-er die met wachtgeld ging de vaste kamercommissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten schrijven dat 'Sinnighe Damsté ervan overtuigd raakte dat hij elk afzonderlijk individu mocht breken, vernederen en dwingen.'

Een van de leden van de vaste kamercommissie die de problemen binnen de BVD kende was de fractieleider van de ARP, B. Roolvink. Hij kende die problemen zelfs als geen ander. Zijn zwager, Kees de Jong die deel uitmaakte van een van de volgploegen van de dienst, liep als gevolg van de spanningen binnen de BVD een hartinfarct op. Roolvink meende dat de zaak moest worden uitgezocht. Mocht dat ongunstig aflopen voor Damsté, 'dan is het niet anders, het moet dan maar aan het licht komen', schreef hij aan een ander slachtoffer. Maar Roolvink, die korte tijd later minister zou worden en nog later geheim adviseur bij Gulf, deed niets. De dienst ging 'door een dal van ellende', vertelde later een voormalig BVD-agent. De oplossing werd een wachtgeldregeling van lange duur voor vastgelopen functionarissen.

De Binnenlandse Veiligheidsdienst was nog altijd een super-geheim apparaat. In de begroting van het ministerie van binnenlandse zaken in 1965 stond vermeld: 'Over de door de dienst gehanteerde middelen ter verkrijging van inlichtingen kan ik moeilijk een precisering geven. Het zijn in het algemeen die middelen zonder dewelke een veiligheidsdienst die het anno 1965 moet opnemen tegen diensten die geen enkel middel schuwen, niet kan werken. Er is een voortdurende en zorgvuldige afweging van het gebruik der middelen in verband met het gestelde doel. Er zijn middelen en methoden die door andere landen wel worden toegepast en waarvan het gebruik in ons land zelfs niet in overweging genomen kan worden: ik denk hier bijvoorbeeld aan de inlichtingendiensten van de communistische landen.'

'Een waarborg voor de Kamer is de vaste commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst. In die commissie kan vertrouwelijk over verschillende vraagstukken worden gesproken, daarin kunnen inlichtingen worden verstrekt. De burger kan zich tot die commissie wenden: voor de staatsburger die zich belast of bedreigd voelt bestaat de mogelijkheid dit te doen. Die klacht wordt dan – ik heb het meegemaakt – diepgaand onderzocht.'

Een enigszins gechargeerde mededeling. Tot razernij gebrachte

BVD-functionarissen vonden binnen de commissie geen gehoor. De fractieleiders van de vijf grote partijen die de vaste commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten vormen wisten (en weten) in het geheel niet wat er binnen de BVD omgaat. Zij kunnen slechts vragen stellen als hen iets ter ore komt. Ook voor de kamer bewaarde de BVD zijn geheimen. En de 'bedreigde' en 'belaste', door de BVD gemaltraiteerde burger, moet van goede huize komen om te kunnen bewijzen dat er tegen hem iets ondernomen is.

Drieëntwintig jaar nadat Eindhoven en Beel de oprichting van de BVD forceerden, werd een klein tipje van de sluier opgelicht. Het zou tot 5 augustus 1972 duren voordat het geheime KB werd omgezet in een besluit dat gepubliceerd mocht worden in het Staatsblad. Toen wist iedereen nog evenveel. De Binnenlandse Veiligheidsdienst, zo viel nu ook te lezen, heeft tot taak:

- a) het inwinnen van gegevens omtrent organisaties, groeperingen en personen ten aanzien waarvan, gezien hun doelstellingen of feitelijke werkzaamheden, ernstige vermoedens bestaan dat zij een gevaar vormen voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde in de Staat of andere gewichtige belangen van de Staat;
- b) het bevorderen van maatregelen ter beveiliging van gegevens waarvan de geheimhouding door het belang van de Staat geboden is en van die sectoren van de overheidsdienst en van het bedrijfsleven die van vitaal belang zijn voor het instandhouden van het maatschappelijk leven.

Krachtens die omschrijvingen mag de BVD zich wijden aan een inlichtingentaak a) en een beveiligingstaak b).

De inlichtingentaak houdt in dat de BVD, in tegenstelling tot andere inlichtingen- en veiligheidsdiensten niet zelf mag spioneren. Daar wordt de hand mee gelicht. Een bekend voorbeeld is de door de Nederlandse overheid tenslotte erkende ex-spion Will Gunnewegh uit Rotterdam die in opdracht van de BVD en met hulp van de CIA, spionageopdrachten uitvoerde in onder meer Oosteuropese landen. Hij schreef zijn ervaringen op in het boek *Spion van het koninkrijk*. Evert Reydon en Louw de Jager, twee zeelieden, werden eveneens door de BVD ingehuurd. Aan het eind van de vijftiger jaren werden zij naar de Sovjet-Unie en de Chinese Volksrepubliek gestuurd met fototoestellen en verrekijkers.

Een minder bekend voorbeeld van een Nederlandse spion staat in het

boek *De Amerikaanse Geheime Dienst* van Joachim Joesten. Daar wordt verhaald van een Joseph Sydney Petersen, werkzaam als ambtenaar op de code-afdeling van de National Security Agency. In 1954 werd hij door de FBI gearresteerd en tot zeven jaar gevangenisstraf veroordeeld. Hij werd ervan beschuldigd zich geheime documenten toegeëigend te hebben 'met het doel, althans in het besef van de omstandigheid dat dit materiaal ten voordele van een vreemde mogendheid en ten nadele van de Verenigde Staten gebruikt zou worden'. Pas later werd bekend dat Petersen de documenten in handen had gespeeld van de Nederlandse ambassade.

Maar goed, formeel mag de BVD slechts gegevens verzamelen óver spionage en hangt de contraspionage van onze veiligheidsdienst ten nauwste samen met de vrees voor het communisme. Voorts behoort tot de inlichtingentaak het inwinnen van gegevens omtrent dreigende sabotage en terrorisme terwijl ook anti-democratische groeperingen op de korrel genomen worden.

Er doen zich bij die taakafbakening vanzelfsprekend geweldige problemen voor. Wat is bijvoorbeeld een 'anti-democratische groepering'? Politieke zwartkijkers zullen minder moeite hebben met die vraag dan verlichte geesten – die bij de BVD schaars zijn. Ralph Pans die in maart '75 een artikel over de BVD schreef in *Ars Aequi*, meldde dat de BVD zich nog altijd veelvuldig beroept op een uitzetting van prof. mr. G. van den Bergh die in 1936 twee soorten anti-democratische groeperingen onderscheidde:

- groeperingen die een verandering van de rechtsorde voorstaan met toepassing of bevordering van onwettige middelen; en
- groeperingen die uitsluitend met wettige middelen een einde willen maken aan de democratie.

Volgens Van den Bergh behoren beide groepen verboden te worden. De eerste omdat zij normale vijanden van de staat zijn en de tweede omdat er door de democratie geen correctie kan plaatshebben van het wettige besluit om een einde te maken aan de democratie. Pans voegde daaraan toe: 'Deze beschouwing die werd geschreven met op de achtergrond de fascistische dreiging is echter in onze tijd volstrekt onbruikbaar. Wat is bijvoorbeeld een onwettig middel? De inzichten met betrekking tot de in een democratie toelaatbare middelen veranderen voortdurend. De Amerikaanse ervaringen op dit punt manen tot voorzichtigheid: de speciaal geformeerde burgerlijke ongehoorzaamheidseenheden van de FBI hebben daar de neiging alle vormen

van kritiek te beschouwen als subversie. En ook ten aanzien van de tweede categorie is voorzichtigheid geboden. Bij deze groepering zijn niet hun middelen, doch hun doeleinden maatgevend.'

De nog altijd aangehangen filosofie van Van den Bergh heeft tot gevolg dat leden en sympathisanten van de CPN zich voortdurend bespied mogen wanen door de BVD. Om anti-democratische gezindheid te ontdekken is een deel van het ambtenarendom van de BVD 'vlijtig' bezig met het lezen van brochures en het analyseren van geschriften die 'communistiche, trotskistische of anarchistische organisaties en groeperingen' samenstellen. Ook als uitvloeisel van die taakomschrijving, houdt de BVD een lijst bij van namen van personen die, zodra er sprake mocht zijn van bedreiging van de democratische rechtsorde, zonder vorm van proces opgepakt kunnen worden. Krachtens de 'beveiligingstaak' die de BVD heeft, gaat het om beschermen van geheime gegevens, waar spionnen op uit kunnen zijn. De Russische ambassade is daartoe een geliefd jachtterrein, terwijl tevens Oosteuropese bedrijven object zijn van de nagelbijters van de geheime dienst. Befaamd doelwit is het Russische staatscomputerbedrijf Elorg, dat in Hilversum een vestiging had. Niet alleen werd daar het Nederlandse personeel voortdurend door BVD-ers en handlangers van de BVD achtervolgd. Enige tijd geleden werden twee directieleden teruggestuurd naar Moskou omdat zij gespioeneerd zouden hebben. De ijver van de BVD ten aanzien van Elorg was onstuitbaar. Zo werden de klanten van het computerbedrijf onder druk gezet, totdat er vrijwel geen klanten meer waren en Elorg gedoemd was op te houden met het bewerken van de Nederlandse markt.

Een poging van de BVD om de Russische ambassade te infiltreren mislukte – althans via de Voorburgse verzekeringsdeskundige Hans Schouten. Schouten die op dit ogenblik wethouder voor de PvdA in Voorburg is, bezocht tot 1978 door de aard van zijn werk regelmatig ambassades en consulaten, waaronder die van de Sowjet Unie en de Chinese Volksrepubliek. De eerste toenadering die de BVD met hem zocht had plaats in het voorjaar van '71. In hotel 'Oud Wassenaar', op een van de recepties die ambassades regelmatig plegen aan te bieden, werd Schouten benaderd door een belangstellende, maar overigens warrig formulerende heer, die hem gedurende de bijeenkomst op de voet bleef volgen. Een aantal weken later trof Hans Schouten dezelfde heer toevallig op de galerij van z'n flat, waar deze

naambordjes stond te bestuderen op deuren van belendende percelen. Nog later kreeg hij een buurman op bezoek die meedeelde benaderd te zijn door ene mijnheer Franken van binnenlandse zaken die om inlichtingen vroeg over het gedrag, de relaties en het leven van Schouten.

Nu weet je nooit met die BVD-ers of de naam die zij opgeven ook hun werkelijke naam is. Ze hebben de gewoonte zich soms te bedienen van schuilnamen die afgeleid zijn van hun werkelijke naam.

Franken zat Schouten op de hielen, die na het verhaal van zijn buurman boos de BVD belde. Via Van Putten werd hij doorverbonden met diens chef Van Bennekom die het gedrag van Franken bevestigde en een afspraak met Schouten maakte voor een gesprek. Op het laatste moment stelde Van Bennekom voor dat niet hij, maar de heer Bos met Schouten zou praten. Deze zou zich later legitimeren als E. Bos, geboren in 1917 met als codenummer 009. Die dubbele nul voor het cijfer hield in dat Schouten te doen had met een man in de top van de BVD. Een enkele nul betekent een wat lagere godheid in de hiërarchische dienststructuur, die echter ook in vast dienstverband is. Agenten die niet op de loonlijst voorkomen en per opdracht betaald worden, laten zich rangschikken in de klasse A tot en met C.

Bos kwam via de marine bij de dienst terecht. Hij was vice-admiraal en verzorgde de coördinatie van alle gegevens die de BVD, de inlichtingendienst buitenland en de militaire inlichtingendiensten in Nederland en daarbuiten verzamelen. Hij was gestationeerd op het ministerie van algemene zaken.

Bos begon tegenover Schouten zijn excuses te maken over de on tactische werkwijze van Franken, die trouwens spoedig de dienst zou verlaten omdat hij onbruikbaar was gebleken. Tenslotte kwam hij bij het doel van zijn komst. Bos (aldus het verslag dat Schouten na afloop maakte): 'U komt veel op de ambassade van de USSR. Nu weten we dat daar ongeveer 90 man werken, van wie de helft in Amsterdam zit en nog een aantal losse mensen elders in het land. Dat is veel te veel, zo vinden wij. Vooral als u weet dat de Nederlandse ambassade in Moskou maar vijf man telt'.

Wat Bos intrigeerde was: wat doen al die Russen hier. Vooral die Russen die in particuliere auto's door Nederland rijden hadden zijn nieuwsgierigheid gewekt. Wie zijn dat? Hoe heten ze? Wat doen ze? Welke nummers hebben hun auto's. Bos tegen Schouten: 'U zou ons daarover inlichtingen kunnen verstrekken. Wij willen graag weten

hoe u over bepaalde personen denkt. Daarom willen wij met u graag een zakelijke samenwerking aangaan. Wat denkt u daarvan?’

Schouten dacht daar anders over en had totaal geen trek in een ‘zakelijke samenwerking’ met de BVD. Wel beklaagde hij zich over de stiekeme wijze waarop BVD-ambtenaren zijn bureaus benaderd hadden en het bespioneren van zijn privéleven. Maar Bos zag dat weer niet zitten: ‘Onze vrijheid is een groot goed. Er zijn talloze bedreigingen. Wij moeten die ontmaskeren. De werkwijze die wij volgen is de enig mogelijke’.

Een aantal maanden later ontmoette Hans Schouten op een receptie van de Chinese Volksrepubliek de tweede man van de BVD, mr. Van Doeveren. Deze excuseerde zich uitputtend over het lompe gedrag van zijn medewerker Franken die inmiddels de dienst was uitgebond. Dringend verzocht Van Doeveren het incident toch vooral te vergeten en er niet verder over te spreken. Aan de andere kant maakte hij Schouten duidelijk dat als deze ooit van gedachten zou veranderen, de BVD altijd bereid zou zijn het contact te herstellen.

Het is vanzelfsprekend niet de bedoeling dat de buitenwacht alle escapades van de geheime dienst kent. Alleen de mislukte praktijken komen in de publiciteit. Een enkele keer klappt een handlanger van de BVD uit de school of ontdekt een bedrijf als Elorg hoe funest de interesse van de veiligheidsdienst kan zijn. Van de dagelijkse gang van zaken bij de BVD is officieel niets bekend. De begroting van binnenlandse zaken vertoont een post-BVD die voor 1978 bedraagt 50 miljoen. Dat bedrag is in zoverre interessant dat er ongeveer uit op te maken valt hoe hoog het aantal personeelsleden van de BVD in vaste dienst is. Die sterkte moet zoals gezegd ongeveer 600 zijn – een aantal dat door ingewijde kamerleden bevestigd is. Daarnaast zijn er nog vele honderden BVD-ers – al dan niet fulltime – in de politiekorpsen verspreid over het hele land werkzaam. Voorts zijn er nog honderden tipgevers en Nederlanders die ‘uit vaderlandsliefde’ bereid zijn alles tegenover de BVD te vertellen wat zij van hun naaste weten. De BVD is letterlijk vanuit de kleinste gehuchten in dit land opgebouwd, werkt in 97 procent van alle gevallen geruisloos en is gevaarlijker dan soms tragi-komische beschrijvingen over door de mand gevallen functionarissen onthullen. De BVD werkt efficiënt en dient serieus genomen te worden – vooral door mensen die een baan of een toekomst bij de (rijks)overheid te verliezen hebben. Het grote

gevaar is dat de permanente controle die de BVD heimelijk uitoefent, (aspirant)ambtenaren gedweeër, volgzamer kan maken. Dat ze bang worden hun nek uit te steken, in de wetenschap dat veiligheidsfunctionarissen hen het leven zuur kunnen maken. Dat alles hen aangerekend kan worden bij sollicitaties. De BVD werkt op die manier zelfcensuur in de hand en vormt amorfe ambtenaren, die een gevaar vormen voor de samenleving.

De laatste jaren zijn de activiteiten van de veiligheidsdienst verder toegenomen. Van 1974 tot 1978 is het budget van de BVD met meer dan 80 procent gegroeid. In 1974 moest de BVD nog rond komen met 27 miljoen. In 1978 is dat bedrag 50 miljoen. Maar er zijn nog andere (militaire) inlichtingendiensten die nauw met de BVD samenwerken en die alle uit eigen potjes putten. De Inlichtingen Dienst Buitenland beschikt bijvoorbeeld over vijf miljoen afkomstig van het ministerie van algemene zaken. Naar een voormalige BVD-er met zekerheid vertelt kan de BVD voorts over extra fondsen beschikken waarvan de bedragen bijeengebracht worden door de diverse departementen die ze boeken op 'onvoorzien' of op posten die geen argwaan wekken. Voorts betaalt het ministerie van binnenlandse zaken extra geld aan de korpsen van gemeentepolities in het land die speciaal opgeleide BVD-ers in dienst hebben en die betaald worden door Den Haag.

Op alle fronten slaat de BVD zijn tentakels uit, dreigt er wildgroei en rechteloosheid. De controlemogelijkheden van het parlement zijn nihil. De vaste kamercommissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten komt zelden bij elkaar, is over het algemeen nauwelijks geïnteresseerd, komt met moeite in actie als via de pers ontsparingen naar buiten komen en is ook dan bereid schandalen met de mantel der liefde te bedekken. Overigens is de commissie aan geheimhouding gebonden en die gaat zo ver dat partijgenoten van de fractieleider die in de commissie zit, niets weten.

Na veel gezeur bracht de Tweede Kamercommissie – die in 1952 werd ingesteld – in 1967 haar eerste verslag uit aan de Tweede Kamer. Uit dat verslag blijkt hoe slecht de commissie haar werk doet. Na oneindig veel praten en overtuigen nam de kamer tenslotte een motie van de socialist drs. H.M. Franssen aan waarin de regering werd uitgenodigd het geheime Koninklijk Besluit van 1949 te vervangen door een openbaar KB. Dat gebeurde zoals gezegd in 1972.

In 1975 werd de BVD opnieuw gedwongen een stukje geheimzinnigheid prijs te geven. Toen werd de motie van het PvdA-Tweede Kamerlid dr. H. Roethof aangenomen waarin deze om een 'wettelijke regeling' van de BVD vroeg. In de motie werd gezegd dat de kamer 'van mening is dat het in verband met de democratische controle op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van belang is de taak, organisatie, werkwijze en samenwerking van die diensten een wettelijke grondslag te geven'.

De minister van binnenlandse zaken mr. W.F. de Gaay Fortman (ARP) beloofde dat de motie zou worden uitgevoerd. In 1977 verklaarde hij voor de vaste Tweede Kamercommissie dat de regeling ontworpen was. Toen meende evenwel de meerderheid van de commissie dat het beter was tegelijk een wettelijke regeling te ontwerpen voor de militaire inlichtingendiensten en de Inlichtingendienst Buitenland. De minister wilde dat wel maar voorspelde dat die uitbreiding 'een zeer tijdrovende zaak' zou worden. Het is inmiddels 1978 en een interdepartementale ambtelijke werkgroep is nog volop aan het werk. Maar, zo heeft de minister gezegd, een wettelijke regeling mag natuurlijk nooit 'de effectiviteit van die diensten' schaden. Daarom zal, met of zonder wet, het wroeten in het verborgene doorgaan.

Het jongste voorbeeld dateert uit de zomer van 1978. Toen raakte bekend dat de BVD ook heimelijke pogingen onderneemt via openbare bibliotheken aan inlichtingen te komen. Dat verloopt zo: een lezer is geïnteresseerd in een boek over bijvoorbeeld staatsgrepen, revolutionaire bewegingen of, om eens een provocerend onderwerp te noemen, een doe-het-zelf publicatie voor het maken van explosieven. De bibliotheek in A. bij wie de lezer zich vervoegt, heeft daar niets over maar raadpleegt de Koninklijke Militaire Akademie in Breda die uitkomst biedt. Maar tegelijkertijd waarschuwt de KMA de BVD dat een 'politiek verdacht' boek is afgezonden naar de bibliotheek in A. Korte tijd daarna krijgt de bibliothecaresse in A. een medewerker van de BVD op bezoek die wil weten wie de lener is. Op die manier kreeg bijvoorbeeld een Zuidmolukker bezoek van een vertegenwoordiger van de inlichtingendienst die wist dat de man een boek over guerrilla ter lezing had gekregen. Het is duidelijk, net als in de Bondsrepubliek is ook in Nederland 'staatsgevaarlijke' lectuur een zonde. Een 'wettelijke regeling' voor de BVD zal dáár niets aan veranderen.

3

Schatbewaarder van het kapitalisme

In april 1974 heerst er grote opwinding op het hoofdkwartier van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. De hoogste chef, drs. A. Kuipers, ontbiedt afdelingshoofden, groepschefs, inspecteurs en rechercheurs uit de buitendienst naar Den Haag voor overleg. Er volgt vergadering op vergadering. De situatie is gespannen. Koeriers rijden af en aan, in het zuiden worden extra-volgploegen achter de hand gehouden. Van waar die activiteit?

In Helmond houden veertig vrouwen een klein atelier bezet, waar een deel van USFA gevestigd is. Het atelier is een onderdeel van het Philips-concern. Het bedrijf heeft aangekondigd dat USFA-Helmond zal worden opgeheven om over te gaan in USFA-Eindhoven. De vrouwen zijn het daarmee niet eens en hebben het wapen van bezetting gegrepen. Gewoonlijk zal zo'n actie noch de werkgever noch de BVD een zorg zijn. In die jaren is een bezetting alleen nog spectaculair voor de publiciteit. De arbeiders leren al snel dat het middel weinig helpt, ongenoegens worden – naarmate de bezetting langer duurt – omgezet in machteloosheid en onverschilligheid. De werkgever wint toch. Deze keer zijn Philips en de BVD echter zeer bezorgd. USFA is een centrum voor het testen van uiterst geheime elektronische apparatuur – een 'fabriek voor ultra sonore apparaten'. USFA is een vitaal onderdeel van het militair-industrieel complex van Nederland. Hier wordt defensie-apparatuur gemaakt en gelden de strengste regels. De vrouwen die nu hun atelier bezet houden, hebben een belofte moeten ondertekenen dat zij aan niemand vertellen wat ze doen. Ze hebben moeten beloven niet op vakantie te gaan naar de oostbloklanden (uitgezonderd Joegoslavië), waar hen verleiding, chantage en spionage wacht. Als beloning voor het ondertekenen van hun gelofte krijgen de vrouwen van USFA maandelijks een premie boven hun loon van f 20,- bruto. Als straf voor het rondvertellen van de geheimen worden de vreselijkste maatregelen in het

voorzicht gesteld, zoals ontslag en hechtenis.

Kuipers overlegt met zijn ondergeschikten. Zullen de vrouwen van USFA ook gedurende de bezetting, waarbij gerekend moet worden op een grote toeloop van journalisten, zwijgzaamheid in acht nemen? Zullen ze niet te veel vertellen? Geheimen onthullen die de veiligheid van de staat zullen schaden?

Het is vanzelfsprekend mogelijk onmiddellijk de politie te hulp te roepen om een eind aan de bezetting te maken. Maar de vakbonden zullen obstinaat worden. De publieke opinie zal zich tegen Philips keren. En misschien raken de bezetters zo geprikkeld dat ze tóch gaan praten.

Er is een betere methode. De BVD besluit contact op te nemen met de vrouwen in het USFA-atelier. Die vertellen dat ze alleen maar in Helmond willen blijven werken en dat daarom actie gevoerd wordt. De BVD heeft daar begrip voor. De vrouwen hoeven niet te vrezen dat hun actie van buitenaf zal worden verstoord maar dan moeten wel een paar afspraken gemaakt worden. Journalisten en andere belangstellenden zullen alleen in de kantine mogen komen. Alle andere vertrekken moeten afgesloten worden en krijgen waarschuwingsborden op deuren met als tekst: alleen voor defensie-personeel. De bezetters beloven er op toe te zien dat niemand die deuren ook maar zal benaderen.

De BVD zal zich als tegenprestatie zoveel mogelijk afzijdig houden. Buiten de poort stationeert de geheime dienst een aantal onopvallende auto's waarin rechercheurs van de zogenaamde observatie-teams de bezoekers gadeslaan. Er worden autonummers genoteerd en een enkele keer wordt iemand – door een rechercheur in burger – gecontroleerd. Daar blijft het bij. Als na dertig dagen de bezetting opgeheven wordt heeft iedereen zich keurig gedragen. Philips wint, maar dat is geen verrassing.

Toch konden alle geheimzinnigheid en voorzorgsmaatregelen niet voorkomen dat de geheimen van USFA op straat kwamen. Het weekblad Vrij Nederland ontdekte tenminste wát in het heilige der heiligen van het atelier gemaakt en getest wordt. Dat zijn bijvoorbeeld 'krypto-apparaten' of – in veelzeggender Nederlands – spraakvervormers. Apparaten voor het coderen en decoderen van geheimtaal die door vriend en vijand wordt toegepast om berichten over te brengen. Defensiespecialisten uit Nederland en de NAVO-landen gebruiken ze voor het onderhouden van eigen verbindingen, om de

vijand te misleiden en om onderschepte berichten van de vijand te verstaan. De BVD gebruikt die spraakvormers om berichten die b.v. via de antennes op het dak van het Haagse hoofdkwartier worden onderschept, te 'vertalen'. De bedrijven, zoals Philips, die zich met de fabricage van krypto-apparatuur bezighouden hebben hun eigen fabrieksgeheimen. In diverse westelijke landen wordt krypto-apparatuur gemaakt. Vandaar dat Philips zijn procedé uit concurrentieoverwegingen niet kwijt wil. De regering beschouwt de spraakvormers als defensiegeheim. Dat is voor beide partijen prettig want nu kan tenminste de BVD te hulp worden geroepen om de fabrieks- én defensiegeheimen te beschermen.

Zo treedt de veiligheidsdienst met regelmaat op als schatbewaarder van het kapitalisme, van multinationals en monopoliehouders. Dat is – gezien het voorgaande – geen verrassing. Het is ook legaal. Toen eindelijk op 5 augustus 1972 het Koninklijk Besluit over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten aan de openbaarheid werd prijsgegeven, beschreef de minister in de begeleidende nota van toelichting apart de 'beveiligingstaak' van de Binnenlandse Veiligheidsdienst: 'Gegevens waarvan de geheimhouding door het belang van de staat of van zijn bondgenoten wordt geboden, worden tegen kennisneming door daartoe niet gerechtigden beschermd. De regering kan hiermee echter niet volstaan; zij dient zorg te dragen voor een adequaat beveiligingssysteem. De BVD heeft in dit opzicht een bevorderende taak. Deze taak dient ook te worden uitgeoefend ten aanzien van sectoren van de overheidsdienst en van het bedrijfsleven die van vitaal belang zijn voor het instandhouden van het maatschappelijk leven.'

Die omschrijving opent ongekende mogelijkheden voor de BVD. Om het 'maatschappelijk leven' te beschermen tegen storende invloeden, penetreert de veiligheidsdienst binnen of werkt openlijk samen met bedrijven die gelden als de steunpilaren van het vrije ondernemingsgewijze productiesysteem. Zo gaat de aandacht van de BVD uit naar ondernemingen als Fokker (gevechtsvliegtuigen), Holland Signaal Apparaten (een Philips-dochter die radarapparatuur maakt), Optische industrie d'Oude Delft (een bedrijf dat voor het belangrijkste deel eigendom is van Van Leer's vatenfabrieken in Amstelveen; d'Oude Delft maakt infra-roodkijkers, richtapparatuur en richtlasers voor de luchtmacht), Philips Telecommunicatieindus-

trie (militaire telecommunicatie), Philips Data Systems (digitale technieken) en USFA (spraakvormers). Daarnaast richt de aandacht van de BVD zich op Reactor Centrum Nederland, het Ultracentrifugeproject, de DAF-fabrieken die militaire voertuigen maken, Rijn-Schelde-Verolme die marineschepen bouwt. Maar ook elektriciteitscentrales, de Gasunie, de grote olieconcerns als Shell en Gulf, in het algemeen alle scheepswerven waar marinevaartuigen voor andere landen worden gebouwd, genieten de belangstelling van de geheime dienst.

De 'beveiligingstaak' is zoals gezegd gedelegeerd aan de politiek betrouwbaarste agenten van de BVD. De 'PvdA-stroming' binnen de veiligheidsdienst komt bij deze activiteit niet aan bod. Dit karwei berust bij de oerconservatieve BVD-ers die vaak nog voortkomen uit de lichte Einthoven, in Indië zijn geweest en net als de vroegere chef van de BVD een voorkeur aan de dag leggen voor de corporatistische staat. Gedreven lieden met een gepatenteerde afschuw voor links en progressief.

Op verzoek van het PSP-Tweede Kamerlid Van der Lek legde de minister van binnenlandse zaken W.F. de Gaay Fortman in 1975 nog eens uit hoe de taak van de BVD bij die bedrijven 'met vitale belangen voor het maatschappelijk leven' moet worden begrepen: '...de bedoelde ministers hebben deze bedrijven verzocht maatregelen te treffen op het gebied van de beveiliging. De BVD heeft de taak beveiligingsmaatregelen te bevorderen. Dit houdt in dat de BVD ter zake initiatieven kan ontplooien. De dienst wordt daarnaast ook wel door bedrijven te hulp geroepen en geeft dan adviezen op beveiligingsgebied. Voor zover nodig verlenen de inlichtingendiensten van de politie medewerking aan de taak van de BVD op het terrein van de beveiliging.'

Het zijn, met andere woorden, zeer ruime bevoegdheden die de BVD op dit terrein heeft. De staatsveiligheidsdienst werkt niet alleen samen met beveiligingsambtenaren en bedrijfsinlichtingendiensten van bijvoorbeeld Philips. Ze worden soms ook door de BVD opgeleid. De BVD heeft een eigen opleidingscentrum voor geheime agenten waar, aan het eind van de training, een 'BVD-diploma' wordt uitgereikt. De plaats van het opleidingscentrum wisselt, soms huurt de BVD voor een bepaalde periode pensions af waar agenten gerecruteerd worden. De gediplomeerden worden tewerkgesteld bij

de BVD, bij de diverse politiekorpsen en bij een aantal bedrijven dat volgens de minister 'zeer beperkt' is. Anderszins verlaten BVD-ers 'de dienst' om te werk te worden gesteld bij Philips, het Ultracentrifugeproject of het Reactor Centrum Nederland. Het hoofd van de veiligheidsdienst in het Tweede Kamergebouw J.G.J. Heuker of Hoek is afkomstig van de BVD. Bij Holland Signaal Apparaten in Hengelo werken oud BVD-ers op de beveiligingsdienst. De uit de marine-inlichtingendienst afkomstige ir. P.W.J. Stoorvogel, werd directeur van Holland Signaal Apparaten en later van USFA. Op de diverse ministeries werken veiligheidsambtenaren die door de BVD zijn opgeleid of van de BVD afkomstig zijn. Bij de Nederlandse Spoorwegen vinden BVD-ersemplooi, met name bij de Spoorwegrecherche. Zo is een wijdvertakt circuit ontstaan van geheime agenten en veiligheidsfunctionarissen die elkaar kennen, elkaar behulpzaam zijn en elkaar ondersteunen bij het weren van 'subversieve' krachten. Wie dat zijn maken zij uit.

In dit hele spel vervult Philips een zeer bijzondere rol. Philips inspireerde de komst van de BVD en de BVD ondersteut het maatschappelijk leven—dus Philips. In het jaar 1972 vervoegen zich enkele functionarissen van de Binnenlandse Veiligheidsdienst bij de kwartiermeester-generaal van de landmacht, met het verzoek of er in de militaire afdelingen mensen zijn die affluisterapparatuur kunnen maken. De BVD heeft dringend geschikt materiaal nodig dat achter schilde-rijen, in telefoons en onder de tafel kan worden gestopt. Er is een Duitse firma die apparatuur levert, doch de BVD wil niet afhankelijk zijn van andere landen. De kwartiermeester-generaal brengt de BVD-functionarissen in contact met het 'laboratorium elektronische ontwikkeling van de krijgsmacht' (LEOK) in Oegstgeest. Bij het LEOk werken hoge militairen en burgerpersoneel die vaak een ingenieursopleiding achter de rug hebben. Als de directie van het krijgsmachtlaboratorium de staf bijeen roept om over het verzoek van de BVD te praten, voelt het merendeel van de aanwezigen er niets voor de opdracht te accepteren. De BVD vertelt dat het materiaal vooral gebruikt zal worden om de politieke betrouwbaarheid van mensen te testen. 'Daar kunt u als rechtgeaarde vaderlanders toch niets op tegen hebben?' De heren hebben dat wel. Het verzoek wordt definitief afgewezen.

Wat gebeurt er dan? De vertegenwoordigers van de BVD gaan met

Philips praten en het gevolg is dat Philips omstreeks 1973 de productie van af luisterapparatuur ter hand neemt. De Amsterdamse zakenman L. A. Nikkessen die zich in die tijd bezighoudt met illegale handel van af luisterapparatuur weet pertinent dat Philips materiaal aan de BVD levert. Philips zal zelfs een nieuwe markt aanboren. In 1974 bericht Le Canard Enchaîné in Frankrijk dat in een hotel in Boekarest Philips-af luisterapparatuur is gevonden. De export is, na de bestelling van de BVD, al snel op gang gekomen.

In het boek *Alias Teixeira* meldt de inmiddels overleden A.V.F. van der Gouw hoe de BVD zich in 1967 het vuur uit de sloffen loopt om Philips aan een patent te helpen op een uitvinding van de Russische geleerde Argamakoff. Argamakoff had een ontdekking gedaan op het gebied van mikristors, een detector die het mogelijk maakt op grote afstand warmte te registreren. Philips wil de uitvinding kopen om die toe te passen bij de uitrusting van raket-systemen. Argamakoff wendt zich tot de (louche) bank Teixeira de Mattos om te bemiddelen bij de verkoop. De staf van het natuurkundig laboratorium van Philips komt op bezoek, de USFA-directie verschijnt, de Raad van Beheer van Philips onderhandelt met Argamakoff en Frits Philips zelf verschijnt ten tonele. Van der Gouw wordt ingehuurd door de BVD en de Westduitse Verfassungschutz (BVD) om de onderhandelingen gunstig voor Philips te laten verlopen. Maar dan verschijnt de Rus Valentin Zotow, werkzaam op de Russische handelsdelegatie in Amsterdam en medewerker op het gebied van wetenschappelijke spionage van de KGB. De BVD-functionarissen Schaepman en Buitendijk doen via Van der Gouw nog verwoede pogingen de belangen van Philips veilig te stellen. Philips biedt 3 miljoen dollar maar Zotow wint de slag.

Toch slagen beide partners, BVD en Philips, er soms in anderen te snel af te zijn. Omstreeks 1970 wendt de NAVO-top in Brussel zich tot de Nederlandse defensiespecialisten met een geniaal idee. De NAVO wil inlichtingenposten gaan inrichten in opvallende Rijnaken in de Rotterdamse haven. Het is tevens de bedoeling er turbines in te bouwen en ze vaarklaar te maken om in tijden aan rampspoed en gevaar de schepen onmiddellijk over de oceaan te kunnen brengen. De BVD wordt ingeschakeld en over het plan geïnformeerd. Wat blijkt? Onze eigen inlichtingendienst is in een vergevorderd stadium met dezelfde plannen.

De schepen van de BVD – die zich tussen al die andere aaneengeregen Rijnaken in de Rotterdamse haven geen betere camouflage kunnen wensen – worden ingericht met Philips-apparatuur. Zo heeft de beveiligingstaak van de BVD ook nog een aantal lucratieve kanten voor Philips.

Eerst was Philips. Toen kwam de BVD. We zagen al eerder dat een historische verbondenheid – begonnen in onze koloniën – de heren dr. L.M.J. Beelen mr. L. Einthoven deed samenspannen om de veiligheidsdienst te creëren. Er was de ‘ondemocratisch reactionaire gezindheid’ die er borg voor stond dat de BVD in veilige rechtse handen belandde. Maar het begint bij Philips.

Omstreeks de Eerste Wereldoorlog is het land nog argeloos. Spionage- en inlichtingendiensten bestaan nog nauwelijks in Nederland. Er is een derde afdeling van de Generale Staf (GS-III) waar zegge en schrijve één officier aan verbonden is die een jaarbudget heeft van 25 mille. In die jaren ontvangt GS-III vooral veel informatie van het Philips-concern. In de jaren die volgen begint Philips een eigen ‘economische inlichtingendienst’ die in organisatie en mankracht GS-III al snel voorbijstreeft en die tenslotte onder leiding zal komen te staan van ir. Th.Ph. Tromp.

Als het voor de economische inlichtingendienst van Philips in 1935 al zeker is dat de Tweede Wereldoorlog niet aan Nederland zal voorbijgaan, hecht de inlichtingendienst van de Generale Staf niet het minste geloof aan die berichten. In 1937 verlaten copieën van het archief van Philips Nederland om te worden opgeslagen in Engeland en Amerika. De Nederlandse militaire attaché in Berlijn G.J. Sas, die goede contacten onderhoudt met kolonel Hans Oster van de nazi-inlichtingendienst Ausland Abwehr, brengt de Nederlandse regering op de hoogte van de ernst van de situatie. Hij wordt vanwege zijn ‘geëxalteerdheid’ niet geloofd. Philips gelooft hem wel. In 1939 reist de latere president-directeur van Philips, ir. P.F.S. Otten vrijwel iedere week naar Den Haag om daar de belangrijkste berichten die door zijn concern zijn vergaard, aan de autoriteiten door te geven. De berichten zijn verzameld door Tromp, hoofd van de economische inlichtingendienst. In de oorlog stuurt Tromp maar liefst 22 keer de chef van de Philips-politie mr. W.E.A. de Graaff naar Zwitserland – knooppunt van internationale spionage. In Zwitserland verblijft bijvoorbeeld Allen Welsh Dulles, hoofd van het Amerikaanse bureau van de OSS (Office of Strategic Services), de

voorloper van de CIA. De Graaff reist naar Bern waar Dulles kantoor houdt; hij reist naar Berlijn waar Reinhardt Gehlen kantoor houdt – de chef van de nazi-inlichtingendienst die ook de naoorlogse inlichtingendienst in West-Duitsland zal gaan opzetten. Hij bezoekt daar het hoofdkwartier van de Gestapo en ziet uiterst geheime documenten. Kortom, Philips vervult een indrukwekkende rol in het spionage-verbindingennet. Na de oorlog wordt Tromp lid van het vier man tellende dagelijks bestuur van het Philips-concern. Binnen het Militair Gezag wordt hij in 1945 belast met het ‘bureau inlichtingen’. Aan het hoofd van het Militair Gezag staat generaal-majoor mr. H.J. Kruls. Geïnspireerd door Tromp zal Kruls het voormalig lid van het driemanschap van de Nederlandse Unie mr. L. Einthoven uitnodigen het Bureau Nationale Veiligheid op te zetten.

Een 'gestapo-achtig' apparaat

1 In het vormingscentrum 'De Klinkenberg' in het Zuidlimburgse Rothem-Meerssen worden voorbereidingen getroffen voor een informatie-weekend over de Rote Armee Fraktion. Kurt Groenewold, verdediger van de RAF-gevangenen, zal komen. Journalisten van Konkret en Das Da, twee linkse periodieken in de Bondsrepubliek, hebben toegezegd te komen. Heinrich Böll, die in eigen land zojuist mikpunt geworden is van een genadeloze aanval van de Springerpers, heeft beloofd een lezing te zullen houden. De belangstelling is enorm. Uit West-Duitsland en Nederland kondigen (oud-) cursisten hun komst aan. Dan slaat de gouvernementele orde in Limburg toe. Het Limburgs Dagblad, een uitgave van het Telegraaf-concern, betwijfelt de 'objectiviteit' van de bijeenkomst. Opperwachtmeester J. Heinrichs van de rijkspolitie in Rothem-Meerssen, vervoecht zich bij de directie van het vormingscentrum. Hij wil inlichtingen. Wie komen er? Scholieren? Vervroegd gepensioneerdde mijnwerkers? ('U weet toch, daar zit veel sociale onrust onder. Merkt u daar iets van?') Welke journalisten zijn uitgenodigd? Gaat Böll spreken over Baader Meinhof?

Directeur Hein Willems maakt de opper duidelijk dat er in het vormingscentrum niets gebeurt, dat de bemoeienis van de politie noodzakelijk maakt. Twee dagen later belt de rijkspolitie in Maas-tricht, afdeling recherche. Willems weigert inlichtingen en de rechercheur zoekt verder. Hij benadert drie bestuursleden van het vormingscentrum. Hij zoekt de administrateur van het centrum op, legt het oor te luisteren bij een part-time hulp en hoort het hoofd van de technische dienst uit die – samen met een stafmedewerker van 'De Klinkenberg' – naar Böll rijdt om het programma door te praten. Een afschrift van een telegram aan Heinrich Böll komt openge-scheurd op het vormingscentrum aan. De journalisten van Das Da en Konkret verzoeken dringend met rust gelaten te worden. Zij onder-

vinden moeilijkheden van hun toegezegde spreekbeurt. De theoloog dr. Dorothee Sölle, die aanvankelijk liet weten aan de discussie te willen deelnemen, laat niets meer van zich horen. De bijeenkomst wordt tenslotte afgelast.

2

In Helmond heeft het gemeentebestuur moeite met het plaatselijke opbouwwerk, georganiseerd in de 'stichting samenlevingsopbouw'. De kersverse opbouwwerker Ad Stroes belegt verheugend druk bezochte bijeenkomsten over actuele zaken. Een buurtbijeenkomst over de bouw van de Kalkar-centrale trekt honderden belangstellenden, onder wie twee vertegenwoordigers van de Helmondse gemeentepolitie (bijzondere recherche-opdrachten), de rechercheurs A.H. Verhees en J. de Witte. Zij maken notities en houden zich – in burger – discreet op de achtergrond. Later organiseert de stichting samenlevingsopbouw met het 'Werkelozencomité' een avond over de werkloosheid die Helmond hevig teistert. Beide politiemannen vertonen zich opnieuw. Omdat het rumoer uit een belendende kindercreche het gesprokene in de zaal moeilijk verstaanbaar maakt, vragen Verhees en De Witte aan de beheerder van het wijkcentrum om een bandrecorder om aldus verslag te kunnen doen aan hun superieuren. De beheerder weigert. Als Ad Stroes namens buurtbewoners een actie voor verkeersveiligheid op een gevaarlijk kruispunt gaat leiden, gaat de afdeling 'bijzondere rechercheopdrachten' belangstelling tonen voor het privéleven van de opbouwwerker. Stroes is al eerder 'in opspraak' geraakt over een actie tegen het Siemens-concern. Hij beklaagt zich in een brief aan het gemeentebestuur van Helmond dat laat weten dat 'elk voorval met een enigszins bijzonder karakter de aandacht van de politie heeft'. De vraag van de rechercheurs om een bandrecorder op de avond van het werkelozencomité was 'gekscherend' bedoeld, aldus het bestuur van de gemeente Helmond.

Naar aanleiding van vragen uit de gemeenteraad zegt burgemeester mr. J. Geukers over het politie-optreden: 'Je kunt eigenlijk nooit genoeg weten. Wie niets misdoet, heeft van de politie overigens niets te vrezen.' Een woordvoerder van het kabinet van de burgemeester voegt eraan toe 'dat de recherche regelmatig bijeenkomsten in alle wijken van Helmond bezoekt'.

Het publiek lijkt huiverig geworden door die officiële mededelingen. De bijeenkomsten die Stroes organiseert worden plotseling minder

bezocht 'vanwege de interesse van politiemensen'. De politieke aanpak van Ad Stroes ontmoet meer en meer kritiek. Want de stichting samenlevingsopbouw die met subsidie van de gemeente werkt, behoort 'neutraal' te zijn. Op een dag wordt Ad Stroes ontslagen. Volgens de directeur van het gewestelijk arbeidsbureau is hij 'politiek een heet hangijzer'. Hij heeft in de woorden van burgemeester Geukers 'iets misdaan waarvoor hij de politie had te vrezen'.

3 In kamer 64 van het Utrechtse hoofdbureau van politie aan het Paardenveld spreekt rechercheur A. Coté (vreemdelingenpolitie) met een student wis- en natuurkunde van de rijksuniversiteit in Utrecht. De student heeft de aandacht op zich gevestigd door een aantal visa in zijn paspoort voor Oosteuropese landen. Polen, Hongarije en een stempel uit Joegoslavië. Bij een controle op de terugweg aan de Nederlandse grens, heeft een ijverig lid van de grensbewaking van de Koninklijke Marechaussee die visa opgemerkt en zijn de gegevens overgenomen. Die zijn vervolgens ter kennis gebracht aan de vreemdelingenpolitie in de woonplaats van de paspoorthouder. Daarom dit gesprek. De vreemdelingenpolitie heeft al eerder een mannetje naar de flat van de student gestuurd voor enig buurtonderzoek. Coté heeft wat gegevens vergaard over de ouders van de student ('die staan goed bekend, zeker rechts in de KVP?'). Coté concludeert vervolgens na enig heen en weer gepraat dat de student 'links in de KVP moet staan'. Hij informeert over de reizen naar Oost-Europa en is gerustgesteld. Het gesprek komt op het studentenleven. 'Zitten er nu op wis- en natuurkunde ook zoveel marxisten als op de faculteit psychologie? Daar is het maar een rommeltje hè?' De student blijft op zijn hoede. Coté: 'U begrijpt, het zijn roerige tijden aan de universiteiten. Wij van de politie moeten nu eenmaal onze inlichtingen hebben om de veiligheid te kunnen waarborgen. Vindt u het goed als we over twee weken eens vertrouwelijk van gedachten wisselen over de situatie bij de subfaculteit biologie?'

De student bedankt voor de uitnodiging.

4 Op 27 oktober 1977 wordt in Rotterdam een demonstratie gehouden naar aanleiding van de (zelf)moord (van) op Andreas Baader. Gudrun Ennslin en Jan Carl Raspe. Onder de demonstranten bevindt zich

hoofdagent C.H. Thijssens van de geüniformeerde politie die overigens in burger is. Na afloop zal hij een rapport opstellen dat later in handen van Het Vrije Volk komt. Het rapport, bestemd voor de superieuren van de hoofdagent luidt aldus:

‘Op donderdag 27 oktober 1977 was ik vanaf circa 19.30 uur, in burger gekleed belast met het toezicht bij de demonstratieve optocht, georganiseerd door enige groeperingen in Rotterdam. Mijn taak bestond uit het observeren van de deelnemers van deze optocht om mogelijke wanordelijkheden tijdens de mars vanaf het Schouwburgplein naar het Westduitse consulaat aan de Parklaan alhier vroegtijdig te onderkennen.

Ik liep hiertoe in de stoet mee en bevond mij steeds zo ongeveer bij de kopgroep. Tijdens de mars werden de namen van de overleden RAF-leden via een megafoon rondgeroepen, waarna de deelnemers aan de mars na iedere naam het woord ‘vermoord’ riepen. Bij het begin van die optocht heb ik gezien dat de mij bekende hoofdinspecteur van politie B.D. Kalma in de groep meeliep. Hij bevond zich nagenoeg steeds in de voorste gelederen van de groep. Op de Westersingel, ter hoogte van het Parkhotel, liep ik aan de rechterzijde van de stoet op geringe afstand van de kopgroep. In deze groep herkende ik bij het licht van de aanwezige straatverlichting eerder genoemde Kalma. Op dat moment werden via de megafoon wederom de namen van de betrokkenen afgeroepen. De groep antwoordde daarop met het woord ‘vermoord’.

Ik zag dat Kalma kennelijk dit woord meeriep, althans met zijn mond zodanige bewegingen maakte dat dit aangenomen kan worden. Ik keek op dat moment van schuins links in zijn richting terwijl hij zijn gezicht naar rechts had gericht.

Ik heb gezien de afstand tussen ons, circa 2 à 3 meter, en mede door het geschreeuw zijn stem echter niet kunnen horen.

Rotterdam, 28 oktober 1977’

Het verslag zal aanleiding worden van dramatische gebeurtenissen. De uit Nieuw Links afkomstige burgemeester A. van der Louw van Rotterdam zal Kalma gaan berispen. De procureur-generaal bij het Haagse gerechtshof mr. W.A. baron van der Feltz zal overplaatsing eisen en Kalma zelf wacht een ‘Berufsverbod’ niet af: hij neemt ontslag.

Vier voorbeelden uit de afgelopen drie jaar. ‘Gewone’ zaken, die

elke dag gebeuren. Niet steeds even schokkend. Dat was ook het verslag niet van hoofdagente C.H. Thijssens die een collega verlinkte. Maar ze kunnen treurige gevolgen hebben. Het is onmiskenbaar, we hebben hier te maken met activiteiten van de Inlichtingen Dienst (ID) van de politie, ook wel genoemd de Sektie Stiekum (SS). Elk politiebureau in Nederland heeft zo'n eigen inlichtingendienst. Dat geldt voor de bijna 150 korpsen gemeentepolitie én voor de districts-bureau's van de rijkspolitie. In een stad als Amsterdam zijn zo'n vijftig man verbonden aan de inlichtingendienst van de gemeentepolitie. Het overgrote deel houdt zich full-time bezig met het opsporen van mensen die de democratische rechtsorde omver willen werpen. De rest werkt bij de vreemdelingendienst van de politie en voedt de inlichtingendienst met informatie. Utrecht beschikt over twaalf man. In het algemeen beschikken de grotere politiekorpsen over 10 tot 20 functionarissen die een basisopleiding BVD hebben genoten en over een BVD-diploma beschikken. Zij zijn permanent bezig met het verzamelen van informatie over medeburgers die – naar de inzichten van de politiemensen althans – een gevaar vormen voor de 'maatschappelijke waarden'. De kleinere korpsen – een stadje als Leerdam bijvoorbeeld – en de middelgrote zoals Gorinchem beschikken over 2 tot 10 man. Waarbij nog aangetekend dient te worden dat Leerdam een bijzondere positie inneemt omdat daar een groep Zuidmolukkers en een kwaadaardige burgemeester wonen.

Bij de rijkspolitie is de situatie ongeveer gelijk. Op de districts-bureau's verblijven de full-time ID-ers, die hun geheime werkzaamheden delegeren naar de verschillende groepscommandanten die tot in de kleinste gehuchten hun mannetjes hebben. De salarissen van al deze politie-spionnen worden voldaan 'uit 's rijks kas ter tegemoetkoming in of tot goedmaking van de gemeentelijke kosten terzake van de politie' (minister W.F. de Gaay Fortman in antwoord op kamervragen van het PSP-kamerlid B. van der Lek, 25 maart '75). Het gaat hier om vele honderden mensen die constant bezig zijn met het bijeenbrengen van persoonsinformatie. En die informatie gaat naar de Binnenlandse Veiligheidsdienst.

Want de Inlichtingen Dienst van de politie is de sterke en gewapende arm van de BVD. De Binnenlandse Veiligheidsdienst heeft geen opsporings- en aanhoudingsbevoegdheid; een BVD-agent kan niemand tegen z'n wil vasthouden of meenemen voor een verhoor;

een BVD-er hoort nederig te vragen of mensen hem binnen willen laten. Dat verzoek hoeft niet ingewilligd te worden. Iedereen kan elke medewerking weigeren.

Wel, de inlichtingendienst van de politie kan nu juist die vuist maken, waarvoor de BVD niet de mogelijkheden heeft. De politie is er om de openbare orde te handhaven en de strafbare feiten op te sporen. De een dient hier de ander; aan bevoegdheden ontbreekt het zo nooit. 'Op die manier heeft de BVD indirect die opsporingsbevoegdheid toch gekregen. Onder de mimicri van het politieuniform, misbruik makend van het vertrouwenwekkende beeld van oom agent, lopen er dus wie weet hoeveel extra BVD-loerders door ons land. Met andere woorden, we zitten midden in gestapo-achtige toestanden', concludeerde de PSP-er Van der Lek bij het kamerdebat over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in 1975.

Andersom dient de BVD ook weer de politie. Die laatste heeft immers uitsluitend te maken met gepleegde feiten. De BVD is het vergund een stapje verder te gaan dan de werkelijkheid, de dienst worstelt voortdurend met het probleem 'wat er misschien gaat gebeuren'. 'Daarom houden we ons bezig met het verwerken, interpreteren, deduceren, combineren, analyseren', aldus eens een woordvoerder van de BVD in een interview met Het Parool (19 oktober '63). 'Elk vraagteken is voor de BVD een onding, het moet weg of een uitroepteken worden.' De wijze waarop BVD en politie samen werken zal echt zijn vruchten gaan afwerpen als de 'wet op samenspanning' geregeld is. Dan immers zal ook het máken van plannen (dat aan de uitvoering vooraf gaat) strafbaar worden, zullen tips over al dan niet bestaande voorbereidingen tot subversieve acties aanleiding kunnen zijn voor huiszoekingen, fouillering en overvalen. De BVD zal die tips kunnen geven.

Hoe die samenwerking tussen de Binnenlandse Veiligheidsdienst en de inlichtingendiensten van de politiekorpsen dwingend geregeld is, valt te lezen in het Koninklijk Besluit van 1972. Dat is dus het éérste gepubliceerde KB. In het geheime KB van 1949 was de verbondenheid tussen de inlichtingendiensten al eerder omschreven. Pas in 1972 werd het de burger vergund kennis te nemen van de 'intensieve samenwerking tussen de BVD en de inlichtingendiensten van gemeente- en rijkspolitie' (een anonieme BVD-woordvoerder in Het Parool van 19 oktober 1963).

Uit het Koninklijk Besluit dd. 5 augustus 1972 Artikel III, 3.

‘1. Onze betrokken ministers kunnen op verzoek van onze minister van Binnenlandse Zaken ambtenaren van rijkspolitie en ambtenaren, belast met de grensbewaking, aanwijzen voor het in nauw en voortdurend overleg met het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst verrichten van werkzaamheden ten behoeve van deze dienst.

2. De burgemeesters in gemeenten met gemeentepolitie verlenen medewerking aan de uitvoering van dit besluit voorzover het de taak van de Binnenlandse Veiligheidsdienst aangaat. Zij wijzen daartoe in overeenstemming met onze minister van Binnenlandse Zaken ambtenaren van gemeentepolitie aan voor het in nauw en voortdurend overleg met het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst verrichten van werkzaamheden ten behoeve van deze dienst.

3. Het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst is bevoegd zich voor het verkrijgen van gegevens te wenden tot andere overheidsorganen, -diensten en ambtenaren, die geacht worden deze gegevens te kunnen verstrekken.’ (De BVD kan volgens deze tekst over iedere ambtenaar beschikken. Daarover straks meer.)

‘De politie heeft van oudsher een inlichtingentaak in de lokale sfeer(...) De door deze te verlenen medewerking is noodzakelijk voor de goede vervulling van de taak die aan de Binnenlandse Veiligheidsdienst is opgedragen’, zo meldt de nota van toelichting bij het befaamde Koninklijke Besluit van 1972 over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. In zijn memoires, *Tegen de stroom in*, vertelt de eerste chef van de Binnenlandse Veiligheidsdienst, mr. L. Einthoven daarover:

‘Van oudsher’ begon al ver voor 1940 toen er een sectie van de generale staf (GS-III) bestond die zich bezighield met contraspionage. ‘Twee kundige en hardwerkende officieren hadden de leiding van dit bureau. Ze waren geheel aangewezen op de informatie, die ze op vrijwillige basis kregen van de gemeentelijke politiekorpsen. Deze moesten immers, met het oog op rust en orde in hun gemeenten, toch weten wat er broeide in kringen van extremisten, terwijl spionage, als zijnde een strafbaar feit, eveneens tot hun competentie behoorde. Maar van een behoorlijke waarborg van onze veiligheid was op deze manier nauwelijks sprake. Want wat ontbrak was een centrale, deskundige staf die de brokken informatie snel als bij een legpuzzel samen kon voegen. Die de bevoegdheid had landelijk te opereren en niet met de pet in de hand bij elke gemeente om informatie behoefde

aan te kloppen. De onderzoekers van de gemeentelijke politiekorpsen hadden bovendien de handicap dat ze hun activiteiten moesten staken bij de gemeentegrenzen, uit vrees op het territoir te komen van een andere zich niet zelden vijandig gedragende gemeente. Van de verslagen die de politie vroeger naar de generale staf zond werd weliswaar een algemeen maand- en jaaroverzicht samengesteld, maar men vond daarin slechts oppervlakkige informatie die niet doelgericht was omdat er geen instelling bestond die de bevoegdheid bezat richtlijnen te geven. Hierin moest dus verandering komen.'

De samenwerking tussen politie en BVD ligt formeel dus keurig vast. Niettemin geeft die soms reden tot forse verwarring.

Begin 1975 meldt zich een lid van de Utrechtse gemeentepolitie op het kantoor van de Industriebond NKV in Utrecht. Hij wenst inlichtingen over de Marokkaanse vereniging Amicales, presenteert zich als een vertegenwoordiger van de Binnenlandse Veiligheidsdienst en stelt samenwerking voor met de Industriebond. De bond weigert. Voorlichter Bert Brey zegt onverschrokken: 'Wij wensen niets te maken te hebben met de BVD. Als ze informatie willen hebben dan zoeken ze dat zelf maar uit. Dit soort ondoorzichtige organisaties is bij ons aan het verkeerde adres.' De gemoederen laaien hoog op, tientallen publicaties, vragen in de gemeenteraad, ontkenningen, een burgemeester die het niet zo goed weet. Het is allemaal een beetje komisch, want hier gebeurt iets wat de dagelijkse praktijk is. Helaas zijn daar maar weinigen mee bekend. In Utrecht liegt de politie aanvankelijk dat de man die zich bij de Industriebond meldde, geen lid is van het politiekorps. 'U moet bij de BVD zijn.' Lange tijd later zal minister W.F. de Gaay Fortman tegenover de vaste kamercommissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten toegeven: 'Het ging hier om een ambtenaar van de Utrechtse gemeentepolitie die op goede gronden contact had gezocht met de auteur van een artikel in het blad van het NKV over deze Amicales.'

De dan pas benoemde Utrechtse burgemeester H.J.L. Vonhoff, die nog in zijn ambt moet groeien, beweert heet van de naald dat hij als hoofd van de politie geen invloed kan uitoefenen op het werk van de BVD noch op dat van de inlichtingendienst van de gemeentepolitie. 'Het hele werk ressorteert onder de verantwoordelijkheid van de landelijke overheid', zegt Vonhoff. Ook hij wordt door De Gaay Fortman terecht gewezen: 'Voor activiteiten van een eigen inlich-

tingendienst van de gemeentelijke politie, uitsluitend in het belang van de openbare orde, blijft de burgemeester natuurlijk ten volle tegenover de raad verantwoordelijk.'

Vanuit het hoofdkwartier van de BVD in Den Haag wordt koel ontkend dat de dienst iets te maken heeft met de operatie bij de Industriebond. 'Wij hebben de Industriebond niet nodig om iets over Amicales te weten te komen', klinkt het afgemeten. Formeel niet zo onzinnig want, zo antwoordt de minister namens de BVD: 'Het hoofd van de BVD kan verantwoordelijk worden gesteld voor hetgeen de politie uitdrukkelijk op zijn verzoek heeft verricht en voor hetgeen in verband met het gepleegde nauw en voortdurend overleg redelijkerwijs geacht moet worden door de politie te zijn gedaan ten behoeve van de goede vervulling van de taak van de BVD.' De politie kan, in eenvoudig Nederlands, ook wel eens iets op eigen houtje ondernemen en dan is de BVD niet verantwoordelijk. Of zoals het toenmalige hoofd van de BVD drs. A. Kuipers in 1971 in een kritiekloos interview met de Haagse Post zei: 'De samenwerking (met de inlichtingendienst van de politie) is goed, maar het kan natuurlijk voorkomen dat de politie activiteiten ontwikkelt die wij niet appreciëren. De lokale politie heeft nu eenmaal een eigen verantwoordelijkheid.' Zo gebeurt het met regelmaat dat de BVD ontkent bij geheime operaties en smerige praktijken betrokken te zijn. Eenvoudig omdat geen 'uitdrukkelijk verzoek' aan de politie is uitgegaan.

Doch dit is alles spitsvondig manoeuvreren met hetgeen opgetekend is in het Koninklijk Besluit. Onzinnige en onzindelijke argumenten. De BVD verstrekt 'richtlijnen' (Eindhoven), de BVD 'centraliseert', de BVD geeft politiemensen een basisopleiding, de BVD is het brein achter de 'sectie stiekum'. Politiemensen opereren met een legitimatiekaart waarop de omschrijving BVD voorkomt, ze varen onder de vlag van de BVD, ze zijn behept met de ideeën van de BVD. De BVD is altijd verantwoordelijk. Het is waar dat de geheime dienst in Den Haag soms met de activiteiten van de politie omhoog zit. De inlichtingendiensten van de politie zijn vaak orthodoxer in de leer dan de Haagse BVD waar de laatste jaren wat 'verlichte' geesten zijn binnengetroten. De wijze waarop de politie tegen buitenlandse arbeiders optreedt, kan lang niet altijd de goedkeuring wegdragen van de BVD. Achteraf wordt heel wat gecorrigeerd, zijn soms ruzies tussen de BVD en de top van de politie het gevolg. Maar dat is geen

reden voor de BVD om de politie te desavoueren. Het komt omdat enkele voorzichtig gewijzigde opvattingen op het Haagse hoofdkwartier, nog onvoldoende via richtlijnen zijn overgebracht aan de inlichtingendiensten van de politie. Het komt omdat ook bij de BVD de strijd tussen de behoudenden en de rekkelijken nog niet uitgestreden is. Het komt door voortdurende competentiegeschillen en omdat de BVD niet voldoende greep heeft op geheime praktijken in de provincie.

Zelfs de vaste kamercommissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten heeft in haar verslag (1974-'75) kritiek op de anarchie onder de politie-inlichtingendiensten. 'Ter vermijding van onnodig en daardoor ongewenst politie-optreden acht de commissie het geboden dat de grenzen tussen werkzaamheden ten behoeve van de BVD en de eigen lokale inlichtingentaak van de politie scherp wordt getrokken en dat steeds duidelijke richtlijnen worden verstrekt.' Die laatste zinsnede treft dan weer de BVD die er niet in slaagt goede richtlijnen te formuleren. Want, en dat onderkent de kamercommissie niet, kritiek op de politie-inlichtingendiensten betekent kritiek op de BVD. Terwijl in Utrecht het rumoer voortduurt en het publiek voor het eerst geïnformeerd wordt over wat de inlichtingendiensten allemaal mogen en doen, opent in Rotterdam mevrouw I. Kalma-Staal de aanval op de politieke activiteiten van de politie. Zelfs op de dodenherdenkingen van 4 mei is de inlichtingendienst van de Rotterdamse politie actief, zegt zij. De politie stuurt fotografen naar demonstraties, de politie houdt zich onledig met het inwinnen van informatie over activiteiten van buitenlanders. Een correcte aanvulling. Bouke D. Kalma, dan nog hoofdinspecteur van de kinder- en zedenpolitie in Rotterdam, weet het uit ervaring. Hij zegt: 'Wij weten bliksemsgoed dat er van die communistenjagerij door de inlichtingendienst van de politie ontzettend veel mensen worden gedupeerd en dat terwijl velen dan ook nog niet eens weten waarom ze ergens geen baan kunnen krijgen of ontslagen worden.' De reacties zijn wederom verbijsterend. Politiefunctionarissen van zeven grote gemeenten verklaren plechtig dat zij geen inlichtingen op politiek gebied inwinnen, noch over buitenlandse arbeiders noch over anderen. Burgemeester A. van der Louw, zojuist duizelingwekkend hoog geklommen op de maatschappelijke ladder, schrijft een open brief aan mevrouw Kalma-Staal. Hij is zo naïef haar te melden dat inlichtingendiensten van de politie bij politieke manifestaties zijn 'om

begrip te krijgen voor maatschappelijke ontwikkelingen'. Kalma verwijt daarop de Rotterdamse politie leugens te hebben verteld aan de burgemeester en bekritiseert de argeloosheid van Van der Louw. Twee jaar later zal een lid van de geüniformeerde politie in Rotterdam een rapport schrijven over Kalma's aanwezigheid op een demonstratie rondom Baader c.s. De agent die de procedure voor Kalma's ontslag inluidt, is niet lid van de inlichtingendienst. Hij is er voor het bewaken van de orde. Maar de politiepraktijk in Rotterdam is dan al zover voortgeschreden dat de burgemeester er nog minder vat op heeft.

De vreemdelingen- en inlichtingendienst is bijvoorbeeld gespitst op het politieke doen en laten van gastarbeiders. Een functionaris van de Utrechtse inlichtingendienst prees eens Amicales – door Marokkanen omschreven als een 'fascistische organisatie' – als een 'goed' instituut. Uit een buitgemaakt dagboek van de opgeheven Griekse arbeidscommissie in Utrecht bleek dat er voortreffelijke contacten bestaan tussen politie en Amicales. Een enkele maal doet de politie pogingen Marokkanen over te halen zich aan te sluiten bij Amicales.

Volgens de Industriebond NKV probeert Amicales de Marokkaanse arbeiders af te houden van vakbondsactiviteiten. Aldus valt dan ook de belangstelling van de BVD, althans van een functionaris van de Utrechtse inlichtingendienst, voor een publicatie van de Industriebond NKV over Amicales gemakkelijk te verklaren.

Vreemdelingen hebben in Nederland beperkte rechten. Voor de politie valt er dan ook heel wat te controleren. Deel H 4 van de interne circulaire die aan (belangrijke) vreemdelingen wordt uitge-reikt, biedt een scala van mogelijkheden:

'Bij het vervullen van uw spreekbeurt dient u zich te onthouden van uitlatingen die gevaar opleveren voor de openbare rust, de openbare orde of de nationale veiligheid. Hieronder worden mede verstaan uitlatingen die een gevaar opleveren voor verstoring van de Nederlandse democratische samenleving, dan wel een bedreiging vormen voor de goede betrekkingen van het Koninkrijk met andere mogendheden(...) Vergaderingen en bijeenkomsten waar vreemdelingen aan wie een mededeling als hierboven vermeld is gedaan, in het openbaar op politiek gebied het woord zullen voeren, dienen als regel door een politieambtenaar, niet in uniform gekleed, te worden bijgewoond teneinde erop toe te zien dat betrokkenen de gedane

mededeling zal opvolgen.' Zo werd Philip Agee bij zijn verblijf in Nederland, achtervolgd door politiemensen bij spreekbeurten. Zo is op elke bijeenkomst waar een RAF-advocaat het woord voert, een stille getuige van de politie.

Maar ook over gewone Nederlanders kan de inlichtingendienst soms heel wat vertellen. Dat gebeurt niet alleen tegenover de BVD. Ook ondernemers en bedrijven kunnen van die wetenschap profiteren. Zo blijkt uit een onderzoek van de juridische faculteit van de Erasmus Universiteit in Rotterdam dat de politie zonder enige terughoudendheid werkgevers van persoonsgegevens voorziet over sollicitanten. De onderzoekers schrijven in hun rapport getiteld 'De korporatie als slachtoffer': 'Eén bedrijf deelde ons mee dat de rijkspolitie gemakkelijker is in het inzage geven in haar bekende gegevens dan de gemeentepolitie. In Amsterdam en Hengelo kan men voor deze informatie slechts een informeel beroep doen op de politie. In Den Haag, Rotterdam en Zwolle gebeurt dit formeel terwijl het in Groningen en Leeuwarden mogelijk is beide wegen te bewandelen.

Ook een rapport van de vereniging van reclasseringsinstellingen laakt de lichtzinnigheid waarmee de politie met persoonsgegevens omspringt. In zeker veertig door de reclassering onderzochte gevallen, blijkt de politie gegevens over ex-gedetineerden te hebben doorgebrieft aan derden. Op 21 oktober 1974 schrijft de vereniging aan de Staatscommissie Bescherming Persoonlijke Levenssfeer: 'Indien ergens behoefte bestaat aan privacy-wetgeving dan is het wel op dit gebied. Het gaat hier om zeer ongelijksoortige, ondoorzichtige en slecht beschermde informatieverzamelingen(...). Speciaal zorgwekkend is dat de ontwikkeling van het instituut van wijkagent tevens gebezigd schijnt te worden voor het verzamelen van randinformatie terwille van het (vage) doel van ordehandhaving. En 1984 lijkt dan niet meer ver van ons verwijderd.' En dan helpen politie, politie-inlichtingendiensten en de BVD ook nog bij het aanleggen van een feilloze financiële administratie over al dan niet suspecte Nederlanders via het Bureau Kredietregistratie (BKR) in Tiel. Dit bureau is opgericht door de Nederlandse banken en financieringsinstellingen. Het is intussen uitgegroeid tot de grootste particuliere databank met twee miljoen geregistreerden. In opdracht van de banken verricht het BKR telefonische-, telex- en schriftelijke 'toetsingen' over kredietaanvragers en bouwt aldus een administratief systeem op waarin legale afbetalers met minder legale wanbeta-

lers en flessetrekkers in één computer liggen opgeslagen. In 1977 kon het BKR op iedere duizend aanvragen in 679 gevallen gegevens verstrekken.

Die gegevens komen voor een deel van de politie. De onderzoekers van de Erasmus-universiteit brachten ook aan het licht dat banken bij het controleren van cliënten een formeel beroep doen op de politie bij wie ze op de welwillende medewerking mogen rekenen. In een aantal gevallen hoefden de banken zich trouwens niet zelf tot de politie te wenden. Want in Heerlen, Maastricht, Roermond en Vlaardingen 'waarschuwde de politie uit eigener beweging voor het criminele verleden van een cliënt of sollicitant'. Want ook voor het checken van gegevens over nieuwe bankemployees kunnen de heren op volledige steun van de politie rekenen. Omgekeerd staat ook het Bureau Kredietregistratie in Tiel weer open voor politie-inlichtingendiensten en BVD. De ene dienst is de andere waard.

Preciese cijfers bestaan niet. Maar er moet aangenomen worden dat door toedoen van de activiteiten van de politie honderdduizenden tot een miljoen dossiers en persoonskaarten verzameld zijn van landgenoten en buitenlandse werknemers. Dossiers met persoonsinformatie over criminele en financieel-administratieve zaken en over politieke betrouwbaarheid. Voeg die bij de 2 miljoen dossiers die de BVD heeft aangelegd naar aanleiding van de 'veiligheidsonderzoeken', dan blijven maar weinig 'onbeschreven' mensen over (zie hoofdstuk 7).

Het aantal in kaart gebrachte mensen zal nog groeien. Sinds enige jaren bestaat in Nederland de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI). Deze dienst, die onder het ministerie van justitie valt, kwam voor het eerst in de publiciteit toen Ludwina Janssen in Israël bekentenissen deed over plannen om een vliegtuig te kapen. De CRI verstrekte toen, in samenwerking met de BVD, gegevens en aanwijzingen aan de officier van justitie in Amsterdam die daarop invallen liet doen in huizen van voormalige Rode Hulpleden in Amsterdam – waarbij zoals bekend een Hema-wekker werd opgespoord.

Bij de gijzeling in De Punt en Bovensmilde, legde de Centrale Recherche Informatiedienst lijsten aan van huizen waarin zich wapens zouden bevinden. De CRI is dan ook, populair gezegd, een dienstverlenend instituut van en voor de verschillende politiekorpsen. Met behulp van de korpsen legt dit bureau een archief aan van dossiers en foto's van crimineel en politiek verdachte Nederlanders.

Zo onthult het (interne) jaarverslag van de Arnhemse gemeentepolitie dat bijvoorbeeld in 1975 in totaal 6563 foto's van verdachten werden gemaakt waarvan 597 afdrukjes werden doorgezonden naar de CRI.

De CRI heeft ruim 200 man in vaste dienst. Die mensen houden zich bezig met identificaties, de handel in vrouwen en kinderen, autodiefstallen en handel in verdovende middelen. Aan de CRI is een bureau Centrale Dactyloscopische Dienst verbonden die een landelijke verzameling aanlegt van vinger- en handpalmafdrukken. Sinds kort bereidt deze dienst zich voor op een geheel nieuwe ontwikkeling, namelijk om met behulp van het stemgeluid de identiteit van verdachte burgers vast te stellen. Voorts fungeert de CRI als het nationaal bureau Interpol. De dienst is strak georganiseerd en beschikt over computers die in verbinding staan met terminals in surveillancewagens van de politie.

In 1972 is aan de Centrale Recherche Informatiedienst toegevoegd het bureau 'informatiecentrale bijzondere zaken', onder leiding van de inspecteur van de rijksrecherche W.J. Spinhoven. Dit jongste bureau heeft het politieke werk van de politie een nieuwe dimensie gegeven. Want het heeft tot taak 'het registreren van gegevens dienstig voor het ophelderen en zo mogelijk voorkomen van georganiseerde misdrijven van terroristische aard'.

De eerste twee jaar van zijn bestaan werkte het bureau bijzondere zaken zonder enige wettelijke of ministeriële regeling. Pas eind 1973 kwam er een Koninklijk Besluit voor tot stand. Een onvergeeflijke slordigheid want in de databank van de informatiecentrale staan de namen van 'extremisten' geregistreerd en worden 'ideologische daders' gesignaleerd, zodat hier de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in het geding is. Het was dit bureau bijzondere zaken dat de huiszoeking naar de voormalige Rode Hulp-leden op gang zette en een blauwdruk maakte voor een razzia in de Zuidmolukse wijk in Assen.

Eigenlijk doet de CRI op het bureau bijzondere zaken nog eens grondig over wat de BVD al meer dan een kwart eeuw gedaan heeft: het aanleggen van lijsten van mensen met politiek afwijkende meningen, van terroristen-in-spé, van mensen die gevaarlijk zijn of kunnen worden. De BVD heeft er een concurrent bijgekregen, daar is achter de schermen al genoeg over opgespeeld. De klassieke

rivaliteit tussen de departementen van justitie en binnenlandse zaken en de 'establishment-ruzie' (zoals de competentiestrijd door waarnemers omschreven wordt) spelen de laatste tijd heviger dan ooit. De Centrale Recherche Informatiedienst wint nog steeds aan perfectie en macht en lijkt hier en daar de BVD te overtroeven. De strijd tegen het al dan niet aanwezige terrorisme heeft alle andere belangrijke vraagstukken immers ver naar de achtergrond gedwongen. De CRI is het centrale apparaat van de politie geworden, een Nederlandse FBI. Het onderhoudt 'voortreffelijke' contacten met de super-brigade van het Bundeskriminalamt (BKA) in Wiesbaden dat tot doel heeft – zoals eens een woordvoerder het uitdrukte – 'het gehele sociale leven in de Bondsrepubliek te gaan omvatten'. Het BKA is een in West-Duitsland gevreesde organisatie met drieduizend medewerkers, tweeëneenhalf miljoen dossiers, vier miljoen persoonskaarten en even zoveel foto's en vingerafdrukken. De CRI experimenteert samen met BKA en Philips om de vingerafdruk te gaan vervangen door het stemgeluid als identificatiemethode. Het Bundeskriminalamt werkt weer nauw samen met de Bundesgrenzschutz, de grenspolitie/-bewaking die zover gaat dat 'links-extremistische' pamfletten en publikaties uit de bagage van reizigers worden getild als bewijs van 'agitatie en subversie'. Het BKA mag tot actie overgaan bij het ontdekken van 'plannen tot samenspanning'. Dat is in Nederland nóg niet mogelijk hoewel de vroegere minister van justitie mr. A.A.M. van Agt er nooit een geheim van gemaakt heeft dat dit artikel ook hier ingevoerd moet worden – om aldus de samenwerking tussen CRI en BKA nog meer te harmoniseren.

De activiteiten van de BVD verbleken ogenschijnlijk bij dit soort praktijken. Maar de BVD werkt in het geheim, kan niet alles bekend maken wat de CRI soms wel doet. De BVD heeft bijvoorbeeld een hechte vorm van samenwerking met de CIA en de Westduitse BVD, de Verfassungsschutz.

En de BVD heeft een vaste greep op het politieapparaat door middel van BVD-ers in de politie-inlichtingendienst en heeft, geregeld in het KB van 1972, mannetjes bij de grensbewaking en in het openbaar ministerie. Maar kan het toch niet gebeuren dat BVD en CRI voor doublures zorgen? Elkaar gaan beconcurreren en de loef afsteken? Die vraag is keer op keer gesteld binnen de vaste commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten in de Tweede Kamer – een vraag

die overigens niet in de verslagen terug te vinden is. 'De CRI opereert niet op het terrein van de BVD. De CRI doet zelf aan spoorwerk en draagt desnoods materiaal over aan de BVD. Voor verstrengeling van functies behoeft niet gevreesd te worden, evenals voor het gevaar dat onderzoeken dubbelop gedaan zullen worden', antwoordt de minister stevast tegen beter weten in.

In de zomer van 1977 ontstond een conflict tussen de top van rijks- en gemeentepolitie en de leiding van de BVD. 'De BVD heeft zich de laatste anderhalf jaar helemaal gericht op het criminele inlichtingenwerk en daardoor het politieke inlichtingenwerk zwaar verwaarloosd', zei een politiefunctionaris in Het Parool. De BVD was zich op het terrein van de politie gaan begeven door informanten te laten spioneren onder 'criminele' Zuidmolukkers die politiek nauwelijks geïnteresseerd waren. De BVD financierde daartoe ondermeer de exploitatie van bar en café's die door Zuidmolukse informanten werden opgezet. De BVD meende via de clientele in deze openbare gelegenheden aan inlichtingen te komen uit het Zuidmolukse milieu. Achtergrond van die gewijzigde aanpak van de BVD is dat de geheime dienst er nooit in geslaagd is betrouwbare informanten in Zuidmolukse kringen te recrutereren die verslag kunnen geven van de politieke ontwikkelingen. Evenzeer speelt een rol dat de BVD bang is door de CRI op de tweede plaats te worden gezet. Dat de CRI niet alleen de eerste organisatie wordt om de terreur te bestrijden maar ook om staatsgevaarlijke activiteiten op te sporen die tot terreur kunnen leiden.

Tot dusver staan de 'gigantische belangenstrijd' tussen de ministeries van justitie (CRI) en binnenlandse zaken (BVD) en de 'ambtelijke territoriumdriften' van de medewerkers van beide departementen, garant voor een zekere afbakening van taken en bevoegdheden, weet een lid van de vaste commissie van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Voor hoelang nog?

Er zijn voortdurend strubbelingen in de samenwerking tussen beide diensten, er is uitwisseling van informatie tussen de CRI en de BVD maar die gaat niet van harte. Hoge en geheime functionarissen vechten bij voortdurend over de vraag wie uiteindelijk de informatie zal gaan verwerken, waar het centrale punt gevestigd moet worden om die informatie op te slaan en wie de informatie op belangrijkheid zal selecteren.

Niet dat het voor het publiek en de slachtoffers van BVD en CRI veel

uitmaakt. Ze zullen in de handen van boosdoeners blijven vallen die onder het mom van bescherming van de democratische rechtsorde, een bedreiging vormen voor de samenleving.

De stapel dossiers zal alleen nog maar groeien. Nederland wordt in kaart gebracht. De bevoegdheden van de politie (inlichtingendiensten) nemen nog steeds toe. De minister van justitie heeft verklaard dat het aan politiefotografen toegestaan is stiekem gebeurtenissen 'te fotograferen of te filmen om personen onder het publiek later te kunnen identificeren'. Eerder heeft het ministerie al laten weten dat 'politiemannen niet altijd hun eigen identiteit hoeven te onthullen'. Een aanduiding als 04 of 07 is voldoende.

Bij de politie nemen de heimelijke activiteiten toe. De BVD krijgt er een bondgenoot maar ook een rivaal bij.

Een paspoort als beloning

Februari 1976. Een koude donderdagmorgen. Het is ongeveer kwart over tien. Afgezien van het autoverkeer dat, geprogrammeerd door een verkeerslicht, in golven voorbijkomt, ligt de Vleutenseweg in Utrecht er verlaten bij. Aan de overkant van de straat passeren enkele buitenlandse arbeiders, met opgetrokken schouders diep weggedoken in hun jas. Op het trottoir voor café 't Hoekje slentert een onopvallende jongeman heen en weer. Hij is ongeveer dertig jaar oud, mager, bleek en met een dun rossig ringbaardje. De blauwe jopper die hij draagt biedt onvoldoende bescherming tegen de kou en regelmatig stampet hij met de voeten om warm te worden. Zo nu en dan werpt hij een blik op z'n horloge en naarmate de minuten verstrijken lijkt hij nerveuzer te worden. Hij krijgt iets gejaagds, kijkt schichtig naar links en rechts en tuurt richting centrum waar uit donkere tunnelopeningen het autoverkeer komt. Hij verwacht van die kant een donkerblauwe Ford Taunus met twee mannen die hem zullen oppikken om – net als die andere keren – een tochtje te maken door het Utrechtse land en iets te consumeren in motel Bunnik. Twee keer heeft hij daar zelfs op kosten van de mannen een copieus maal genuttigd – zijn gastheren zijn royaal en hun beloften groot.

Het is inmiddels half elf geworden – het tijdstip voor de nieuwe ontmoeting. De jongeman op het trottoir is nu duidelijk gespannen en hij vraagt zich af of de afspraak – die hij zelf een dag eerder telefonisch maakte – wel goed overgekomen is. Dan, geheel onverwachts, komt uit een klein zijstraatje van de Vleutenseweg een zeegroene Opel Kadet die gierend afremt voor de plaats waar de wachtende jongen zich heeft opgesteld. Deze herkent de inzittenden als zijn twee gastheren en na een korte wenk uit de auto heeft hij zich bij hen gevoegd. In tegenstelling tot de vorige keren, toen de auto koers rijksweg zette, maakt de chauffeur een bocht van 180 graden

en verdwijnt in hoog tempo richting centrum. Een paar minuten later zijn ze bij het hoofdbureau van politie aan het Paardenveld.

Enigszins verwonderd over dit opvallende gedrag verneemt de jongeman, die we in het vervolg van dit hoofdstuk gemakshalve Bill zullen noemen, dat hier sprake is van een zogenaamde 'slimme manoeuvre', bedoeld om eventuele achtervolgers op een dwaalspoor te brengen. 'Je kan nooit weten', zeggen ze met een heimelijk glimlachje. 'Wij zijn ook niet van gisteren. Hoe weten we dat je ons niet bedriegt?' Bill begrijpt dat de mannen hem verdenken van dubbelspel. Het zou kunnen dat hij anderen van de ontmoeting op de hoogte heeft gesteld. Vandaar dat andere vervoermiddel, dat plotse-linge keren op de weg en de rit naar het politiebureau. Ook het kenteken 67-FS-03 moet niet te serieus genomen worden want 'zo gemakkelijk zijn we niet te vangen'.

Het zal inmiddels duidelijk zijn. We hebben hier te maken met twee uiterst geheime vertegenwoordigers van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Voor het oog van de wereld zijn het politieambtenaren in burger, gestationeerd op de eerste etage van het hoofdbureau van politie en net als hun collega's betaald door de gemeente Utrecht die de kosten weer verhaalt op het ministerie van binnenlandse zaken. De gemeentepolitie van Utrecht heeft twaalf van dit soort bespieders in dienst op een totaal van ongeveer 750 man. Die twaalf man houden zich permanent onledig met geheim werk: voor de BVD, voor de politie zelf die op de hoogte wil blijven van subversieve elementen in de Utrechtse samenleving en met name voor de vreemdelingenpolitie die politiek actieve buitenlanders in de gaten houdt. Net als Utrecht heeft elke gemeente in Nederland, die een politie-apparaat van enige omvang heeft, politieambtenaren in dienst die 'in nauw en voortdurend overleg met het hoofd van de BVD' hun werk doen. Amsterdam heeft er bijvoorbeeld permanent vijftig; Groningen tien maar ook de kleinere gemeenten hebben hun spionnen onder de politie. Daarover zijn in het nabije verleden nogal wat misverstanden geweest. Kersverse burgemeesters, onwennig in de wereld van het establishment die ze zojuist waren binnengetreden, bleken hun bevoegdheden en verantwoordelijkheden niet te kennen en reageerden, in hun haast om het gemor der verontrusten te onderdrukken, roomser dan de paus – zoals de eerder genoemde burge-meester van Rotterdam A. van der Louw die in zijn naïviteit, ont-

kende dat zijn politiekorps politiek actief zou zijn. En zoals Utrechts burgemeester H.J.L. Vonhoff die in een raadsvergadering verklaarde 'als hoofd van de politie geen invloed te kunnen uitoefenen op het werk van de BVD, noch daar enige verantwoordelijkheid voor te dragen'. De minister van binnenlandse zaken mr. W.F. de Gaay Fortman zou beide vreemdelingen in Jeruzalem later fijntjes terechtwijzen. In antwoorden op kamervragen van dr. B. van der Lek (PSP) liet hij weten dat de politie wél politiek actief is en dat 'de directe verantwoordelijkheid voor het handelen van de politieambtenaren die aangewezen zijn voor het verrichten van werkzaamheden ten behoeve van de BVD en van de ambtenaren die door hem met de feitelijke uitvoering daarvan zijn belast, berust voor wat betreft de gemeentepolitie bij de burgemeester en voor wat aangaat het korps rijkspolitie bij de minister van justitie.' Want bestuurders zonder vuile handen bestaan niet.

Intussen bevindt Bill zich op de eerste etage van het hoofdbureau van politie. Via een lange gang waar ook de burelen van de vreemdelingenpolitie op uitmonden, arriveert hij met zijn metgezellen in een kamer die voor de rest van de dag als onderkomen zal dienen. Want de twee BVD-ambtenaren willen alles van Bill weten, zullen met voorstellen komen en een archief met tientallen foto's doorwerken. Het is voor de derde keer dat ze met hem praten. In een andere, zakelijker omgeving nu. Op de achtergrond klinkt hondengeblaf. Om ongeveer één uur worden broodjes gehaald uit de kantine. De twee geheime agenten zijn argwanend. 'Tegen wie heb je verteld dat je een afspraak met ons hebt', zegt de jongste van de twee. Hij is ongeveer dertig jaar oud, stevig gebouwd, grof in de mond en met het alledaagse uiterlijk van een beroepsmilitair. Hij heeft het hoogste woord, is snel opgewonden en wordt door de ander met Willem aangesproken. De ander is een bedaagde vijftiger die in de hiërarchie van het geheim-agentendom duidelijk een hogere positie inneemt. Bill antwoordt dat hij met niemand over zijn gesprekken met de twee mannen gesproken heeft. Hij heeft contact opgenomen omdat hij aan de grond zit. Hij wil nog eens praten over wat beide mannen hem eerder voorgesteld hebben en hij wil weten wat ze hem te bieden hebben.

Bill is geboren in Noord-Ierland. Op jonge leeftijd verhuisde hij samen met zijn moeder en wat broertjes en zusjes naar een opvang-

centrum nabij Londen. Een grauw en troosteloos bestaan. Al snel ondervond hij dat 'de Ieren de negers van Engeland zijn'. Hij kreeg moeilijkheden met z'n werkgever, werd door de politie opgepakt en verdween voor enige tijd in de gevangenis. Nadien kreeg hij een baan maar hij werd ontslagen toen bleek dat hij een 'crimineel' verleden had. Bovendien heeft hij zich – volgens zijn zeggen – ingespannen voor het geheime republikeinse leger, de IRA. Alles bij elkaar voldoende om Engeland te verlaten. Dat deed hij omstreeks 1965. Hij week uit naar Kopenhagen waar de politie zijn paspoort in beslag nam. Bill zegt dat dit gebeurde nadat hij de Deense politie lange tijd van informatie had voorzien over actiegroepen – een overeenkomst waarbij de politie beloften niet nakwam. Hij verbleef nog enige tijd illegaal in Denemarken en kwam toen zonder paspoort naar Nederland. Dat was omstreeks 1972. Hij vond onderdak in Utrecht en opereert hier met wisselend succes op de arbeidsmarkt. Soms heeft hij tijdelijk werk en als hij zonder inkomsten zit pakt hij wat hij nodig heeft. Hij is intelligent en in korte tijd leert hij Nederlands. Opvallend is z'n belangstelling voor buurt- en actiegroepen. Hij bezoekt vergaderingen, klampt mensen aan, vertelt z'n verhaal en wint vertrouwen. Hij treedt op binnen het Milieu Actiecentrum Nederland, neemt deel in de groep die in Utrecht de Muurkrant samenstelt, opereert binnen de Rode Hulp, tracht de PSP voor z'n zaak te winnen en is kortom binnen korte tijd ingeburgerd in het kleine Utrechtse wereldje van opposanten dat een nagel aan de doodkist van het burgerdom vormt.

Op dat ogenblik komt het tot een eerste gesprek tussen Bill en de Utrechtse politie, althans de op het hoofdbureau gestationeerde BVD-ambtenaren. Het is niet precies duidelijk hoe dat contact ontstaat. Bill zal later klagen dat de twee mannen plotseling voor z'n kraakhuis stonden in een afbraakbuurt van Utrecht. 'Ze wisten alles van me, over m'n contacten met de Deense politie, over m'n illegale verblijf in Nederland. Ze stelden me voor dat ik hun informant zou worden en dat als ik zou weigeren ze het me erg moeilijk zouden gaan maken. Dan zouden ze er voor zorgen dat ik het land werd uitgezet.'

Een andere lezing die voortkomt uit de kring van mensen die door Bill tot eind '75 veelvuldig werd gefrequentieerd, is dat hij uit eigen beweging contact met de politie heeft gezocht omdat hij meende iets te vertellen te hebben. En een feit is dat hij gretig ingaat op de

voorstellen van de geheime agenten, hij is immers zonder werk, zonder papieren, binnenkort zonder huis en hij heeft geen middelen van bestaan. Een gewillig slachtoffer voor de BVD die in zijn behoeftige omstandigheden verandering kan brengen.

Zo komt het derde gesprek tot stand op het hoofdbureau van politie. De argwaan van de man die Willem wordt genoemd is nog niet helemaal weg maar zijn oudere collega probeert het gesprek een vriendelijker wending te geven. Op vaderlijke toon stelt hij vast dat Bill toch zo niet verder kan. 'Je kunt ons vertrouwen. Wij zijn niet als die anderen die je in de steek hebben gelaten. Wij weten de weg naar een goede kamer. Je kan bij ons een aardige cent verdienen. Begrijp ons dan toch, wij willen je scheiden van de extremisten. Je kan wel met ze blijven omgaan maar dan moet je ons vertellen wat ze doen.' Bill verneemt dat de BVD-ers veel gelegen is aan goede informatie uit de 'links-extremistische hoek'. De treinkaping in Beilen is zojuist achter de rug en de geheime dienst heeft schromelijk gefaald tijdig te ontdekken wat er zou gaan gebeuren. 'Wij geven je geld, een goede reiskostenvergoeding en jij gaat het land afreizen om vergaderingen bij te wonen van groepen die wij verdenken. Alle informatie is belangrijk, je kan ons helpen. Wij moeten rapporten indienen. Maar als je informatie achterhoudt is dat in je nadeel. Wij kunnen er voor zorgen dat je dan het land wordt uitgezet naar Engeland en daar wacht je niet zo'n best onthaal', zegt de oudste. 'Maar we kunnen er ook voor zorgen dat je weer een paspoort krijgt.'

Willem loopt de kamer op en neer. Plotseling zegt hij: 'You can help us to get Lucien.' Lucien is Lucien van Hoesel, eertijds lid van de ter ziel gegane Rode Jeugd, toen woonachtig in Utrecht en in 1973 vooral dankzij de inspanningen van de Utrechtse politie- en BVD-ambtenaren 'wegens overtreding van de vuurwapenwet' tot drie jaar veroordeeld. Willem laat met zoveel woorden weten dat hij nog altijd barst van de rancune over de wijze waarop in 1973 de processen tegen Van Hoesel zich in feite keerden tegen de BVD, de indianenspelletjes van de dienst en de naïve rol van een collega BVD-er die een spion recruteerde die een dubbelspion bleek te zijn. Willem zegt dat het hem heel wat waard is als Bill kan helpen Lucien opnieuw op te pakken. 'Dan kan je heel wat verdienen.' De oudste BVD-er haalt het fotoarchief te voorschijn en toont Bill foto's van 'anarchisten, activisten en zogenaamde juristen' die ge-

vaarlijk zijn. Hij ziet afbeeldingen van Boudewijn Chorus, eertijds samensteller van de Muurkrant, nu verdacht van contacten met de Rote Armee Fraktion in Duitsland; van Jak van der Meulen, jurist in Amsterdam; Pieter Herman Bakker Schut, jurist in Utrecht en lid van het Medisch Juridisch Comité Politieke Gevangenen; bestuursleden van de Kargadoor en de Raadskelder in Utrecht – opvangplaatsen van jongeren en volgens de BVD-ers 'broedplaatsen van ondermijnende activiteiten'. 'En ken je deze man?' vraagt Willem en hij toont een foto van Siegfried Haag, een Duits jurist die Andreas Baader verdedigde en lange tijd ondergedoken was voor de Duitse politie. 'Wij hebben reden om te geloven dat hij in Nederland zit en we vermoeden bij een van de mensen die we op de foto's hebben laten zien. Als we hem vinden dan kan je heel veel geld verdienen.'

Er wordt gepraat tot 's avonds zes uur en meer dan 25 foto's passeren de revue, van journalisten, van Zuidmolukkers en leden van de Rode Hulp. Dan wordt de zitting besloten en later zal blijken dat de BVD er een nieuwe verklikker bij heeft. Aanvankelijk doet Bill pogingen zijn nood te klagen bij de mensen over wie het gesprek op het hoofdbureau van politie ging. Hij probeert begrip te wekken voor z'n moeilijke situatie, dat hij in feite geen keuze heeft tussen óf het land verlaten óf meewerken met de BVD. Hij bezoekt door de BVD 'verdachte' juristen met het verzoek hem te helpen bij het aanvragen van een verblijfsvergunning. Hij neemt contact op met door de BVD 'gehate' journalisten om z'n verhaal te publiceren. Hij wil lid worden van een aantal door de BVD 'gewantrouwde' organisaties en comité's. Hij dringt huizen binnen van actievoerders en van op de BVD-lijst figurerende juristen en gaat vertrouwelijke gesprekken aan. Maar steeds als een procedure op gang dreigt te komen en het beslissende verhaal moet worden verteld, laat Bill het afweten. Hij is intussen verhuisd naar een geriefelijke kamer in het centrum van Utrecht en heeft een baan gevonden. Zo nu en dan bezoekt hij het hoofdbureau van politie waar de aldaar aanwezige BVD-ers nog steeds waarde hechten aan zijn informatie. Die komt vooral uit de provincie want de stad Utrecht is geen vruchtbaar arbeidsterrein meer voor de overloper sinds zijn dubbelrol bekend werd.

Het verhaal van Bill is er een uit vele. Toen hij kennelijk nog in gewetensnood verkeerde, zocht hij ook mij op als journalist van Vrij

Nederland. Ik was daarom met een fotograaf aanwezig bij de ontmoeting tussen Bill en de twee BVD-ers aan de Vleutenseweg in Utrecht. Een mini-bandrecorder die Bill in z'n zakken het hoofdbureau van politie binnensmokkelde, registreerde de gesprekken. Gezien de omstandigheden van Bill valt eigenlijk best enig begrip op te brengen over het waarom hij zich liet recruteren als verklikker. Veel kwalijker is de rol van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Het is de BVD die een al dan niet politiek vluchteling bedreigt en chanteert.

De BVD die zegt de terreur te bestrijden of althans te voorkomen, oefent zelf terreur uit. Dat is de zwarte draad die door het bestaan van 'de dienst' heenloopt.

6

Een kwetsbare positie

In de zomer van 1976 verneemt H.F.M. Kuitems, een handelaar in bouwmaterialen die domicilie heeft in Maastricht, dat de geheime dienst reeds langere tijd inlichtingen over hem verzamelt. Kuitems bezoekt voor zijn werk veelvuldig landen als de DDR en Tsjechoslowakije. Zijn zaken floreren en dat maakt de veiligheidsdienst argwanend.

Een functionaris van de dienst wendt zich tot de kennissenkring van Kuitems met vragen over diens persoonlijk leven, zijn politieke aspiraties, zijn contacten en de mogelijke reden van het zakensucces in de Oostbloklanden. Kuitems merkt plotseling hoe enige kennissen hem mijden, want waar rook is is vuur. Op een dag neemt een vriend hem in vertrouwen en Kuitems wordt woedend. Hij besteedt een week om de naam van de ambtenaar van de veiligheidsdienst te weten te komen. Aanvankelijk komt hij terecht bij een gepensioneerde landmeter H.A. van der Graaf. Van der Graaf is een van de naaste burens van Kuitems. Beide bewonen een flat aan het Oranjeplein en een enkele keer voeren beide mannen een gesprek in de lift. De gepensioneerde ambtenaar – zo blijkt ook later uit een onderzoek dat Vrij Nederland instelde – is door de veiligheidsdienst ingehuurd als tipgever-handlanger. Zijn opdracht is verdachte individuen in de flat te observeren. Eén van die individuen is Kuitems. Van der Graaf noteert de autonummers van de mensen die Kuitems bezoeken, hij probeert namen te achterhalen en houdt een staat bij van de uithuizigheid van zijn te schaduwen slachtoffer. In een brief die Kuitems later – na de ontdekking – aan Van der Graaf stuurt, schrijft hij: ‘Ook u zult weten dat in een kleine gemeenschap in een provinciestad door dit soort onderzoeken suggesties gewekt worden, bewust of onbewust, die spoedig uitgroeien tot insinuaties. In mijn geval is geen herstel mogelijk. In het belang van anderen naar wiens handel en wandel uw opdrachtgevers mogelijk geïnteresseerd zijn

verzoek ik u met klem u te onthouden van zaken waarvan u de draagwijdte kennelijk niet kunt overzien.'

Kuitem s gaat ook op zoek naar de opdrachtgever van Van der Graaf en vindt tenslotte in het Noordlimburgse Grubbenvorst H.J. Elbers, van beroep opperwachtmeester bij het district Limburg van de Koninklijke Marechaussee. Tegenover de journalist die hem belt suggereert hij dat er een andere Elbers in het spel is. Hij beschuldigt zelfs een naamgenoot van hem, ook werkzaam bij het 'wapen', maar dan in Maastricht. Tenslotte valt H.J. Elbers uit Grubbenvorst door de mand, zijn chef op het districtskantoor van de Koninklijke Marechaussee is op de hoogte van het geheime werk van zijn ondergeschikte. Elbers excuseert zich pas dan tegenover Kuitem s: 'Het is niet omdat wij iets van u willen of dat de andere kant dat zou willen. Maar u bent in uw positie chantabel. En daarom willen wij weten of u kwetsbaar bent. Dat bent u niet, zo heb ik begrepen.'

Opnieuw een betrekkelijk gering incident dat openbaar werd. Maar het net wordt al dichter. Ook gepensioneerde ambtenaren en leden van de Koninklijke Marechaussee houden zich met heimelijke activiteiten bezig tegenover landgenoten. Ook hun betrokkenheid is in het Koninklijk Besluit van 1972 vastgelegd. Artikel VI, 1 bepaalt: 'De procureurs-generaal bij de gerechtshoven als fungerende directeurs van politie en de ambtenaren van rijks- en gemeentepolitie, benevens die van het wapen der Koninklijke Marechaussee, doen onverwijld mededeling aan de betrokken inlichtingen- en veiligheidsdiensten van alle te hunner kennis komende gegevens die voor die diensten, in verband met de daaraan opgedragen taak, van belang kunnen zijn.'

En de (gepensioneerde) ambtenaren vallen onder artikel III, 3 waar staat:

'Het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst is bevoegd zich voor het verkrijgen van gegevens te wenden tot andere overheidsorganen-, diensten en ambtenaren die geacht kunnen worden deze gegevens te verstrekken.'

'Meer dan een bevoegdheid houdt het besluit niet in. Een verplichting bestaat niet', sust later de minister. Maar het vroegere PPR-kamerlid dr. P.H. van Gorkum vindt uit dat 'vrijwilligheid' betrekkelijk is. Hij verwijst naar een brief van de hoofddirectie van het KNMI

in De Bilt aan een medewerker, die niet aan het onderzoek van de BVD wil meewerken. De man weigert principieel inlichtingen over zijn familieleden aan de BVD te verstrekken zonder dat zij ermee akkoord gaan. Wat doet dan de BVD? De BVD beklaagt zich bij de chef en de chef wendt zich tot de hoofddirectie die een brief op poten schrijft en de medewerker sommeert de BVD behulpzaam te zijn. Zo niet, dan zal zijn positie bij het KNMI nader moeten worden bezien. De brief is tenslotte na de parlementaire actie ingetrokken.

In het telefoondistrict Amsterdam wordt in 1973 ontdekt dat employeés die principieel weigeren inlichtingen te geven over derden aan de BVD, bedreigd worden met ontslag. Het niet meewerken kan worden opgevat als 'weigering van een dienstbevel'. De minister van verkeer en waterstaat T.E. Westerterp sust de rel en meent dat 'bij het bedrijf geen enkel geval bekend is waarin de weigering tot nadelige gevolgen heeft geleid'. En in hoeveel meer niet bekende gevallen wordt pressie uitgeoefend om de BVD ter wille te zijn?

De raad van Utrecht, geschrokken door de activiteiten van de inlichtingendienst van de politie rondom het NKV-bondskantoor (zie hoofdstuk 4), neemt een motie aan waarin B en W van Utrecht worden verzocht 'een instructie te doen uitgaan naar alle ambtenaren die niet tot de politie behoren om geen rechtstreekse vertrouwelijke informatie aan de BVD te verstrekken die verkregen is bij de uitoefening van hun functie'. De Algemene Bond van Ambtenaren (ABVA) is het met de motie eens. 'Vooral kwetsbare mensen als ambtenaren moeten weten waar ze aan toe zijn. Zulke spelregels als de raad van Utrecht voorstelt, kunnen hun rechtszekerheid verhogen', zegt ook J.C. Borgdorff, secretaris van de Nederlands Christelijke Bond van Overheidspersoneel, zelf 'herhaaldelijk voor inlichtingen over derden benaderd door de BVD'. En de secretaris van de Katholieke ambtenarenbond (KABO) weet 'dat een aantal ambtenaren op gezette tijden bekeken wordt door de BVD. Ook hun familieleden worden dan doorgelicht.'

De BVD wendt zich op zijn speurtocht naar persoonsinformatie over slachtoffers tot alle ambtenaren. Ook die van de belastingdienst. Want de belastingdossiers van vooraanstaande Nederlanders kunnen soms interessante aanvullingen geven. Op 22 februari 1975 publiceerde Vrij Nederland een verslag van een mislukte poging de leggers te lichten van een man die relaties met het oostblok onder-

hield. Het verhaal is zo belangrijk omdat de methoden van de BVD niet veranderd zijn.

‘Voor de veiligheid van de staat moet u enig risico durven nemen’, zei de man die zich een ogenblik eerder had voorgesteld als L. Beukema, ambtenaar van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. De kennismaking vond plaats in een spreekkamertje op de vijfde etage van het centraal belastinggebouw in Rotterdam. ‘Normaal gebruik ik dit kaartje zelden’, ging Beukema verder terwijl hij een in plastic etui gestoken legitimatiebewijs toonde waarop zijn naam en functie bij de BVD stonden vermeld. ‘Ik laat het alleen zien aan mensen die ik kan vertrouwen en uit vele informaties die wij langs verschillende wegen ingewonnen hebben, weten we dat u betrouwbaar bent’. Beukema toonde ook nog een tweede legitimatiebewijs, dat hij opviste uit een andere binnenzak. Daarop stond: ‘Beukema, ambtenaar binnenlandse zaken, afdeling economische aangelegenheden.’ Dit kaartje gebruikte hij uitsluitend bij contacten van wie de loyaliteit niet voorspands vaststond.

De heer Beukema was na een telefonische afspraak te hebben gemaakt, naar het Rotterdamse belastinggebouw gekomen om daar ‘over een aantal belastingzaken’ te praten met ambtenaar G.C. van Rij, van beroep aanslagregelaar op de inspectie der directe belastingen. De BVD-ambtenaar vertelde de heer Van Rij dat hij zich bezighield met het verzamelen van gegevens en het uitbrengen van rapporten over personen die sleutelposities innemen in de maatschappij.’

Zijn gedachten gingen daarbij uit naar medewerkers van TNO in Delft, functionarissen bij het Reactor Centrum Nederland, kernenergiedeskundigen in het algemeen en directeuren van ondernemingen. De heer Beukema erkende dat dit verzamelen van privégegevens over anderen niet altijd even gemakkelijk was. Hij zou daarom graag wensen te beschikken over inlichtingen van de belastingdienst. Omdat hij wist dat Van Rij inzage had in het leggerarchief van de belastingen, riep hij diens medewerking in.

Aanvankelijk toonde de heer Van Rij zich verbaasd. Hij verwonderde zich dat de BVD-ambtenaar zo nauwkeurig op de hoogte was met leggers en leggerarchief en dat de BVD-er wist, dat hij daar gemakkelijk over kon beschikken. In het archief worden de dossiers bewaard van belastingplichtigen. Meestal zitten er de gegevens in over de afgelopen vijf jaar, bovendien komen er stukken in voor met

‘blijvende waarde’ die het dossier van iemand een leven lang kunnen blijven vergezellen.

De confrontatie met de BVD-ambtenaar bezorgde Van Rij enige schrik omdat hij zich plotseling voor een gewetensvraag zag geplaatst. ‘U weet toch dat ik geheimhoudingsplicht heb, dat ik niet zomaar tegenover derden over dit soort inlichtingen mag praten,’ antwoordde hij. Natuurlijk wist Beukema dat, maar een man heeft soms hogere verplichtingen dan alleen maar aan z’n ambt – zo hield de BVD-er de belastingambtenaar voor. ‘Voor de veiligheid van de staat moet u enig risico durven nemen.’ Bovendien zou het risico minimaal zijn omdat Beukema in z’n rapporten nimmer de inlichtingenbron zou noemen. ‘Waarom gaat u niet naar het hoofd van de inspectie,’ vroeg daarop Van Rij. Beukema gaf op die vraag geen antwoord maar zei slechts dat een machtiging van het ministerie van financiën niet nodig was omdat alles wat tussen hem en Van Rij besproken werd ‘een kwestie van vertrouwen was’. Ondanks de aarzeling van de belastingambtenaar, kwam daarop Beukema met z’n eerste verzoek – een ‘licht geval’ om de samenwerking te testen op vruchtbaarheid. Het betrof een Rotterdamse reder, directeur van een groot scheepvaartbedrijf die zich binnen de NV vooral bezig hield met kustvaart. De BVD-ambtenaar wilde graag alle inlichtingen over deze man, die bij de belastingdienst bekend waren. De heer Van Rij zei dat hij over het verzoek zou nadenken maar herhaalde dat het allemaal veel gemakkelijker zou zijn als Beukema terug zou komen met een machtiging. Beukema op zijn beurt sprak opnieuw over ‘goed vaderlanderschap’ en ‘wederzijds vertrouwen’. De heer Van Rij besloot tenslotte zijn geheimhoudingsplicht als ambtenaar het zwaarst te laten wegen en ging niet in op de voorstellen van de BVD. In plaats daarvan schreef hij een lijvige brief aan het ministerie van financiën met de vraag wat hij met de kwestie moest doen. Een half jaar daarna kreeg hij een geheim schrijven van het kabinet van de minister terug dat hij de ‘zaak op een juiste wijze had behandeld’. Het gesprek tussen de BVD-er en de belastingambtenaar had plaats op 28 september 1956 ’s middags om half vier. De brief van het kabinet van de minister (de PvdA’er Hofstra) was gedateerd 25 maart 1957. Lang geleden maar niet lang genoeg om het voorval niet te melden als illustratie van de BVD-praktijken die door de jaren heen dezelfde zijn gebleven. De heer Van Rij is inmiddels met pensioen gegaan. De gebeurtenissen op het Rotterdamse belastingkantoor zijn

vooral zo interessant omdat in Amerika enige tijd geleden bekend is geworden dat de belastingdienst daar jaren lang een afdeling heeft gehad die zich – voor de CIA – uitsluitend bezig hield met het bijeenbrengen van persoonsgegevens over duizenden Amerikanen. Het is intussen ook genoegzaam bekend hoe fantasieloos de BVD de methoden van de CIA copieert.

Toen de heer Van Rij na het antwoord van het kabinet van minister Hofstra – die brief zit nog altijd in het archief van de belastingdienst – de zaak met zijn chef besprak, keek de laatste nauwelijks van het verzoek van de BVD op. Hij zei slechts: 'U mag blij zijn niet op het verzoek te zijn ingegaan. Als u er was ingetrapt hadden ze u niet meer losgelaten. De BVD was u blijven chanteren met het feit dat u die eerste keer uw geheimhoudingsplicht geschonden had.'

Om achter het waarom te komen van de nieuwsgierigheid in de handel en wandel van de in dit verslag genoemde Rotterdamse reder, heb ik deze man alsnog benaderd. Op zijn verzoek noem ik geen namen. Hij is inmiddels ook met pensioen. In 1933 werkte hij een jaar lang bij een Russisch scheepvaartbedrijf in Rotterdam. In 1955 werd hij directeur van een groot Rotterdams bedrijf. In dat jaar bezocht hij een keer Rusland met de bedoeling zakelijke relaties aan te knopen. Tussen de jaren '55 en '65 was hij een zeer bekende figuur in Rotterdamse rederskringen. In die jaren had hij ook een coaster voor eigen rekening die in de wilde vaart zat en soms een reis maakte naar de Oostbloklanden.

Allemaal niet zulke onthullende zaken maar de argwaan van de BVD is dan ook snel gewekt.

Het is evident dat de BVD via de belastingdienst te weten wil komen wie de mensen die 'in de belangstelling van de dienst staan' zijn, met wie ze relaties onderhouden, of er geheimzinnige bronnen van inkomsten zijn, of er geldzendingen via het buitenland de belastingplichtige bereiken. In het geval van de Rotterdamse reder was de BVD zeer belangstellend of de coaster die 'voor eigen rekening' voer een ongehoord hoge gage opbracht en dat gegeven had dan weer kunnen leiden naar geheime opdrachtgevers, enz. De belastingdossiers kunnen ook – met de gegevens die de BVD al heeft – aardige indicaties geven of iemand al dan niet fraudeert met z'n aangifteformulieren. Als dat het geval is is er voor de BVD weer een goede aanleiding zo'n man onder druk te zetten, te chanteren om hem aldus voor het karretje van de inlichtingendienst te spannen. Zo gebeurde

het in de zestiger jaren dat scheepseigenaren en kapiteins die overtredingen begingen door bijvoorbeeld in een niet geveegd deel van de Noordzee te varen of andere illegale praktijken begingen, door de BVD gedwongen werden spionnen aan boord te nemen die elders in de wereld hun opdrachten moesten uitvoeren.

De poging om via aanslagregelaar Van Rij en de leggers van de Rotterdamse belastingdienst achter de 'geheimen' van de Rotterdamse reder te komen mislukten dus. Dat wil niet zeggen dat alle pogingen daarna, met inschakeling van andere wel 'betrouwbare' belastingambtenaren, óók mislukten. In dat geval valt als pikante bijzonderheid te melden dat de hier beschreven Rotterdamse reder in 1957 plotseling bezoek kreeg van de fiscale recherche. De fiscale recherche, zo verneem ik van Van Rij die een carrière van 46 jaar bij de inspectie van belastingen achter de rug heeft, gaat slechts zeer sporadisch op verkenning uit. Als de recherche op pad gaat is er in 95 procent van de gevallen iets aan de hand en volgt vrijwel altijd een rechtszaak. Dat gebeurde in het geval van de Rotterdamse reder niet. Hij zegt: 'De fiscale recherche kwam hier voor een routineonderzoek. Nadat de boeken bekeken waren is de man weggegaan en heb ik nooit meer iets vernomen.'

Van Rij toont zich over deze gebeurtenis zeer verbaasd. 'Ik zou wel eens willen weten wie die man van de fiscale recherche was. Ik heb zo het stille vermoeden dat die man zich wél door de BVD heeft laten strikken.'

De ambtenaren en de belastingdienst kunnen, zo blijkt uit dit verhaal, kortom uiterst belangwekkende bronnen zijn. Het kan daarom bijna geen toeval zijn dat begin 1977 drs. A. Kuipers als hoofd van de BVD wordt opgevolgd door mr. P. de Haan.

De Haan is lid van de VVD. Die politieke herkomst past in het profiel van het hoofd van de BVD. Eindhoven kwam uit de Nederlandse Unie, Sinnighe Damsté was een uitgesproken conservatief afkomstig van christelijk historische huize, Kuipers heeft een traditioneel confessionele achtergrond en De Haan is een vertegenwoordiger van het establishment.

De Haan was belastinginspecteur op het ministerie van financiën. In het begin van de jaren zeventig was hij hoofd van de afdeling opleiding en examens van de directie personeel van de belastingdienst. Hij heeft zijn kennissen en relaties op alle inspecties.

De Haan was van 1974 tot 1976 directeur van het rijksbestuursstu-

diecentrum (later rijksopleidingscentrum). Op dit centrum komen periodiek groepen hogere rijksambtenaren bijeen om getraind te worden in 'doelmatigheid, netwerkplanning en in- en extern beleid'. De Haan heeft zich op die plaats toegang verschaft tot alle delen van het ambtenarenapparaat.

De toekomst van de BVD is bij hem in goede handen. De ambtenaren en de belastingdienst zullen het moeilijk krijgen als ze nee willen zeggen.

Gewogen en te gevaarlijk bevonden

*over
antecedenten-
onderzoek*

Artikel 5 van onze Grondwet zegt dat 'iedere Nederlander tot elke landsbediening benoembaar is'. De 'Proeve van een nieuwe Grondwet' belooft nog meer want daar is 'landsbediening' veranderd in 'openbare dienst'. De staatsrechthervormers hebben bewust voor die omschrijving gekozen 'ten einde buiten twijfel te stellen dat het voorschrift op alle openbare diensten doelt'.

De beroemde uitzondering ontbreekt ook hier niet want het artikel mag vanzelfsprekend 'niet het stellen van geschiktheidseisen voor het vervullen van overheidsfuncties in de weg staan'. 'Deze eisen dienen evenwel uit de aard van de te vervullen functies voort te vloeien en zullen niet tussen verschillende categorieën Nederlanders mogen discrimineren; alle Nederlanders die aan deze eisen voldoen zijn derhalve benoembaar.'

Een onschuldige toevoeging, zo lijkt het. Per slot van rekening zijn vaardigheid, kennis en vlijt door God en afkomst bepaalde zaken. De overheid, als dienaar van beide, selecteert daarnaar. Maar naarmate de maatschappij ingewikkelder en kwetsbaarder werd, kreeg de vraag over geschiktheid een veel wijdere betekenis. De 'politieke betrouwbaarheid' van solliciterende landgenoten ging een rol spelen. Als hoedster van de vrije ondernemingsgewijze produktie, en van haar eigen machtspositie, haalt de overheid duizenden Nederlanders door de zeef van het zogenaamde antecedenten- en veiligheids-onderzoek. Beter is de omschrijving antecedenten- annex veiligheidsonderzoek want vaak lopen die twee op een wonderlijke wijze door elkaar heen. Vandaar dat het zo moeilijk is om vast te stellen hoeveel Nederlanders jaarlijks op grond van hun politieke onbetrouwbaarheid te licht, zeg maar te rood bevonden en uitgesloten worden. Hoeveel keren ook in dit land 'Berufsverbote' plaats hebben. Alleen in een beperkt aantal gevallen wordt dat duidelijk. Zoals in de zaak van Lisette Scholten. Een naar het leek veelbelo-

vend ambtenaar ter recherche-administratie van de Amsterdamse politie. Tot op die avond in de zomer van 1977, toen enkele agenten van de Binnenlandse Veiligheidsdienst haar de hand zagen drukken van mr. P.H. Bakker Schut. Die kennismaking op zich was al voldoende voor enige ontsteltenis bij de aanwezige BVD-ers. Per slot van rekening is Bakker Schut een uitgesproken politiek advocaat die, sinds hij in 1973 de BVD voor aap zette in het proces rondom de Rode Jeugd en het toenmalige hoofd van de BVD drs. A. Kuipers dwong in de rechtzaal te verschijnen, het voorwerp van haat werd van de geheime dienst. De begroeting had plaats in de Brakke Grond in Amsterdam, tijdens een bijeenkomst van het Medisch Juridisch Comité Politieke Gevangenen over de situatie in West-Duitsland. Een reden te meer voor argwaan want een politieambtenaar, zo hield later de hoofdcommissaris van de Amsterdamse politie aan Lisette Scholten voor, dient zich op een andere manier te informeren over de politieke gevangenen in West-Duitsland.

Doorslaggevend voor de veranderingen die korte tijd later het leven van Lisette Scholten zouden treffen, was dat Bakker Schut een van de verdedigers was van de Westduitser Axel Achterath. Een man die vanaf begin 1975 in Nederland woont en zich hier als politiek vluchteling beschouwt – een predikaat dat de Raad van State hem niet wil toekennen. Achterath is bevriend met Lisette Scholten. Omdat de Bundeskriminalamt (de Westduitse recherche) politieke problemen met Achterath heeft, is hij in eigen land verdacht. Omdat Lisette Scholten zijn vriendin is, is zij mede verdacht. Het is wat ingewikkeld, maar dat is ook de manier van denken van de Westduitse recherche, die door de Amsterdamse politie overgenomen is. Het gevolg was dat Lisette overgeplaatst werd van de recherche naar de parkeerpolitie. Een degradatie die Lisette Scholten als een vernedering ervoer. 'Zij mocht eens in de verleiding komen en gegevens van de recherche aan de heer Achterath doorspelen', zei de chef van de recherche. In een procedure die volgde, moest de politie tot rehabilitatie overgaan. Maar het 'incident' bleef bestaan.

Veronderstel nu dat Lisette Scholten destijds, toen zij bij de Amsterdamse politie solliciteerde, al haar privérelatie met Achterath had gehad. Het is evident dat zij dan nooit was aangenomen en dat nooit iemand van haar 'politieke onbetrouwbaarheid', afgeleid van haar relatie met een politieke vluchteling die in West-Duitsland verdacht is, vernomen zou hebben. Zij was dan geruisloos afgewezen. Waar-

schijnlijk 'wegens gebleken ongeschiktheid' of omdat 'in de functie inmiddels was voorzien'. De politie en de BVD waren dan evenmin in opspraak gekomen. Dat behoort immers, waar mogelijk, voorkomen te worden. Zoals gezegd worden slechts in enkele gevallen de bemoeienissen van de BVD bij de uitsluiting van kandidaten duidelijk.

De PTT is een belangrijke bron van werkverschaffing voor de BVD. Van de ruim 70000 functies die dit staatsbedrijf heeft, zijn er maar liefst 28000 (40 procent) geklassificeerd als 'vertrouwensfuncties'. Dat zijn banen 'die de mogelijkheid bieden om de veiligheid of andere gewichtige belangen van de staat te schaden of het naar behoren functioneren van een departement of daaronder ressorterende bedrijven en instellingen in gevaar te brengen.' Om welke functies het precies gaat is niet bekend want 'openbaarheid zou niet in het belang van de veiligheid van de staat zijn', zoals de oud-minister van binnenlandse zaken W.F. de Gaay Fortman dat eens uitlegde. Vertrouwensfuncties eisen een zogenaamd veiligheidsonderzoek door de BVD, of als het defensie betreft, de militaire inlichtingendiensten. Omdat een sollicitant dus niet weet dat hij schrijft naar een 'vertrouwensfunctie', weet hij ook niet dat er een veiligheidsonderzoek tegen hem aanhangig wordt gemaakt.

In de zomer van 1976 werd mevrouw J.W. Strörmann-Van Beveren (34) uit Rotterdam-Ommoord duidelijk wat zo'n super geheime functie kan inhouden. Zij solliciteerde bij het telefoondistrict Rotterdam als 'employee 3de klasse telefoonambtenaar, gedeeltelijke taak, informatiepost 008'. Nu is zo'n baan op 008 geen sinecure. Het is hard werken, voortdurend mensen te woord staan en wegwijzen, het is vermoeiend en de discipline op zo'n dienst is streng. Maar om nu te zeggen dat de medewerkers op '008' een direct gevaar kunnen vormen voor de veiligheid van de staat, lijkt een beetje ver gaan. De BVD denkt daar heel anders over.

Aanvankelijk verliep de sollicitatie van mevrouw Strörmann-Van Beveren vlot. Ze voldeed aan alle eisen. Ze beschikte over een goed getuigschrift van de directeur van het telefoondistrict Rotterdam, ir. H. van Willigenburg, over de periode '69-'73 toen zij eerder als part-timer op '008' werkte. De personeelschef zag haar het liefst zo snel mogelijk komen en haar collega's wilden graag de tijdelijk onderbroken periode van samenwerking voortzetten.

Toen kwam op 8 januari een telefoontje van personeelszaken dat 'de beslissing nog wel 3 á 4 maanden op zich zou laten wachten omdat de papieren uit Den Haag nog niet gearriveerd waren.' Een mondeling onderhoud op het bureau personeelszaken bracht aan het licht dat de BVD het noodzakelijk had geacht 'een nader onderzoek' in te stellen. Dit stemde het echtpaar Strörmann tot grote woede. Een serie telefoontjes leidde tenslotte naar het 'bureau bedrijfsveiligheidszaken' van de PTT in Den Haag. Aldaar toonde de heer J. Wagemans zich aanvankelijk hevig geïrriteerd over de indiscretie hem te benaderen. Wagemans is dan ook niet zomaar iemand. Hij is veiligheidsambtenaar en de veiligheidsambtenaren van ministeries en overheidsdiensten staan in direct contact met de BVD. Zij zijn er het verlengstuk van.

De heer Strörmann vertelde Wagemans van de contacten die hij inmiddels had gelegd met de PvdA-fractievoorzitter in de Tweede Kamer Ed van Thijn – toen lid van de (BVD-)commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten – en de kamerleden voor de PvdA, C. Laban en H. Roethof. Wagemans bond toen snel in en gaf toe dat de BVD in de zaak gemengd was. 'Maar waarom benadert u kamerleden en het opinieweekblad Vrij Nederland? Waarom stuurt u niet gewoon uw klacht naar de directeur van het telefoondistrict Rotterdam? Dan komt de zaak heus wel terecht.' Strörmann vernam terloops dat het hoogst ongebruikelijk is van aspirant-medewerkers van de PTT om te klagen over een antecedentenonderzoek. Maar mevrouw Strörmann-Van Beveren piekerde er niet over haar actie te stoppen. 'Onze democratische gezindheid staat buiten kijf. Dat willen wij vastgesteld zien', antwoordde zij Wagemans.

Dat gebeurde een paar dagen later. Op een maandag kreeg mevrouw Strörmann-Van Beveren bezoek van de heer H. Cornelissen, als BVD-ambtenaar werkzaam op het bureau gemeentepolitie in Rotterdam. Hij toonde zich nadrukkelijk bewust van de last die op zijn schouders was gelegd om de dienst '008' te vrijwaren van subversieve elementen, getuige de ernst van de vragen die hij afvuurde: 'Bent u een Dolle Mina. U weet toch wel wat een Dolle Mina is?' 'Bent u vooruitstrevend?'

'Vindt u zelf dat u sociaal voelend bent?'

'Welke krant leest u? Bent u geabonneerd op een opinieblad?'

'Bent u politiek geïnteresseerd?'

‘Wat vindt u van de werkloze jongeren?’

‘Waarom heeft u eigenlijk een klacht ingediend bij Tweede Kamerleden van de PvdA en niet van de VVD?’

Cornelissen verzocht mevrouw Strörmann naar waarheid te antwoorden. ‘U dient goed te weten dat ik niet alleen op bezoek ben geweest bij de referenties die u hebt opgegeven. Ik ben ook bij anderen geweest die zich in vertrouwen over u hebben uitgelaten. Wie dat waren zult u nooit te weten komen.’

Dit ging dus allemaal om een baan bij ‘008’. Natuurlijk hebben de heer en mevrouw Strörmann zich het hoofd gepijnigd over de reden van het gewroet van de BVD in hun privé-leven. Zij zijn geen lid van een politieke partij, ze hebben niets op hun kerfstok en het enige verwijt dat hen zou kunnen treffen is dat ze genuanceerd over de maatschappij denken. Tenslotte, na lange naspeuringen, vond Strörmann de mogelijke sleutel van het geheim. Zijn vader, dus de schoonvader van mevrouw Strörmann, die twaalf jaar geleden overleed was eens, voor 1950, lid van een communistische organisatie. Het is algemeen bekend dat de registers van de BVD eeuwigheids-waarde hebben.

De procedure rondom mevrouw Strörmann-Van Beveren zou meer dan een half jaar gaan duren. Pas toen Van Thijn en de andere twee kamerleden zich voor de zaak gingen interesseren en Vrij Nederland een publicatie overwoog, bond de BVD in. Van de een op de andere dag was de sollicitatie toen rond.

‘Een ambtelijke dommigheid’, meende de griffier van de Tweede Kamer, tevens notulist van de commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten, mr. J.P. Mulder. ‘Ik voel me diep vernederd’, zegt mevrouw Strörmann-Van Beveren.

Op 14 maart 1975 stuurde de vaste commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten een brief aan de Rotterdamse ingenieur J.T. Wilman (52). Het was de zoveelste brief in een bijna eindeloze correspondentie over een periode van twintig jaar. Al die tijd vocht Wilman met bewonderenswaardige volharding zijn ontslag uit 1951 aan en verwerkte hij de een na de andere teleurstelling over mislukte sollicitaties. Tientallen kamerleden, ministers en ex-ministers werden er in gemengd. Naarmate meer mensen het lieten afweten en geen zin hadden in de uitzichtloze polemieken, werd het gevecht van Wilman verbeterener. Hij werd een ‘moeilijke man’, een ‘lastig’ mens

en tenslotte – dat is ieders lot die tegen de bureaucratie blijft vechten – een ‘querulant’. Het kan niet ontkend worden. Hij ging zich vastbijten in onderdelen waar de buitenstaander geen lor van begreep. Hij stortte zich met zoveel energie telkens opnieuw op zijn zaak, dat elk nieuw contact verbouwereerd terugdeinsde en de boot afhield. Hij is inmiddels elke krantenredactie afgereisd. In Den Haag houden kamerleden zich verborgen als hij arriveert. Zelfs medeleven en respect voor de twintig beste jaren die hij van zijn leven gaf om onrecht dat hem door de BVD was aangedaan, te bevechten vielen hem niet ten deel.

Maar op 14 maart 1975 schreef de vaste commissie eindelijk: ‘Bij raadpleging van de stukken is de commissie gebleken, dat inderdaad in 1951 de aandacht van de BVD op u gevestigd was. Of daarvoor destijds enige reden bestond, is echter na zoveel jaren voor de commissie onmogelijk meer na te gaan. Evenmin is zij in staat te beoordelen in hoeverre u door de aandacht van de BVD in de betrokken periode hinder hebt ondervonden bij sollicitaties.’ Het was voor de eerste keer dat officieel werd erkend dat Wilman de BVD achter zich aan had gehad. De rest was een schrale troost, ook al omdat de commissie eveneens in de brief schreef ‘dat al wat zich vóór oktober 1960 mag hebben afgespeeld beschouwd moet worden als een afgedane zaak’. Niettemin veerde Wilman op omdat hij meende dat zijn zaak in een ander licht was gekomen. Ir. Wilman startte in 1946 zijn loopbaan bij de Rotterdamse Droogdok Maatschappij. Later zou de toenmalige directeur van de RDM, ir. K. van der Pols, (dat was in 1977) toegeven dat Wilman ‘bij een routinecontrole in zijn bedrijf door de mand was gevallen’. Omdat de RDM veel werk verrichtte voor de Koninklijke Marine werden de employé’s met regelmaat getoetst op hun politieke betrouwbaarheid. Wilman werd te licht bevonden. Het veiligheidsonderzoek van de BVD had namelijk – geheel ten onrechte – tot resultaat gehad dat Wilman officieel geregistreerd stond als ‘lid’ en ‘propagandist’ van de communistische Eenheids Vak Centrale (EVC). Die ontdekking, gedaan bij heimelijk onderzoek en nooit bij Wilman zelf geverifieerd – dat is de gewoonte niet van de BVD, hearsay is voor de ‘dienst’ voldoende – zou de ingenieur tot op de dag van vandaag blijven achtervolgen. Hij werkte nog enige tijd bij de Nederlandse Spoorwegen, diende bij de Koninklijke Marine en werd daarna van 1951 tot 1962 het werken onmogelijk gemaakt. Op al zijn sollicitaties

kreeg hij nul op het request. Hij werd getroffen door uitsluiting. In de zestiger jaren werkte hij vijf jaar bij Reactor Centrum Nederland. Na een sollicitatie-procedure van drie jaar kwam hij in 1962 in dienst. Het hoofd van de afdeling Beoordeling en Ontwerp (B en O) van het RCN, prof. dr. M. Bogaardt wilde Wilman al eerder in dienst nemen, maar dat werd verhinderd door de BVD. Zo schreef prof. Bogaardt op 3 oktober 1959 aan Wilman: 'Tot op heden was het mij door afwezigheid van betrokkenen niet mogelijk in nader contact te treden met de BVD. Ik vertrouw echter in de komende veertien dagen met een definitief bericht voor u te kunnen komen.' Een paar weken later berichtte Bogaardt aan Wilman 'dat plaatsing officieel werd tegengehouden door de Binnenlandse Veiligheidsdienst en dat hij in de situatie geen verandering kon brengen.' De Commissie voor de Verzoekschriften van de Eerste Kamer boog zich over de affaire. Ministers en kamerleden hielden er zich mee bezig. De BVD werd gevraagd, opnieuw en opnieuw, om haar mening te herzien. Tenslotte na gedram en gezeur, wilde de BVD dat wel doen. Op 7 december 1961 schreef prof. Bogaardt aan Wilman: 'In concreto ben ik thans bezig een verklaring van de BVD te krijgen waarin staat dat jegens u op geen enkele wijze ongunstige adviezen kunnen worden afgegeven.' Diezelfde dag belde een woordvoerder van de BVD met het RCN dat over Wilman 'op politiek gebied niets ongunstigs bekend was'. Maar, en daar haalde de BVD toch nog haar gram, 'er moet wel rekening mee gehouden worden dat betrokkene een moeilijk karakter heeft en de indruk geeft een onevenwichtig en eigenwijs type te zijn.' Wilman kwam in dienst van het RCN en werd in 1967 ontslagen. Misschien dat z'n inderdaad moeilijke karakterstructuur daar voor een deel debet aan was. Maar ook omdat, zoals in de Eerste Kamer al op 10 april 1962 was gesignaleerd, al enkele weken na het in diensttreden van Wilman bij RCN, zich aldaar een ambtenaar van de BVD vervoege om de superieuren van de ingenieur te waarschuwen tegen deze man.

Er volgden opnieuw jaren van werkloosheid voor Wilman. Tot op de dag van vandaag. In de brief van 14 maart 1975 beloofde de vaste commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten dat zij haar best zou doen bij de regering 'de maatschappelijke rehabilitatie' van Wilman te bevorderen. Dit zou kunnen gebeuren, zo meende de commissie, door 'om te zien naar een bij uw wetenschappelijke kwaliteiten passend eenmans-onderzoekproject, uit te voeren in op-

dracht van een overheidsinstantie of een door de overheid gesubsidieerd instituut.' Een aardig suggestie. Er is alleen nog niets van terecht gekomen. Wilman is intussen 55 jaar. F.H.J.J. Andriessen en H. Wiegel, die destijds lid van de vaste commissie waren en de suggestie om Wilman aan het werk te helpen zo aardig vonden, zijn thans minister. Mededogen voor Wilman hebben ze nog niet getoond.

Het zijn affaires die of door de onverzettelijkheid van het slachtoffer of door een fout van de BVD in de openbaarheid kwamen. Zo bleek dat ook een eenvoudige bodeplaats bij de PTT in Utrecht tot de categorie 'vertrouwensfuncties' behoort. Een jongeman uit die plaats die in 1974 als loopjongen naar die bodeplaats solliciteerde, werd afgewezen omdat hij het communistische dagblad De Waarheid las en soms een vergadering van de CPN bezocht. Een andere jongeman uit Enschede wilde zo graag kort-verband vrijwilliger worden bij de Koninklijke Luchtmacht. Hij werd afgewezen omdat hij een grootmoeder en een tante in de DDR had met wie contacten onderhouden werden. En defensie heeft nu eenmaal de ervaring 'dat in overeenkomstige situaties in het verleden betrokkenen en hun familieleden onder druk werden gezet door regimes in landen achter het ijzeren gordijn'. Vandaar.

In het laatste verslag van de Tweede Kamercommissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten ('76-'77) werd verslag gedaan dat bij de laatste lichting dienstplichtigen niet minder dan 379 rekruten als een politiek risico bij hun commandanten werden aangemeld. De rekruten zelf weten niets van die 'signalerings', kunnen zich niet tegen domme en misschien wel volstrekt onterechte aantijgingen verzetten. Zij zijn een veiligheidsrisico en zullen daar tijdens hun periode in dienst mee moeten leven. Het verslag van de kamercommissie: 'In haar overleg met de minister heeft de commissie de vraag opgeworpen of het aan eventuele signalering ten grondslag liggende antecedentenonderzoek wel steeds met de vereiste zorgvuldigheid kan geschieden. Het gaat jaarlijks om grote aantallen dienstplichtigen wier antecedenten in korte tijd door de molen van een overwegend administratief onderzoek moeten, met als voornaamste bron de politie in de woonplaats van de betrokkenen. Is de kans op fouten niet aanzienlijk, wat zijn de gevolgen voor de dienstplichtige? In antwoord op deze vragen werd opgemerkt dat het

onderzoek inderdaad vrij oppervlakkig is en daarom voor defensie niet geheel bevredigend.'

Niet alleen voor defensie. Het antecedenten- en veiligheidsonderzoek – althans wat erover openbaar werd – is meestal oppervlakkig, leidt te vaak tot fouten en is altijd onbevredigend. De in het voorafgaande relaas opgesomde voorbeelden handelen over ontsporingen in de afgelopen jaren. Sinds haar bestaan is de BVD verantwoordelijk voor politieke discriminatie in overheidsfuncties en in functies bij door de overheid voor een aanzienlijk deel gesubsidieerde instellingen.

In het begin van de zestiger jaren toen partijen zoals de Partij van de Arbeid voor de BVD nog crypto-communistische organisaties waren en socialistinnen binnen de geheime dienst niet bepaald welkom, ontstonden in de Tweede Kamer nog wel eens pinnige discussies over de 'dienst'. Ooit stelde een commissie uit het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers een kritisch rapport op dat een gevoelige knauw gaf aan de positie van de van staatswege ingehuurde snuffelaars. De commissie bestond uit prof. dr. G.B. van Albeda, prof. mr. I.A. Diepenhorst (de latere AR-minister), prof. dr. G. Hamming, prof. dr. H. den Hartog, mr. J. in 't Veld die voor de PvdA minister was voor wederopbouw en volkshuisvesting tussen 1951 en '52, prof. dr. W.F. Wertheim en dr. A. van Kammen. Zij stelden tot verbittering van de toenmalige chef van de BVD mr. J.S. Sinninghe Damsté, vast dat 'bij het antecedenten-onderzoek naar het politieke verleden en de gedragingen van mensen die solliciteren naar een overheidsbetrekking, iedere rechtspositie ontbreekt'. Rapporten worden in het geheim verzameld en in het geheim uitgebracht. Maar in de praktijk zijn ze beslissend voor het al dan niet benoemen. De betrokkene zelf komt er nooit achter welke bezwaren of verdachtmakingen er tegen hem zijn ingebracht. Die gang van zaken is, constateerde de commissie, strijdig met de rechtszekerheid en met het grondwetartikel dat inhoudt dat niemand bij voorbaat uitgesloten kan worden van overheidsfuncties.

De toenmalige minister van binnenlandse zaken mr. E.H. Toxopeus kwalificeerde het rapport van de commissie als 'onwetenschappelijk' – een gebruikelijke reactie van autoriteiten die weten dat ze ongelijk hebben. Sinninghe Damsté reageerde conform het BVD-boekje, dat wil zeggen volgens de trant van de zwartste Koude-Oorlogsdenkens en schreef dat de commissie 'opkomt voor de politieke

tegenstanders van de vijf grote partijen'. 'Blijkbaar heeft het communistische Kamerlid Marcus Bakker in de leden der commissie praktische medestanders gevonden, PvdA of AR ten spijt. Want het is duidelijk dat de commissie met 'radicaal', links-extreem bedoelt, zegge communisme.'

De heren Diepenhorst, In 't Veld c.s. reageerden dáár weer op dat de staat beschermen tegen 'gevaarlijke gedachten' van buiten, het gevaar oproept dat 'gestreefd wordt naar een algemeen conformisme'. 'Voor zover de bovenbedoelde werkzaamheden van de BVD er in de praktijk toe leiden dat men het ambtenarenapparaat vrij houdt van personen met radicale opvattingen, betekent dit dat men elk fris en zelfstandig denken dat tot een oplossing der problemen kan bijdragen, uit dit apparaat uitbant. Want de wereld van morgen zal van de tegenwoordige radicaal verschillen en wie niet in staat is andere mogelijkheden te zien dan een rustig voortgaan langs de gebruikelijke weg, vormt slechts een dood gewicht in de noodzakelijke ontwikkeling.'

Die kritiek is geldig gebleven. Goed, er is na al die jaren een 'adviescommissie inzake de veiligheidsonderzoeken voor burgerlijke rijksambtenaren' (de zogenaamde commissie-Van der Hoeven) gekomen waar door de BVD afgewezen kandidaten hun gram kunnen halen. Ze kunnen daar overigens hoogstens 'in verweer' gaan, niet 'in beroep'. Het advies van de commissie is niet bindend.

Bij de installatie van de commissie op 26 januari 1971 hield de toenmalige minister van binnenlandse zaken mr. H.K.J. Beernink een prachtige rede. Zo van 'de geheimzinnigheid die tot dan toe rond het veiligheidsonderzoek hing, is thans doorbroken.' 'Ten einde u in de gelegenheid te stellen het u voorgelegde geval ten gronde te onderzoeken, zullen alle ter zake dienende stukken aan u worden toegezonden, zult u alle inlichtingen kunnen inwinnen die u voor de vorming van uw advies nodig acht, en zult u alle ambtenaren ten aanzien van wie u dit wenselijk acht kunnen horen.' Prof. mr. J. van der Hoeven sprak daarop een gedragen dankwoord. Welnu, de commissie bestaat thans 7 jaar. In het eerste jaar werden drie zaken behandeld. Daarna is de commissie nimmer meer bij elkaar geweest. Ze leidt een volstrekt 'slapend bestaan'. Niettemin kreeg de commissie-Van der Hoeven in 1976 een taakuitbreiding want vanaf toen mochten ook afgewezen militairen er hun beklag doen. Dat is tot dusver eveneens nooit voorgekomen.

Zo bleef de rechtsonzekerheid bestaan en handelt de BVD met haar operaties nog altijd in strijd met de grondwet. De strijders uit 1964 zijn moe geworden of arrivé. Van een rebellerende PvdA, laat staan een ARP die in het begin van de zestiger jaren kanonnen naar het spreekgestoelte van de Tweede Kamer stuurde om de BVD terecht te wijzen en te ontmaskeren, is niets meer over. Nu vecht slechts nog een verdwaalde socialist als dr. H.J. Roethof tegen de BVD. Zijn schaarse medestanders zoals dr. B. van der Lek (PSP) en dr. P.H. van Gorkum (PPR) zijn inmiddels de Tweede Kamer uit.

Toch is er nu meer reden voor ongerustheid over de trucs en het geniepige spel van de BVD tegen medeburgers dan ooit. Dat leren de bevoegdheden van de BVD en de regelingen die de laatste jaren tot stand kwamen waarin die bevoegdheden verankerd werden.

Hoe komt het dat die commissie-Van der Hoeven, waar de slachtoffers van de BVD zich kunnen verweren, een papieren bestaan leidt? Hoe komt het dat de commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten in de Tweede Kamer, die pretendeert de BVD in de gaten te houden, bij hoge uitzondering bijeen komt en volstrekt kritiekloos is? Zijn er soms geen politiek suspecte sollicitanten? Gedraagt de BVD zich zo onberispelijk? De oplossing ligt helaas een beetje anders.

De weg naar een carrière bij de overheid, bij semi-overheidsinstellingen of bij bedrijven die van enig belang zijn voor de 'veiligheid' van de staat, heeft vele obstakels. Er is een reeks van sluizen ingericht waar kandidaten getest worden op hun kennis, waar ze gecontroleerd worden op hun stabiliteit, waar ze gemeten worden naar hun politieke betrouwbaarheid en loyaliteit, waar ze gezeefd en geschift worden en afvallen. De BVD bemant de allerlaatste sluis. Vanzelfsprekend is bij het vorige oponthoud alles al zo grondig bekeken en zijn sollicitanten zo feilloos doorgelicht, dat de BVD hoogst zelden in actie behoeft te komen. Daardoor wordt ook vermeden dat de BVD in opspraak komt.

Een ingewikkeld samenspel van diensten en personen is bij die afvalrace betrokken. Dat zijn de Rijks Psychologische Dienst (RPD) ① die via zielkundige analyses de diepere roerselen van de mens tracht te ontdekken; het Centraal Antecedentenbureau (CAB) dat bij de ② Rijks Psychologische Dienst is ondergebracht en opheldering geeft over het crimineel gedrag; de personeelsafdelingen van de onder ③

scheidene ministeries die vervaarlijk achterdochtig kunnen zijn m.b.t. de politieke geaardheid; de politie-inlichtingendiensten die mededeling kunnen doen omtrent crimineel én politiek gedrag van sollicitanten en de veldbrigades van de BVD vormen; de militaire inlichtingendiensten die blijkens een verslag van de Tweede Kamercommissie (1976-'77) zich buigen over zowel de criminele als de politieke antecedenten van beroeps-, vrijwillig en dienstplichtig dienende militairen en die geheime diensten van defensie onderhouden zeer hechte relaties met de BVD; de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) die geacht wordt in een vroegtijdig stadium voorbereidingen voor terroristische acties te ontdekken en die daarbij soms samenwerkt met de BVD; de Informatie Centrale Bijzondere Zaken, onderdeel van de CRI, die zich onledig houdt met het verzamelen van politieke dossiers van landgenoten; de veiligheidsdiensten en beveiligingsambtenaren van departementen en bedrijven die óf door de BVD worden gecoacht, bij de BVD zijn opgeleid óf oud-BVD-ers zijn; de BVD tenslotte zelf die met behulp van bijpolitiekorpsen gestationeerde BVD-ers en overal in het land gerecruteerde verklekkers haar onzalige activiteit verricht.

Eerst de Rijks Psychologische Dienst. Een 'goudmijn' voor de BVD, schreef de Groene Amsterdammer eens met recht. Het gebouw van Europa's grootste selectiebureau en van Nederlands meest traditionele zielknijpers ligt aan de Prins Mauritslaan-hoek Eisenhowerlaan in Den Haag. Op een steenworp afstand, ingeklemd tussen de Scheveningse Bosjes en Zorgvliet, ligt het hoofdbureau van de BVD aan de President Kennedylan.

In de dagen toen drs. A. Kuipers nog hoofd van de BVD was (hij nam op 1 februari '77 afscheid) was deze veelvuldig in conferentie met de directeur van de RPD, dr. F.J.E. Hogewind. De adjunct-directeur mej. drs. J.I.C.G. Prick werd met name in de zestiger jaren met regelmaat te hulp geroepen om hooglopende conflicten en spanningen tussen ambtenaren van de BVD onderling te helpen sussen. De BVD stond toen bloot aan scherpe kritiek van zelfs de regeringspartijen. Bovendien worstelde de geheime dienst in die jaren met het probleem dat door politici officieel de Koude Oorlogsideologie verlaten werd, terwijl de 'dienst' daar nog lang niet aan toe was. Tenslotte waren vinnige discussies aan de gang in hoeverre 'progressieve' mensen, althans leden van de PvdA, binnen de BVD emplooi

konden krijgen, op grotere schaal dan tot dusver.

Een aardig voorbeeld hoe de activiteiten van beide diensten door elkaar heenlopen, leverde tot voor kort de personeelswerving van de BVD op. Die verliep tot eind 1977 via advertenties in dag- en weekbladen waarin de 'rijksoverheid' 'MEDEWERKERS (mnl./vrl.) voor buiten- en binnendienst' vroeg. Krachtens de inhoud van de annonces bestond hun taak uit 'het in de buitendienst leggen en onderhouden van kontakten met overheidsinstellingen, bedrijven en particulieren ten behoeve van gerichte onderzoeken en studies over verschijnselen en activiteiten in de maatschappij en het in de buitendienst kritisch bestuderen en analyseren van de beschikbaar gekomen gegevens en het verwerken van de verkregen resultaten tot rapporten'. Kandidaten moesten reflecteren aan de Rijks Psychologische Dienst. Nergens stond daarbij vermeld dat het om een functie bij de BVD ging. Dat werd evenmin duidelijk, zo is de ervaring van sollicitanten, tijdens de gang naar de Rijks Psychologische Dienst. Pas aan het eind van de sollicitatie-procedure kreeg het handjevol overgebleven kandidaten te horen dat het om een baan bij de BVD ging. Dat groepje was dan wel inmiddels zo gedegen getest en gescreend dat niemand meer wegens politieke onbetrouwbaarheid zou afvallen. De RPD had zijn werk grondig verricht en was veel verder gegaan dan officieel pleegt te worden gedaan. Inmiddels, nadat de publiciteit in de bewuste advertenties een personeelswerving van de BVD had ontdekt, is de rijksoverheid overgegaan tot het werven van 'BVD-ers'. Met naam en toenaam dus. Sinds openbaarheid en openheid tot de burgerlijke verworvenheden van de maatschappij behoren, is iedereen mondig geworden – zo redeneert het ministerie van binnenlandse zaken. En iedereen wordt geacht zoveel onderscheidingsvermogen en zelfcensuur te bezitten dat hij weet wat te doen. De verwevenheid tussen RPD en BVD is nauw. Op 1 maart 1970 werd in Nederland de zogenaamde 'Beschikking Antecedentenonderzoeken' (BAO) van kracht. Daarin staat dat iedere sollicitant die voor een overheidsfunctie in aanmerking wil komen, verplicht is zich aan een antecedentenonderzoek te onderwerpen. De Rijks Psychologische Dienst is daarmee belast.

Alle departementen tezamen, plus het staatsbedrijf der PTT, tellen zo'n 225000 functies. Per jaar keurt en test en gaat de RPD de antecedenten na van ongeveer 18000 sollicitanten. Die activiteit houdt in dat de van rijkswege ingehuurd zielekiijkers de door de

sollicitant verstrekte gegevens verifiëren en zonodig aanvullen. Voorts wordt een onderzoek ingesteld naar de justitiële anteceden ten van de betrokkene.

Voor een deel van de 225000 arbeidsplaatsen, die omschreven worden als 'vertrouwensfuncties' is een aanvullend veiligheids-onderzoek noodzakelijk dat verricht wordt door de BVD – daarover straks meer.

De Rijks Psychologische Dienst heeft de beschikking over het Centraal Antecedentenbureau. Dit bureau krijgt alle gewenste infor matie over de (on)fortuinlijke levensloop van medeburgers direct uit de justitiële documentatiedienst. De RPD put zelf via het Centraal Antecedentenbureau uit die justitiële documentatie, stuurt de straf-bladen toe aan de afdeling personeelszaken van de diverse departementen en 'verleent' de BVD toegang. De BVD heeft dat recht krachtens 'de wet op de justitiële documentatie en op de verklaringen omtrent het gedrag' (WJD). De voormalige minister van justitie mr. A. A. M. van Agt stelde in 1975 voor de RPD een nóg centralere plaats bij die justitiële gegevens te geven. Hij wilde dat de RPD als enige instantie zou worden ingeschakeld om de strafbladen aan te vragen en te beoordelen, dus zonder die nog door te zenden naar de personeelsafdelingen. Daar is nog niets van gekomen en dat is nog een geluk bij een ongeluk, dat de door chaos en onvermogen gehand-dicapte minister van justitie over het land bracht.

Via dat Centraal Antecedentenbureau komen BVD en RPD dus óók bijeen. De BVD heeft, zo is aan de hand van talrijke ervaringen vast te stellen, een overdreven, ja ziekelijke belangstelling voor de per- soonlijke levenswandel, gedragingen en omstandigheden van som- mige Nederlanders. Vooral hun seksuele geaardheid, homofiele of promiscue levenswijze is voor een deel van het grijs-grauwe amb- tenarendom een waar lustobject. Een 'aangebrande' BVD-er kan in 1978 nog met smaak vertellen hoe hij in de zestiger jaren was ingezet in 'volgploegen' om toplieden uit de CPN te observeren die 'op vrijersvoeten gingen'. Welnu, ook in deze materie ontmoeten RPD en BVD elkaar.

De RPD heeft als doel kandidaten te testen op 'intelligentie, produk- tiviteit, stabiliteit, sociaal gedrag en taalbeheersing'. Persoonlijke gedragingen en omstandigheden dus. In Vrij Nederland (23 februari '74) staat uitvoerig de kritiek op de RPD beschreven en laten psy- chologen van naam weinig heel van het 'wetenschappelijk verouder-

de' test-instrumentarium. Het persoonlijkheidsonderzoek dat door de RPD wordt gehouden, werd een 'onding' en 'slecht' genoemd. 'Van de kandidaten wordt door de RPD onder andere verlangd dat ze zinnnetjes afmaken, een verhaaltje schrijven bij tekeningen, een kale boom aankleden met wortels en takken en zelfs is de grafologie – het trekken van conclusies uit iemands handschrift – nog een oirbaar middel om iemands wezen te doorgronden. Het gaat bij dit alles niet om het openlijke antwoord maar om de bedoeling die achter het antwoord steekt. De proefpersoon heeft geen vat op het geheel, hij heeft geen verweer en weet niet wat hij vrijgeeft', aldus de kritiek van slachtoffers en van psychologen in VN.

'Als sollicitanten door de RPD op verzoek van departementen getest worden is er meestal sprake van een gerichte vraagstelling', zo noteerde de 'werkgroep selectie' van de subfaculteit der psychologie aan de rijksuniversiteit in Utrecht die in 1972 de RPD aan een onderzoek onderwierp. De werkgroep die venijnige kritiek uitte, ondervond: 'De RPD gaat uit van de in dienst zijnde ambtenaren. Aan de hand van de beoordelingsrapporten worden de 'goeden' geselecteerd in een bepaalde functie en wordt deze groep gebruikt als normgroep voor alle toekomstige kandidaten die voor deze functie solliciteren. Door op deze manier normgroepen vast te stellen, calculeert men de criteria, normen en eisen uit het pré-psychologisch tijdperk weer in de psychologische selectie waardoor er grote kans bestaat dat men steeds dezelfde soort mensen voor een bepaald beroep houdt.'

Die vaste 'soort mensen' levert vanzelfsprekend weinig of geen politiek risico op. Vandaar dat het onderzoek door de RPD zo nauw aansluit bij wat de BVD wil. De Rijks Psychologische Dienst neemt dan ook de BVD veel werk uit handen.

Met de kandidaten die de sluis van de RPD passeren kan er in dit land eigenlijk weinig meer mis gaan.

Nóg blijft de BVD officieel op de achtergrond. Eerst zullen de ambtenaren van het ministerie, waar de kandidaat gesolliciteerd heeft, zelf nog een oordeel vellen.

Oud-minister voor ontwikkelingssamenwerking drs. J.P. Pronk bekende tegenover Bibeb (VN 20 augustus '77) dat het 'hardstikke moeilijk is voor jonge linkse mensen die afgestudeerd zijn om bij de overheid een baantje te krijgen'. Maar de personeelsdiensten zijn

niet alleen 'vreselijk conservatief', zoals Pronk ontdekte, ze worden ook gesouffleerd. Een sollicitant bij het ministerie van ontwikkelingssamenwerking ondervond tot zijn verbazing dat al bij het eerste gesprek zijn 'politieke overtuiging' in het geding was. Er werd hem gevraagd of hij de volkstelling geweigerd had, waarheen zijn vakanties in Oost-Europa gingen en waarom hij een abonnement op de Groene Amsterdammer had. Het vroegere PPR-Tweede Kamerlid dr. P.H. van Gorkum, die zich thans onder meer om Berufsverbote in Nederland bekommert, tekende daarbij aan: 'Niet elk detail afzonderlijk, maar de mentaliteit als geheel maakte de kandidaat ongeschikt om Nederland in den vreemde te vertegenwoordigen.'

Een jongeman uit Amsterdam-Bijlmer dong naar een opleiding tot adjunct-accountant bij het ministerie van financiën. Na zijn test bij de Rijks Psychologische Dienst werd hij ontvangen door drie ambtenaren van het ministerie van financiën. Dit gezelschap van personeelszaken ondervroeg de jongeman 'of hij met een jongen of een meisje samenwoonde'. Voorts werd hem gevraagd naar zijn mening over de Vereniging voor Dienstplichtige Militairen (VVDM), de NAVO, de Russen en de bezuinigingen die werden voorgesteld voor het ministerie van defensie. Toen de kandidaat opheldering vroeg bij minister dr. W.F. Duijsenberg schreef deze 'dat een rijksaccountant die in contact komt met belastingplichtigen, een bepaalde reserve en beheerstheid over zich dient te hebben bijvoorbeeld in discussies over politiek.'

'Het is deze benadering geweest die ertoe geleid heeft dat met u over onderwerpen als de NAVO, de VVDM, enz. is gesproken', excuseerde de minister zijn departement.

In de interne 'leidraad bij de uitvoering van de Beschikking Antecedentenonderzoeken' van 21 mei 1970 wordt dan ook een belangrijke rol toebedeeld aan 'de chef of een medewerker van de betrokken personeelsafdeling die eventueel tezamen met een medewerker van de BVD', op kan treden.

Nog verder gaat 'het hoofd van de afdeling personeel' van het ministerie van binnenlandse zaken. Die stuurt met regelmaat via het bureau 'bijzondere opdrachten', bemand door de beveiligingsambtenaar C. Wilhelmi, formulieren naar de gemeentesecretarieën in het land. Daarin worden gegevens gevraagd over personen die in het bevolkingsregister van de betrokken gemeenten staan opgenomen.

Nu zijn die gegevens in de bevolkings- en verblijfsregisters in principe geheim. Maar inlichtingen, 'gevraagd ten behoeve van een Nederlands ambtelijk doel' (artikel 90 lid 2 van het Besluit Bevolkingsboekhouding) kunnen niet geweigerd worden. Wilhelmi, die direct ressorteert onder de secretaris-generaal mr. P. van Dijke, doet dan ook voortdurend een beroep op die clausule. Dat 'Nederlands ambtelijk doel' behoeft niet nader omschreven te worden. Volgens de minister van binnenlandse zaken zijn de op deze manier ingewonnen gegevens 'bestemd voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst' (verslag van de vaste Tweede Kamercommissie 1974-'75).

In de geruchtmakende affaire-Herwijnen (zie het hoofdstuk over de BVD en de journalist) gebeurde het dat een privacy-bewuste burgemeester de gevraagde persoonsgegevens van een inwoner weigerde door te geven aan 'het hoofd van de afdeling personeel van binnenlandse zaken'. Hij kreeg toen – na telefonische gesprekken met Wilhelmi – jhr. M. de Savornin Lohman op bezoek. Deze telg uit een oude, goed protestantse familie (daar komen de meeste BVD-ers uit voort) heeft een lange carrière bij de veiligheidsdienst achter de rug, zonder overigens tot opzienbarende prestaties te komen. Hij is inmiddels met 'functioneel leeftijdsontslag' gegaan. De jonkheer trachtte de burgemeester te overreden de informatie te verstrekken. Zonder resultaat. De missie van personeelszaken/beveiligingsambtenaar/BVD had deze keer geen succes.

De Herwijnse affaire leverde voor de eerste keer een overtuigend bewijs hoe de dienst personeelszaken van een ministerie soms een cover is voor de BVD.

De beveiligingsambtenaar en de veiligheidsdienst spelen al weer zo'n gewichtige dubbelrol. Elk departement kent zo'n man en zo'n instituut. Van oudsher zijn zij ingeschakeld bij de personeelswerking. In de zojuist genoemde 'leidraad' staat bijvoorbeeld opgemerkt dat het 'aanbeveling verdient de tot dusver gevolgde praktijk te bestendigen dat het contact met de BVD inzake veiligheidsonderzoeken door de beveiligingsambtenaar van het departement wordt onderhouden.'

Sinds het Binnenhof toneel werd van opstandige boeren en demonstrerende Zuidmolukkers, stationeerde de BVD een uit vijf man bestaande veiligheidsdienst in het Tweede Kamergebouw. Hoofd werd de voormalige politie-inspecteur en BVD-ambtenaar J.G.J.

Heuker of Hoek. Hij kreeg een aantal oplettende 'gidses' toegewezen. Uit mededelingen die de leden van de Tweede Kamer kregen over de bevoegdheden van de veiligheidsdienst, blijkt dat deze zich bezighoudt met 'het verzorgen van antecedentenonderzoeken, veiligheidsonderzoeken en het onderzoeken van intern gepleegde diefstallen.' Ook voerde de dienst van Heuker of Hoek een actie met als motto 'clean desk', of 'hoe informatie beschermd dient te worden'. Blijkens een missive dienden de kamerleden op te passen met 'het laten rondslingeren van vertrouwelijke informatie, met het vermelden van gegevens op de mailing-listen en het wegwerpen van gelezen materiaal in prullemanden'. Eén keer werd Heuker of Hoek's eerste assistente, de van de BVD afkomstige mej. A. van Heeren, betrapt bij het leggen van een prullemand in de fractiekamer van de CPN. Want de dienst is zeer nijver. Een verbolgen drs. C. Poppe, Tweede Kamerlid voor de PvdA, merkte op: 'Ik wil vragen of de veiligheidsdienst er voldoende van doordrongen is dat de bepaling van wat vertrouwelijk is en voor wie, een zaak is voor de kamerleden zelf. Dat de fracties mans genoeg zijn om dat te beoordelen en dat openheid erg belangrijk is in het huis van de democratie.' Poppe werd door de kamervoorzitter op dát punt gerustgesteld. Op één vraag kreeg hij geen antwoord, omdat die garantie niet viel te geven. Poppe kwam daarop terug: 'Er is één vraag onbeantwoord gebleven en dat is de vraag over de samenwerking en de contacten met de politieke en justitiële diensten die in datzelfde stuk worden aangeduid. Ik wil graag van het presidium horen dat die contacten en die samenwerking met de inlichtingendiensten nooit kunnen impliceren dat vanuit de Kamer door de veiligheidsdiensten naar buiten inlichtingen over leden, medewerkers of bezoekers worden gegeven.' De voorzitter antwoordde niet. Dat gebeurt namelijk wel. Het is de BVD die achter de veiligheidsdienst in de Tweede Kamer schuil gaat en de geheime dienst kan nooit beloven dat gegevens over mensen niet op een bepaald moment, onder bepaalde omstandigheden zullen worden gebruikt. Het is ook de BVD die achter de beveiligingsambtenaar of achter het hoofd van de afdeling personeel schuil gaat. Eendrachtig zoeken ze naar gegevens over de sollicitant die de rijksoverheid wil binnentreden. Eendrachtig kruisigen ze hem of staan ze toe dat hij de laatste sluis mag binnengaan. In een brief aan de voorzitter van de PvdA, mevrouw Ien van den Heuvel, schreef dr. P.H. van Gorkum (die uitputtende correspon-

denties voerde met afgewezen sollicitanten) dan ook met recht: 'Zo vinden in Nederland vele Berufsverbote plaats waar niemand weet van heeft. West-Duitsland is terecht mikpunt van onze kritiek, maar het heeft op ons voor dat er meer openbaarheid in dit soort zaken is. Men kan er bij de rechter in beroep gaan, in binnen- en buitenland actie tegen voeren. In Nederland gaat alles in het geheim. Niemand weet wat. Niemand hoort wat.'

Want in het voorgaande ging het nog steeds om een 'voorselectie' waar de BVD officieel niet aan te pas komt. 'De gouden regel is namelijk dat, waar mogelijk, voorkomen moet worden dat de BVD in opspraak komt', aldus Van Gorkum. De geheime dienst komt formeel op het laatst tevoorschijn. Pas als de andere sluizen gepasseerd zijn, nadert de sollicitant die van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Hij is dan al vrij van criminele smetten, met goed gevolg door de heksenwaag van de Rijks Psychologische Dienst gekomen en heeft het ideologische voor-onderzoek gunstig doorstaan. Deze kandidaat zal het vaderland loyaal en naar de beste democratische tradities dienen. In deze fase bereikt de sollicitant het bericht dat hij gedongen heeft naar een 'vertrouwensfunctie' en dat derhalve nog een 'veiligheidsonderzoek' zal worden ingesteld.

Volgens de letter van de wet is zo'n vertrouwensfunctie een 'functie die de mogelijkheid biedt de veiligheid of andere gewichtige belangen van de staat te schaden dan wel het naar behoren functioneren van een vitaal onderdeel van een departement van algemeen bestuur of van een daaronder ressorterende dienst, bedrijf of instelling in gevaar te brengen'. We hebben inmiddels ontdekt dat een baan bij '008' of een ondergeschikte bodeplaats bij de PTT al voldoende is voor het schaden van die 'gewichtige belangen'. Algemeen bestaat de indruk dat Nederland dan ook een 'lachwekkend hoog' aantal vertrouwensfuncties kent. Volgens mededelingen van de minister van binnenlandse zaken zijn het er in totaal bijna 70000. Zijn officiële opgave leidt tot onderstaande opsomming:

Departementen van algemeen bestuur	Sterkte volgens de begroting voor het dienstjaar 1975	Vertrouwens- functies Aant. Pct.v.d. sterkte		
Algemene Zaken	253	157	62	pct. *
Buitenlandse Zaken	3.310	alle	100	pct. *
Justitie	10.256	742	7,2	pct.
Binnenlandse Zaken (exclusief BVD)	2.174	599	27,6	pct.
Onderwijs en Wetenschappen	27.400	80	0,3	pct.
Financiën	27.004	678	2,5	pct.
Defensie	29.738	alle	100	pct. *
Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening	6.282	2.027	32,3	pct.
Verkeer en Waterstaat (exclusief PTT)	16.176	2.069	12,8	pct.
PTT	71.000	28.000	39,4	pct.
Economische Zaken	4.689	466	9,9	pct.
Landbouw en Visserij	12.060	145	1,2	pct.
Sociale Zaken	4.477	117	2,6	pct.
Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk	3.389	100	3	pct.
Volksgezondheid en Milieuhygiëne	3.047	187	6,1	pct.
Totaal	221.255	68.415	30,9	pct.

Er zijn ook andere, officieuze, berekeningen omtrent het aantal vertrouwensfuncties en die geven een aantal van rond de 100.000 aan. Tellingen die reëler zijn. Vooral omdat de overheid in deze materie aan 'geheimzinnigdoenerij' lijdt en niet altijd even waarachtig is. Bovendien wordt zo'n minister eenzijdig geïnformeerd door de BVD.

Zo meent de minister bijvoorbeeld dat er bij lagere overheden 'helemaal geen vertrouwensfuncties' bestaan. Dat is te mooi om waar te zijn. Het voormalig Tweede Kamerlid voor de PSP dr. B. van der

Lek is op de hoogte van een benoemingsprocedure rondom de functie van een directeur voor een gemeentelijk gasbedrijf ergens in het land. De burgemeester van die middelgrote plaats ontving een rapport over de voornaamste kandidaat, waarin ondermeer onthuld werd dat de man in kwestie 'vermoedelijk socialistische sympathieën heeft'. 'Hij leest Het Vrije Volk en is geabonneerd op de VARA-gids.' Nu was die man toevallig ook fractievoorzitter van de PvdA in een nabijgelegen plaats. Daar was de BVD niet opgekomen. In sommige, zelfs kleinere gemeenten, is de vaste gewoonte om de antecedenten te doen nagaan van kandidaten voor de functie van gemeentesecretaris of directeur van de technische dienst. Dat hoeft niet perse in Den Haag te gebeuren. De politie in het land beschikt over perfect georganiseerde inlichtingendiensten of hebben vaste BVD-ambtenaren op het bureau gestationeerd.

Het aantal vertrouwensfuncties zal dus ver bóven de 100.000 liggen. Zelfs de commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten in de Tweede Kamer, dat keurige college van fractievoorzitters van de grote partijen dat altijd eerst alles uit de krant moet vernemen en dan wel eens bereid is een vraagje over de BVD te stellen, dat college vindt het aantal te bar. Al een paar keer heeft de commissie vriendelijk verzocht het aantal vertrouwensfuncties te verminderen. Maar minister De Gaay Fortman toonde zich telkens weer vastberaden. 'De regering is niet voornemens wijziging te brengen in de normen die zijn opgesteld.' Desnoods wilde hij een commissie in het leven roepen die moet nagaan of de diverse departementen de normen wel goed toepassen. Die commissie is er inmiddels, voorzitter is mr. A.J. Andrée Wiltens, plaatsvervangend secretaris-generaal op het ministerie van binnenlandse zaken. Wat aardig nu. Diezelfde meneer Wiltens was even eerder benoemd in een 'commissie van advies inzake de Rijks Psychologische Dienst'. Daar zijn namelijk ook moeilijkheden gerezen, greep de autoriteit wederom naar haar meesterwapen dat 'commissie' heet en werden andermaal RPD en BVD aan elkaar gekoppeld.

De commissie-Wiltens zal niet over de vertrouwensfuncties zélf gaan oordelen en mag ze zelfs niet noemen. Publicatie van vertrouwensfuncties zou immers de vijand in de kaart spelen of, zoals de BVD pleegt te zeggen: 'Je moet de kat niet op het spek binden.'

De vertrouwensfunctie eist dus een veiligheidsonderzoek. Dat wordt 'op verzoek van het tot aanstelling of indienstneming bevoegd gezag ingesteld door of onder verantwoordelijkheid van de BVD, c.q. de militaire inlichtingendienst' (BAO art. 6). Zo lijkt het alsof het ministerie de BVD uitnodigt een onderzoek in te stellen, maar de ervaring is dat de BVD even zo vaak ongenood op het toneel verschijnt met waarschuwende mededelingen over onbetrouwbare landgenoten. Bij zo'n veiligheidsonderzoek wordt gelet op gegevens die betrekking hebben op:

- deelneming of steunverlening aan staatsgevaarlijke activiteiten;
- het lidmaatschap van of steunverlening aan anti-democratische organisaties;
- persoonlijke gedragingen en omstandigheden;
- justitiële antecedenten.

Voorzover de Rijks Psychologische Dienst, de personeelsdiensten en de beveiligingsambtenaren van de ministeries zulke ondermijnende zaken nog niet ontdekt hebben, staan de BVD eigen technieken ter beschikking. Het personeelsblad Profiel (13 september '76) van het ministerie van verkeer en waterstaat legde op gezag van de BVD gehoorzaam uit wat zoal aan zo'n veiligheidsonderzoek vastzit. 'Mensen die een speciale training op dit gebied hebben, voeren het werk uit. Zij pluizen eerst registers en dossiers na en doen ook buitenonderzoek. Verder zal de onderzoekambtenaar terecht komen bijvoorbeeld op de vroegere school of het opleidingsinstituut van de sollicitant. Soms ook in zijn woonomgeving. Het komt voor dat ze met de sollicitant zelf gaan praten. Niet omdat er verdenking bestaat, maar omdat ze willen horen hoe hij over sommige dingen denkt. Daarbij gaat het niet om hun officiële verklaring maar om hun gezindheid. Hoe denken ze werkelijk over persoonlijke vrijheid? Over vrijheid van meningsuiting? Hebben ze respect voor de opvattingen van andersdenkende minderheden? Vanzelfsprekend is dat een levende zaak.'

Een stukje authentieke BVD-tekst. Er staat dan ook niet bij dat zo'n onderzoek in de woonomgeving veelal in het geniep gebeurt. Buren worden omzichtig benaderd. Vaak introduceren de beampten zich als 'medewerkers van binnenlandse zaken' wat de entree gemakkelijker maakt. Ze maken niet duidelijk dat de bezochte adressen informatie kunnen weigeren want een BVD-ambtenaar heeft geen enkele bevoegdheid ergens binnen te dringen. Evenmin vermeldt de

BVD-propagandist in Profiel dat de medewerkers van de geheime dienst soms met gretigheid kwalijke verhalen over het object van hun onderzoek aanmoedigen. Rivaliteit en rancunes worden uitgespeeld. Verhalen over huwelijkswisten, buitenechtelijke relaties en seksuele gedragingen worden met welbehagen geconsumeerd en in het rapport van de BVD-er opgenomen.

De NCRV-journalist G. Brandsma, die volgens eigen zeggen ooit hand- en spandiensten verrichtte voor de BVD, publiceerde eens een vragenlijst waarmee BVD-ers de boer opgaan. Zo behoren zij onderstaande zaken over de sollicitant of hun slachtoffer te ontdekken:

1 Algemene indruk (mannelijk type, atletisch, gevoelig, sensueel, zachtaardig, diplomatiek, artistiek)

2 Kleding (verzorgd, overdreven netjes, bizar, stijlvol)

3 Fysiek (vorm hoofd, kleur ogen, geschatte lengte, gewicht, omvang)

4 Handen (beschrijving handen, verzorgd, hoe houdt hij ze, tikt hij ermee op tafel, in z'n zakken, karakteristieke bewegingen)

5 Taal (hoe spreekt hij z'n taal, beschaafd, slordig; hoe spreekt hij Nederlands, hoe is zijn stem)

5a Bewegingen (maakt hij karakteristieke bewegingen, door het haar strijken, hoofd in z'n handen e.d.)

6 Wat voor indruk zal hij maken op de meeste mannen/vrouwen

7 Wat is zijn achtergrond (bevolkingsgroep, ras, cultureel, ontwikkeling, opleiding)

8 Welke indruk vestigt hij met betrekking tot z'n achtergrond (ontwikkeld, intelligent, begrijpend, temperamentvol, dom, enz.)

9 Sociaal gedrag (vriendelijk, punctueel, informeel of formeel, onvoorspelbaar in de omgang)

10 Rook- en eetgewoonten (sigaretten, sigaren, pijp, filters, zelf sigaretten rollen, merken, wijze van eten, soort voedsel dat zijn voorkeur heeft, kenner van goed eten)

11 Drinkgewoonten (soort drank, hoeveelheden, wijze van consumeren: nippen of in één teug achterover, verandert zijn optreden onder invloed van drank)

12 Rij- en loopgedrag (rijdt hij goed, snel, langzaam, zenuwachtig, geagiteerd, verkeersfouten; loopt hij snel, slenterend, alert, rechtop)

13 Hobby's en sport

14 Hoe is zijn beroepsgedrag (zakelijk, goed georganiseerd, deskundig) Hoe wordt hij beschouwd door collega's

- 15 Hoe is zijn temperament. Heeft hij gevoel voor humor
- 16 Seksuele gedrag (ongeïnteresseerd, normaal, afwijzend ten opzichte van seks; houding ten opzichte van vrouwen, flirten, oog voor mooie vrouwen; verandert zijn gedrag na drinken; zou hij prostituees bezoeken, wat denken vrouwen van hem; relatie tot mannen, homofiele neigingen enz.)
- 17 Gezinsleven (hoe is zijn relatie tot zijn vrouw, gaat hij met haar uit, bezoekt hij met haar kennissen en vrienden, heeft zijn vrouw veel vrienden, hoe is zijn vrouw te karakteriseren. Hoe is zijn relatie tot zijn kinderen)
- 18 Woning (hoe gemeubileerd, gezellig, leefbaar, maakt zijn vrouw veel werk van het huis)
- 19 Ideologie (heeft hij ruime of bekrompen meningen, vooroordeelen, sterk ideologisch gemotiveerd, agressief, patriot, politiek gevormd)
- 20 Hoe is zijn gezondheid
- 21 Heeft hij zwakke plekken (vrouwen, ijdelheid, geld)

De lijst moet als betrouwbaar worden bestempeld. Toen Brandsma in de zestiger jaren nog bij het dagblad Trouw werkte, kreeg hij die voorgelegd om aldus gegevens over collega's te verstrekken. Dr. P.H. van Gorkum vroeg als kamerlid voor de PPR de minister eens of die de vraag over de al dan niet homoseksuele geaardheid van de sollicitant uit het vragenformulier wilde lichten. De minister wilde dat niet.

De vragenlijst is overigens één van de formulieren die de BVD hanteert voor het bedrijven van zijn schimmige praktijken. Bij het veiligheidsonderzoek hoort ook een reeks vragen over de familieleden en huisgenoten van de sollicitant. Zo wordt in het al eerder genoemde formulier dat via het hoofd van de afdeling personeel van het ministerie van binnenlandse zaken naar de gemeentesecretarieën wordt gezonden, het volgende gevraagd:

'Wie is de vader van de sollicitant? Kerkelijke gezindheid? Beroep? Bijzonderheden?'

Diezelfde vragen gelden voor: de moeder van de persoon-in-kwestie; de kinderen, voorzover ze ouder zijn dan 15 jaar 'alsmede hun echtgenoten en eventuele stiefkinderen'; de vrouw van de sollicitant; zijn vorige echtgenoten inclusief de gegevens over huwelijksontbinding; de vorige echtgenoten inclusief de reden van huwelijksontbin-

ding van de huidige vrouw van de sollicitant; zijn broers en zusters 'voorzover ouder dan 15 jaar alsmede hun echtgenoten plus eventuele stiefbroers en stiefzusters; de vader van de vrouw van de sollicitant; de moeder van de vrouw etc.; de broers en zusters van de vrouw van de sollicitant 'voorzover ouder dan 15 jaar alsmede hun echtgenoten plus eventuele stiefbroers en stiefzusters'. Voorts 'alle overige personen die beschreven staan in het bevolkingsregister en woonachtig zijn op het adres van de sollicitant'.

Tenslotte is er dan nog de 'staat van inlichtingen' die de sollicitant voor een vertrouwensfunctie zélf behoort in te vullen. 'Zo nodig dient de betrokkene bij het invullen van de staat te worden bijgestaan', aldus de 'leidraad'. Het bewuste document is tekenend voor de eenzijdigheid van de BVD. Het gevaar komt uit het oosten. Het is ongelooflijk, maar nog altijd is een vakantie naar een Oosteupees land reden voor achterdocht.

Zo luidt vraag 24 op het formulier: 'verblijf in landen met een communistisch regiem (ook vakanties vermelden); welke landen, wanneer, reden?' En vraag 25: 'wordt door u contact onderhouden met personen woonachtig in landen met een communistisch regiem? Zo ja, met welke personen, hoe luidt hun adres en hoe is dit contact tot stand gekomen?'

De 'staat van inlichtingen' dient met een uittreksel uit het bevolkingsregister, met de namen van het vaste huispersoneel, en met de namen van medebewoners op het adres van de sollicitant (andere dan echtgenoot/ote en kinderen) en met een chronologisch overzicht van verblijf in het buitenland sedert 1945, te worden ingezonden.

Nog is alles niet achter de rug. In de bewuste 'leidraad' wordt 'de personeelsafdeling' van het betrokken departement opgeroepen 'de door de betrokkene verstrekte informatie nauwkeurig te verifiëren'. 'Voorzover dit nog niet plaats vindt, ware te overwegen kandidaten voor een belangrijke vertrouwensfunctie aan een psychologisch onderzoek te doen onderwerpen', adviseert de BVD ten overvloede. Tenslotte stelt de BVD haar definitieve eindrapport samen. Dat zal zelden negatief uitvallen. Zoals gezegd is het vooronderzoek door al die andere diensten grondig geweest. 'Teneinde het aantal in te stellen veiligheidsonderzoeken zo beperkt mogelijk te houden, dient er naar te worden gestreefd dat slechts een onderzoek wordt aangevraagd ten aanzien van een kandidaat die na selectie op andere

factoren voor de vertrouwensfunctie in aanmerking komt', meldt de 'leidraad'.

Zo ontstaat tenslotte de kandidaat-ambtenaar die de rijksoverheid mag binnengaan: een normale man of vrouw, met een normaal huwelijksleven, normale eet- en drinkgewoonten, een normale ideologie die dichter bij het CDA dan bij de PvdA zal liggen en met normale vooroordelen.

De kleur is grijs, vaal, griauw. Het 'vaste soort' mensen waarop ook de selectie van de Rijks Psychologische Dienst gericht is – mensen die in het algemeen bereid zijn tot conformeren. 'Welk gevaar loopt een politiek stelsel, mits stabiel in zichzelf, als het functionarissen een formele onafhankelijkheid verschaft na hen zo geselecteerd en gekeurd te hebben? Van een politiek-inhoudelijke onafhankelijkheid zal in het algemeen geen sprake meer zijn', concludeerde prof. mr. H. van Maarseveen in de bundel 'Rechten en politiek' in 1978.

Jaarlijks worden door de BVD – zo luidt althans het officiële cijfer van de minister die uitgaat van 68000 vertrouwensfuncties – ongeveer 4000 veiligheidsonderzoeken verricht. (Met de opgave van dat aantal is nogal gerommeld: zo zei de minister in het kamerdebat van 1975 over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten aanvankelijk dat het in 1973 om 471 onderzoeken ging. Later zei drs. A. Kuipers in Het Vrije Volk van 14 april '75 dat het om 2300 onderzoeken ging en nog later noemde de bewindsman het aantal van 4000). Dat getal zal nog wel hoger worden als uitgegaan wordt van het realistisch aantal van 100.000 vertrouwensfuncties.

Er is, zo heeft de minister ook laten weten, een bijzonder gering verloop onder de mensen die zo'n vertrouwensfunctie hebben. Laten we er daarom eens van uitgaan dat door de loop der jaren heen voor elk van die 100.000 vertrouwensfuncties zo'n 15 à 20 mensen gesolliciteerd hebben. Dat betekent dat de BVD een kleine twee miljoen veiligheidsonderzoeken heeft uitgevoerd wat weer inhoudt dat in de computer van de BVD de dossiers opgeslagen liggen van een kleine twee miljoen Nederlanders. Hoeveel zijn daarvan 'normaal'? Wat kan er eigenlijk gebeuren met mensen die door de BVD niet voor 'normaal' worden aangezien?

De BVD houdt een lijst bij met namen van personen die, zodra de democratische rechtsorde serieus bedreigd lijkt te worden, in aanmerking komen om zonder vorm van proces te worden afgezonderd. Ralph Pans schreef dat in maart 1975 in het studentenblad Ars

Aequi. Het PvdA-kamerlid H.M. Franssen vroeg de minister van binnenlandse zaken H.K.J. Beernink eerder naar het bestaan van die lijst maar de minister wilde er in het openbaar niet over praten. De regering steunt het bestaan van die 'zwarte', of beter gezegd rode lijst dan ook op grond van artikel 57 van de Oorlogswet en op artikel 24 van de Wet regelende buitengewone bevoegdheden van het burgerlijk gezag.

Het zou wel eens een lange lijst kunnen zijn.

‘Licht brengend in de duisternis’

Midden in Harderwijk ligt de Oranje Nassaukazerne. Een eeuwenoud gebouw op een historische plaats. Want vroeger stond hier het klooster Clarendal van de Grauwe Susteren. De poort van de kazerne ligt aan een winkelstraat. De bezoeker ontvangt een rood, blauw of wit rond schildje en betreedt aldus uitgerust de School Militaire Inlichtingendienst (SMID) die in de kazerne gehuisvest is.

Het embleem van de school en van de Landmachtinlichtingendienst die hier een deel van zijn agenten recruteert, belooft veel: ‘In Tenebris Lucens’ (licht brengend in de duisternis).

Hier worden streng geselecteerde militairen geschoold in geheime confrontatie-technieken met de vijand. Hier worden ze getraind in het verzamelen van gevechtseinlichtingen en contra-inlichtingen. Hier leren ze hoe ze (radar) beelden moeten interpreteren, krijgsgevangenen uithoren en berichtenverkeer dienen te onderscheppen van de vijand. Hier staat bijvoorbeeld de krypto-apparatuur die onder de grootste geheimzinnigheid bij USFA (Philips) wordt gemaakt en die ‘onze jongens’ in staat stelt de codeberichten van de vijand te decoderen. Hier worden de specialisten gevormd die bedreven zijn in de harde ondervragingstechnieken in de taal van de vijand. Op het lesprogramma staan Russisch en Chinees. Wat kan de vijand anders spreken?

Onder de leerlingen zijn veel beroepsmilitairen en een onbekend aantal dienstplichtigen. Bijna de helft heeft een middelbare schoolopleiding en 35 procent heeft de universiteit doorlopen. De meeste cursisten die de SMID met goed gevolg doorlopen, staat een mooie toekomst te wachten. In de ‘buitenlandse dienst’ en op het ministerie van buitenlandse zaken bevinden zich opmerkelijk veel ex-leerlingen van de Harderwijkse school. Veel belastinginspecteurs – dat is minstens zo opmerkelijk – hebben de SMID gehad. Op het Nederland-USSR-Instituut, dat zulke boeiende berichten verstrekt over

het opgewekte handelsverkeer tussen Nederland en de Sovjet-Unie, werken veel mensen met een SMID-opleiding. Bij de grote concerns zoals Philips en AKZO zijn ze te vinden. Op het Oost-West Instituut, ooit opgezet door de voormalige chef en oprichter van de BVD mr. L. Eindhoven, zitten ze.

Als onderwijsinstelling (bijbrengen van talenkennis) valt de SMID onder de commandant van het Commando Opleidingen Koninklijke Landmacht. Maar voor de rest (inlichtingenopleidingen) behoort de school tot het terrein van het hoofd van de afdeling inlichtingen en veiligheid van het ministerie van defensie, kolonel R. Lach de Bère – die ook hoofd van de Landmachtinlichtingendienst is.

Nog niet zo lang geleden is een poging gedaan bij de SMID in Harderwijk ook de opleiding voor de Luchtmachtinlichtingendienst en de Marine-inlichtingendienst onder te brengen. Onderlinge rivaliteit verhinderde dat en zo hebben dan ook de marine en luchtmacht identieke opleidingsmogelijkheden, zij het op bescheidener schaal. De SMID is uniek voor Nederland, wordt geprezen door NAVO-bondgenoten en ontvangt bezoekers uit niet-NAVO landen zoals bijvoorbeeld brigadier Duboit van de Zuidafrikaanse inlichtingendienst. De SMID levert niet alléén personeel voor de landmachtinlichtingendienst af, 'in voorkomende gevallen' doet ze dat ook aan andere krijgsmachtonderdelen. Wat doen die militaire inlichtingendiensten, waarvoor de SMID de bakermat is?

In 1975 arriveert een nieuwe lichting van 46000 dienstplichtige militairen in de legerplaatsen. Merendeels aardige jongelui, die weliswaar volgens prins Bernhard – dan nog in functie als inspecteur-generaal der krijgsmacht – te veel frikadellen hebben gegeten maar die voor de rest kneedbaar en ongevaarlijk zijn. Een kleine minderheid is niet zo onschuldig. Zij behoren tot de categorie 'gevaarlijke rekruten'. Zij zijn, zoals dat in de terminologie van defensiespecialisten heet, 'gesignaleerd'. Dat betekent dat de commandant van de legerplaats via een geheime notitie te horen heeft gekregen dat de betrokken militair een 'crimineel of politiek risico' vormt. In 1975 zijn dat er 379 – aldus de minister van defensie H. Vredeling aan de vaste kamercommissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten (kamerverslag 1976'77). En hij voegt eraan toe dat het om 'circa 0.8 procent gaat', alsof hij wil zeggen, het is een kniesoor die daarover valt.

Maar hoe komt die minister tot die selectie? Hoe slaagt hij erin die 379 op te sporen uit de lichtingsploeg van 46000 en ze met feilloze zekerheid te boekstaven als 'gevaarlijk'. Wel, dat is alleen mogelijk door al die 46000 man aan een antecedentenonderzoek te onderwerpen. Dat kan alleen door al die recruten door een eerste sluis te sturen die later van zoveel belang kan zijn voor hun maatschappelijke carrière. Die sluis wordt bemand door de militaire inlichtingendiensten. Zij hebben tot taak:

- a. het inwinnen van gegevens omtrent het potentieel van de strijdkrachten van andere mogendheden, die nodig zijn voor een juiste opbouw en een doeltreffend gebruik van de krijgsmacht;
- b. het inwinnen van gegevens die nodig zijn voor het treffen van maatregelen:

1. ter voorkoming van activiteiten die ten doel hebben de veiligheid of paraatheid van de krijgsmacht te schaden;

2. ter beveiliging van gegevens binnen de krijgsmacht waarvan de geheimhouding geboden is;

3. ter bevordering van een juist verloop van mobilisatie en concentratie der strijdkrachten (KB 5 aug. '72, art. IV, 2).

De hoofden van de militaire inlichtingendiensten – zo gaat het KB verder – 'zijn bevoegd zich voor het verkrijgen van gegevens te wenden tot de burgerlijke overheidsorganen, -diensten en ambtenaren die geacht kunnen worden deze gegevens te verstrekken. De hoofden van de militaire inlichtingendiensten handelen hierbij in nauw en voortdurend overleg met het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst.'

De socialistische minister van defensie H. Vredeling was het met de kritische kanttekeningen van de commissie van inlichtingen- en veiligheidsdiensten eens, dat het antecedentenonderzoek onder elke verse lichte dienstplichtigen 'vrij oppervlakkig' en 'niet geheel bevredigend' is. Maar, zo suste de minister, 'werkelijke schade ondervindt de dienstplichtige niet van de signalering, noch gedurende zijn dienstdienst, noch bij terugkeer in de maatschappij'. Een naïeve opmerking. Een onderzoek dat zo nadrukkelijk onder supervisie en met behulp van de BVD wordt verricht, komt vanzelfsprekend in de dossiers van de BVD terecht.

Naast het antecedentenonderzoek houden militaire inlichtingendiensten zich samen met de BVD bezig met veiligheidsonderzoeken in de krijgsmacht. Dat veiligheidsonderzoek is gericht op de ver-

trouwensfuncties binnen het leger. Het zijn er naar schatting 60000 die voor het overgrote deel ingenomen worden door beroeps- en vrijwillig dienend personeel. Ongeveer 55000 man. Daarnaast neemt nog een aantal dienstplichtigen een vertrouwensfunctie in. Naar schatting 5000 tot 7500 banen. Die ruim 60000 vertrouwensfuncties vergen per jaar, mede veroorzaakt door de snelle doorstroming van de dienstplichtigen, een 10000 veiligheidsonderzoeken. Een aantal dat de vroegere minister van binnenlandse zaken W.F. de Gaay Fortman, toen hij een overzicht gaf van de 68000 vertrouwensfuncties die jaarlijks leiden tot 4000 veiligheidsonderzoeken in de burgermaatschappij, vergat. Het beeld wordt daardoor alsmaar pessimistischer. Er zijn in deze maatschappij geen 100000 vertrouwensfuncties – zoals het vroegere PPR-kamerlid P.H. van Gorkum becijferde – het zijn er veel meer.

als je de militaire erbij rekent.

De militaire inlichtingendiensten spelen voorts een rol bij het wapenaankoopbeleid van de regering. Op grond van gegevens die zij verstrekken, hoopt de minister tot 'verantwoorde' beslissingen te komen. Zo is bijvoorbeeld de Lance-raket, die uitgerust kan worden met een atoomkop, door het kabinet-Van Agt gekocht op grond van de gegevens en pressie die de militaire inlichtingendiensten uitoefenen.

In dat laatste spel, is ook een rol voor de Inlichtingendienst Buitenland (IDB) weggelegd. Deze dienst heeft tot taak 'het inwinnen van gegevens betreffende het buitenland, die voor de regering van belang kunnen zijn'. De door de IDB verzamelde gegevens liggen voor 80 procent op militair terrein, terwijl de rest over politiek-economische zaken gaat. De Inlichtingendienst Buitenland heeft de laatste tijd meer gewicht gekregen, omdat de medewerkers mopperden over de 'beperkte' van hun taak.

De IDB valt direct onder de minister-president. De Landmachtinlichtingendienst (onder leiding van R. Lach de Bère), de Luchtmachtinlichtingendienst (hoofd H.F. Enkelaar), de Marine-inlichtingendienst (hoofd J. v. Beusekom) vallen onder verantwoordelijkheid van de minister van defensie. De BVD (hoofd mr. P. de Haan) ressorteert onder binnenlandse zaken. Die vijf inlichtingendiensten worden gecoördineerd door de vice-admiraal buiten dienst F.E. Kruimink, afkomstig van de Marine-inlichtingendienst. De Marine-inlichtingendienst is invloedrijk. Dit apparaat heeft oud-leden in de

top van Holland Signaal en USFA en heeft mensen zitten bij het Loodswezen dat in tijden van oorlogsdreiging wordt ingelijfd bij de Koninklijke Marine. De Marine-inlichtingendienst begeleidt ook de administratieve besognes die de veiligheidsonderzoeken in de krijgsmacht met zich meebrengen.

De Marine-inlichtingendienst (MARID) is uiterst bedreven in het spioneren en complotteren. De MARID maakt bijvoorbeeld dagelijks werk van het onderscheppen van brieven en telegrammen van en naar in Nederland gevestigde ambassades. De posteries verlenen daarbij welwillend medewerking. De brieven worden gecopieerd. Als ze in code zijn worden ze eerst met de krypto-apparatuur van USFA-Philips gedecodeerd om vervolgens in het Marine-centrum op Kattenburg in Amsterdam vertaald te worden. Op die manier werd bijvoorbeeld bekend hoe de Iraanse ambassadeur in Wassenaar zijn regering in Teheran berichtte over de goede samenwerking met de Wassenaarse politie. Voorts werd een brief onderschept waarin de regering in Teheran twintig namen van studenten opsomde die een paspoort geweigerd dienden te worden. De MARID kwam ook in bezit van brieven van en naar de Marokkaanse ambassadeur met berichten over de zogenaamde 'kerk'-Marokkanen die in Nederland wilden blijven.

Hoewel Kruimink coördineert en als voorzitter van het 'Comité Verenigde Inlichtingendiensten Nederland' de samenwerking tussen de geheime diensten mag bevorderen, is het de BVD die domineert. De BVD beschikt over alle gegevens en maakt daar vroeger of later gebruik van. De BVD inspireert, kent de plannen en weet de methoden. Het is mogelijk dat de diensten door elkaar gebruikt worden, dat ze door hun slachtoffers verward worden, dat de BVD genoemd wordt terwijl de activiteit door de militaire inlichtingendienst ondernomen wordt. Dat is niet erg. De resultaten komen tenslotte toch altijd bij de BVD terecht.

B.V.D.

De methoden die de militaire inlichtingendiensten volgen, zijn conform aan die van de BVD. Zo bezoekt bijvoorbeeld op 11 november 1974 de agent van de landmachtinlichtingendienst P. Giezen uit Leiderdorp, de burens van militair Bert Mooyaart uit Leiden die lid is van de Vereniging voor Dienstplichtige Militairen (VVDM). Giezen ondervraagt de buurvrouw over de kennissen van Mooyaart, over het huwelijksleven van de militair en over zijn politieke belangstelling.

Mooyaart beklagt zich bij de minister die het buurtonderzoek later een 'administratieve vergissing' noemt.

Een dag later, op 12 november 1974, vervoeft een ambtenaar van de militaire inlichtingendienst genaamd J. Brugmans, zich bij leraar Piet Boonstra, om te praten over zijn oud-leerling Lex Roseboom die bestuurder van de VVDM is.

Brugmans is geïnteresseerd in de 'geestelijke toestand' van de VVDM-bestuurder. 'Is hij een meningvormend persoon?' Hoe is het met zijn privéleven gesteld. Hoe denkt hij over het koningshuis?' Roseboom dient beklag in bij de minister die antwoordt 'dat er aanwijzingen waren dat de militair betrokken dreigde te raken bij pogingen afbreuk te doen aan het goed functioneren van de krijgsmacht'.

Hoofdbestuurder Ben Beelaard van de VVDM wordt boos als blijkt dat de inlichtingendienst bij zijn moeder op visite is geweest om te vragen naar de politieke belangstelling van haar zoon. De minister antwoordt op de brief van Beelaard dat het onderzoek 'per abuis' heeft plaatsgehad.

Het is, al weer, allemaal niet zó schokkend maar er zijn redenen tot misbaar. Hier wordt gewroet in het privéleven van jonge mensen en de gevolgen weet je nooit. De militaire inlichtingendiensten kunnen bij het speurwerk naar gegevens over militairen, gebruik maken van de politieregisters. In de kazernes hebben zij contactpersonen in de figuur van de veiligheidsfunctionarissen, de 'huismeesters' die op alles letten wat er gebeurt. Soms zijn in kazernes full-time agenten gestationeerd. Ze kunnen ook nog altijd te rade gaan bij de interview-officier, de man die recruten op keuringsdagen ondervraagt naar hun maatschappelijke interesse, hoe ze denken over krijgsmacht en NAVO, over god, nederland en oranje. Dan bestaat er ook nog de medische dienst, waar recruten bij hun keuring gevraagd wordt naar hun seksuele geaardheid. Want 'ongewoon' seksueel gedrag maakt kwetsbaar, zo redeneren de BVD en de militaire inlichtingendiensten. En eens op een dag kan al die informatie van pas komen en zal de BVD niet schromen er gebruik van te maken.

Op de School Militaire Inlichtingendienst (SMID) in Harderwijk, leren de militairen hoe ze met krijgsgevangenen dienen om te gaan. Daarvoor worden 'dienstgeheime' richtlijnen uitgereikt hoe krijgsgevangenen behandeld mogen worden, hoe ondervragers zich die-

nen te gedragen en hoe krijgsgevangen gemaakte Nederlandse militairen zich moeten gedragen tegenover de vijand. Bij gebrek aan een vijand oefenen de militairen op elkaar waarbij dan de richtlijnen in praktijk worden gebracht. Die richtlijnen zijn ingepast in het zogenaamde 'humanitair oorlogsrecht' en beantwoorden aan de Conventie van Genève.

Het ondervragen van (oefen)krijgsgevangenen – zo melden de richtlijnen expliciet – mag uitsluitend worden gedaan door ondervraagploegen van de 101 Militaire Inlichtingendienst compagnie en de bij de SMID in opleiding zijnde ondervragers. Vrij Nederland heeft enige jaren geleden een aantal onderdelen uit die richtlijnen gepubliceerd. Achter in dit boek volgen ze volledig.

(bijlage 5)

De dominee in dienst van een 'duivelse organisatie'

In het voorjaar van 1977 neemt het ministerie van (hervormde) predikanten in Den Haag het besluit voortaan geen enkele informatie meer te zullen verstrekken aan de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Een verstandige maar rijkelijk late beslissing. Al vijftien jaar eerder, eind 1962, beseffen de Amsterdamse hervormde predikanten waarvoor ze gebruikt worden. Zij laten dan publiekelijk weten hun ambtsgeheim boven de door de BVD zo luid geprezen 'vaderlandsliefde' te stellen. Verklaringen die ingegeven zijn na talloze heimelijke operaties van de BVD. Want tot op de dag van vandaag worden de geestelijke leiders in dit land als de beste informanten beschouwd waarop de geheime dienst veelvuldig beroep doet. In het begin van de vijftiger jaren wordt dominee W.N. beroepen in Den Haag. Hij komt van het Friese platteland en is 'nog argeloos'. Op een dag wordt hij gebeld door een ambtenaar van het ministerie van binnenlandse zaken die graag een afspraak wil maken. Het klinkt 'vertrouwenwekkend', herinnert de predikant zich. De ambtenaar heeft contact gehad met een ouderling die hem naar de dominee verwezen heeft. In de pastorie stelt de vertegenwoordiger zich voor als een ambtenaar van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Het doel van zijn bezoek is een officier in militaire dienst die aan promotie toe is. De BVD vertrouwt de man niet helemaal. Omdat de officier lid is van de Nederlands Hervormde Kerk en tot de gemeente van dominee W.N. behoort, wil de geheime dienst graag weten hoe de herder over de man oordeelt. De predikant kent de militair niet, dus concludeert de BVD-agent dat 'de man niet kerkelijk, althans niet meelevend is'. Ongevraagd begint de agent daarop te vertellen over de eigenaardigheden van de officier. Zijn afwijkingen, zijn seksuele uitspattingen, zijn onnozelheid als wapendrager van de koningin. Verbouwereerd luistert de predikant toe en weet nog 'hoe hij verbijsterd raakte door de onvoorstelbare domheid van de enquêteur'.

Later praat de dominee met collega's. De meesten wensen zich er niet druk over te maken. Zij zijn ooit ook te hulp geroepen door de geheime dienst en tonen zich bereid te helpen. Waarom niet? Tegen dominee W.N. en tegen diens medepredikanten zegt de vertegenwoordiger van de BVD: 'Alle pastoors doen het. Veel predikanten helpen ons. Waarom zou u het niet doen?'

Dominee W.N. vindt slechts een enkele medestander die zegt: ik vertik het. 'Ik ben over dat bezoek van die BVD'er gaan nadenken. Ik zocht in het Oude Testament waar staat dat de tempel een vrijplaats is. Ik beseftte dat het verraad zou zijn dingen te vertellen die ik op huisbezoek hoorde van gemeenteleden. Ik concludeerde ook dat een dienst als de BVD een duivelse organisatie is waaraan wij predikanten beslist niet mogen meewerken,' zegt dominee W.N. later.

Hij schrijft daarop een brief aan het departement van binnenlandse zaken waarin hij meedeelt voortaan verschoond te willen blijven van bezoeken van BVD-informanten.

Het werkt. Twintig jaar lang blijft de predikant buiten schot. Hij is in die jaren zijn stem gaan uitbrengen op de PSP en participeert in de 'derde weg' beweging. Maar omstreeks 1970 wordt de predikant er toch weer 'ingeluisd'. 'Op een dag word ik gebeld door het ministerie van binnenlandse zaken dat wil praten over een meisje uit mijn gemeente dat gesolliciteerd heeft naar een baan op het departement. Ik kende dat meisje goed. Haar vader is in het verzet gebleven, de moeder bleef met veel kinderen achter en de kinderen zelf raakten gekneusd door allerlei vervelende ervaringen. Ik wilde graag wat voor dat gezin doen.'

De vertegenwoordiger van binnenlandse zaken stelt zich voor. De dominee vraagt argwanend: 'U bent toch niet van de BVD?' De functionaris zegt dat hij dat wel is. 'Dan is dit gesprek afgelopen.' De functionaris zegt te weten dat de dominee geen medewerking wil verlenen aan de BVD. Dat staat in het dossier. 'Wat doet u dan hier?' De BVD'er begrijpt dat de dominee de familie waarover hij wil praten ter wille wil zijn. Dat kan.

'Wilt u me zeggen of het waar is dat de broer van het meisje in een psychiatrische inrichting heeft gezeten? Het meisje zelf is toch ook niet evenwichtig? Psychisch labiel, niet? Haar gezondheid laat ook te wensen over? En weet u wat over haar politieke achtergrond?' De dominee wordt 'giftig', bijt de BVD-agent toe dat hij alle reden

heeft om te weten dat het ministerie een goede kracht aan het meisje zou hebben en wijst hem de deur.

Achteraf zegt de predikant: 'Ik kan me nog indenken dat het leger voorzichtig is om een communistische officier in een hogere rang te plaatsen. Maar als zo'n BVD op de zwakke plekken van mensen gaat mikken vind ik dat gemeen. Wat een rotwerk doet zo'n dienst om al die smerigheid over mensen naar boven te halen.'

De Haagse hervormde predikant W.R. van der Zee wordt in 1969, als hij nog in Rotterdam staat, door de BVD benaderd. Het gaat om een gemeentelid met communistische sympathieën. Van der Zee weigert. De functionaris van de BVD raakt geïrriteerd en zegt: 'Wat zijn jullie hervormden toch lastig. Bij de gereformeerden gaat het allemaal veel gemakkelijker. Jullie zijn zo tegendraads, de gereformeerden zijn veel hartelijker om ons te helpen.'

Dominee Van der Zee zegt dat hij liever zijn tong afbijt dan de BVD terwille te zijn met informatie over gemeenteleden.

'Maar waarom doen jullie zo moeilijk? Iedereen geeft ons informatie. Ik wil uw ambtsgeheim niet schenden,' zegt de BVD-er. Maar Van der Zee vindt dat het daar nu juist om gaat.

Dominee A.J.R. Brussaard is een gereformeerd predikant uit Den Haag die, zoals een collega van hem dat uitdrukt, 'veel doet voor de homofiele medemens'. De predikant kent veel mensen, hun omstandigheden en moeilijkheden. Informatie waar de BVD reikhalzend naar uitzielt. Brussaard zegt 'een aantal malen geconfronteerd te zijn geweest met verzoeken van de BVD om inlichtingen over kerkeleden'. Maar de gereformeerde predikant weigert. Hij staat bekend als 'progressief', is lid van de PPR en hij heeft bezwaren tegen de BVD. De laatste jaren wordt hij door de geheime dienst gemeden. Brussaard zegt: 'Ik heb de indruk dat collega's van mij wel gevraagd worden.'

De kerk is voor de meeste geheime diensten in de wereld een gewild object. Zo werd in het voorjaar van 1977 bekend dat de Amerikaanse inlichtingendienst CIA geestelijken en missionarissen inhuurt om te infiltreren in de Derde Wereld. Voor de Amerikaanse Senaatscommissie die de operaties van de geheime dienst aan een onderzoek onderwierp, verklaarde de CIA dat veertien geestelijken en 21 andere informanten uit kerkelijke kringen opdrachten vervulden voor

de CIA. Ze hadden als opdracht informatie over politieke ontwikkelingen te verzamelen, persoonsgegevens bijeen te brengen en CIA-materiaal aan de plaatselijke pers door te geven. De geestelijken dienden vooral om de communistische activiteiten te bestrijden en het communisme is in sommige kerkelijke kringen, ook in Nederland, synoniem aan de antichrist. De senaatscommissie vond het noodzakelijk dat er een officieel verbod komt om geestelijken te gebruiken voor het inlichtingenwerk.

Zo ver is het in Nederland nog niet. Het besluit dat het Haagse ministerie van (hervormde) predikanten in 1977 neemt is voor een deel ingegeven door de onthullingen in Amerika. Voor een ander deel door recente ervaringen van hervormde predikanten die de BVD op hun nek kregen. De secretaris-generaal van de Nederlands Hervormde Kerk, dr. A.H. van den Heuvel, belooft in juli 1978 een brief te schrijven aan alle hervormde predikanten in Nederland om het voorbeeld van Den Haag en Amsterdam te volgen. De heer Van den Heuvel is 'aangenaam verrast' door het besluit van de hervormde predikanten in Den Haag. Hij vindt het 'vanzelfsprekend' dat dominees geen inlichtingen aan de BVD geven. Ze hebben hun ambtsgeheim. De praktijk is helaas anders. Van den Heuvel stelt daarom de zaak landelijk aan de orde, ook al omdat afgevaardigden van het Haagse ministerie van predikanten willen dat het onderwerp 'de dominee en de BVD' in de synode-vergadering komt.

In 1962/1963 veroorzaakt het besluit van het Amsterdamse ministerie van (hervormde) predikanten de BVD niet meer terwille te zijn, groot misbaar in regeringskringen. 'Zij dienen hun bezwaren ter kennis te brengen aan de bevoegde autoriteiten,' mopperen de confessionale fractievoorzitters. Een woordvoerder van de BVD zegt in Het Vrije Volk: 'Het is logisch dat wij predikanten om inlichtingen vragen omdat zij de mensen immers goed kennen.' De Amsterdamse predikant H.J. Kater vertelt voor de VPRO-microfoon dat de 'BVD regelmatig om inlichtingen vraagt. Wij zijn meer dan eens uit belangrijke vergaderingen weggeroepen omdat iemand van de BVD ons dringend te spreken vroeg. Op de normale wijze een afspraak maken, op het spreekuur komen of tevoren telefonisch contact opnemen is die heren kennelijk teveel moeite.' Volgens ds. Kater komt het voor dat sommige gemeenteleden geen overheidsbetrekking

krijgen omdat de predikant de BVD weigert te ontvangen of inlichtingen te verstrekken.

Een argument dat nog steeds opgang doet. Zo zegt de actuaire van de generale synode van Gereformeerde Kerken in Nederland, dr. H.B. Weijland: 'In het algemeen stelt een predikant zich dusdanig op dat hij de goede gang van zaken niet verstoort. Een weigering kan negatief worden uitgelegd.' Overigens noemt hij het verstrekken van inlichtingen aan de BVD 'een ver en vreemd onderwerp' voor de Gereformeerde Kerken. 'Er is ons nooit over die ellende gemeld. Ik ben zelf 26 jaar predikant geweest en ik heb nooit last van de BVD gehad. Maar ik werkte in een arbeiderswijk en ik neem aan dat de predikanten in Den Haag waar veel ambtenaren werken en wonen, dankbaarder bronnen voor de BVD zijn.'

En lang niet alle bronnen laten van zich horen. De paar predikanten die naar buiten treden, hun ambtsgeheim als het allerhoogste goed zien en de BVD als een 'duivelse organisatie' beschouwen zijn witte raven. De besluiten die de Amsterdamse en Haagse ministeries van (hervormde) predikanten door slechte ervaringen namen, doen het ergste vrezen voor de rest van het land.

De jacht op de wetenschapper van morgen

‘Uilenstede,’ zegt de ambtenaar terwijl een uitdrukking van afgrijzen over zijn gezicht trekt. ‘Uilenstede is een oord van verderf. Er hangt daar gespuis rond waar ik mijn kinderen liever niet mee in aanraking zou willen brengen. Het is een witte vlek in Amstelveen waar zelfs de politie niet meer durft te komen.’

Het gesprek voltrekt zich ten huize van de familie H.A. Dorré in Arnhem. Aan het woord is een forse, breedgeschouderde vijftiger die zich een dag eerder vanaf het ministerie van binnenlandse zaken telefonisch had uitgenodigd voor ‘een goed gesprek’. Bij zijn binnenkomst zal hij zich legitimeren als G. Bax, ambtenaar van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Tijdens de ruim twee uur durende visite aan het enigszins verwonderde Arnhemse echtpaar, ontpopt Bax zich als een gewetensvol ambtenaar die de last, te moeten waken over de veiligheid van de staat, zwaar voelt drukken – zo rapporteert Dorré later.

Doel van het bezoek van de ambtenaar is Guillaume Dorré, de 20-jarige zoon van het echtpaar die kort daarvoor politicologie is gaan studeren aan de Universiteit van Amsterdam. Guillaume heeft zijn intrek genomen in een flat in Uilenstede – het studentencentrum van de universiteit. Bax vertelt openhartig hoe de BVD over dat centrum denkt: ‘Een broeinest van agitatie en ondermijning.’ De Binnenlandse Veiligheidsdienst wil graag weten wat zich achter de muren van Uilenstede afspeelt, ‘hoe de studenten in Amsterdam misleid worden door de ASVA (Algemene Studentenvereniging Amsterdam) en hoe ondemocratisch het bestuur van die vereniging wel is samengesteld’. Dat de zaken alarmerend zijn, staat voor Bax als een paal boven water. Maar hij wil graag weten hoe alarmerend. Daarom is de functionaris bij de familie Dorré op bezoek want de BVD wil graag Guillaume inschakelen als tipgever. Hoe denken meneer en mevrouw Dorré daarover?

De BVD wil het spel fair spelen. In het verleden is al genoeg gedonder geweest over het inschakelen van minderjarigen bij BVD-activiteiten – zoals bijv. in de affaire van de Rode Jeugd. Kamerleden stelden daar toen vragen over en de minister van binnenlandse zaken heeft de BVD die tactiek verweten. Daarom wil Bax nu graag de ouders van Guillaume eerst raadplegen.

De heer Dorré – een chemisch analist bij een inktfabriek in Zevenaar – zegt geen enkel bezwaar te hebben als Bax zijn zoon wil inschakelen. Tenslotte mag Guillaume dan minderjarig zijn, hij is oud en wijs genoeg om zelf over het voorstel van de BVD te beslissen. Wel wil de vader tegenover zijn bezoeker kwijt dat hij persoonlijk niets van dat gespioneer moet hebben: ‘Als jullie zonodig communisten willen vinden, dan moet u dat weten. Ik wens aan zoiets niet mee te doen. Hoe Guillaume erover denkt is zijn zaak.’ Bax is enigszins van z’n stuk gebracht. Hij probeert Dorré te overreden. ‘Anarchisten hebben zich meester gemaakt van Uilenstede. De AS-VA is geïnfilteerd door communisten. Marxisten-leninisten bedreigen de universiteit,’ zo roept de BVD-ambtenaar handenwringend uit.

Maar Dorré spreekt over ‘spokenjacht’ en maant zijn bezoeker terug te keren tot de werkelijkheid en zich bezig te houden met zaken van belang.

De stemming zakt nog verder als halverwege de avond een huisvriend zich aankondigt aan wie Dorré met stemverheffing ‘de heer Bax, agent van de BVD’, voorstelt. De ambtenaar heeft er dan grondig genoeg van. Gedesillusioniseerd verlaat hij de woning van de Dorré’s.

Achteraf zegt Dorré: ‘Ik begrijp niet hoe een ambtenaar van binnenlandse zaken zulke dingen kan zeggen, ik ben uitermate verbaasd. Ik begrijp ook niet hoe die Bax aan ons adres komt. De BVD had toch kunnen weten dat mijn zoon links is en dat hij dat niet van een vreemde heeft.’

Guillaume heeft later – nieuwsgierig geworden omtrent de missie van de BVD-er – Bax op het hoofdkwartier van de BVD in Den Haag gebeld en met onderdrukt cynisme gevraagd of hij alsnog van dienst kan zijn. Misschien viel de BVD nog verder uit zijn tent te lokken. ‘Nee jongen,’ zei Bax, ‘het kan best zijn dat jij van goede wil bent maar ik heb geen belangstelling meer. Ik heb met je vader gesproken en die is te negatief.’

De kamerleden K. Kolthoff en H.J. Roethof proberen later van de minister van binnenlandse zaken te weten te komen of activiteiten van ambtenaren als Bax 'toelaatbaar' zijn. De minister acht het 'mogelijk dat de BVD binnen het kader van zijn taak aandacht moet schenken aan bepaalde studenten of studentenacties'. Maar de minister vindt overigens 'dat dit soort vragen zich niet lenen voor een beantwoording in het openbaar'. 'Wanneer de commissie dit wenst, ben ik bereid de gevraagde informatie die van een vertrouwelijk karakter zal zijn, te verstrekken in een vergadering van de daartoe door de Kamer aangewezen vaste commissie voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten' – zegt de minister en hij houdt zijn mond. En de commissie, waarop hij doelt, is weer aan geheimhouding gebonden zodat hier de controle van kritische kamerleden stopt.

De gestrande poging van Bax om een informant te ronselen heeft ook bij het bestuur van de ASVA voor enige opwindning gezorgd. Het bestuur schrijft een pinnige brief aan minister W.F. de Gaay Fortman van binnenlandse zaken waarin het zich 'verbaast dat de Nederlandse schatkist zich bezighoudt met het financieren van organisaties die zich occuperen met het "ontmaskeren" van linkse organisaties daarbij gebruik makend van zeer hinderlijke maar ook onwettige methodes'. De ASVA biedt aan de BVD alle informatie te geven die de dienst wil hebben. De minister schrijft terug 'dat een student die deelneemt aan activiteiten die een gevaar opleveren voor de handhaving van de democratische rechten en vrijheden, zich blootstelt aan een onderzoek door de Binnenlandse Veiligheidsdienst'. En degene die oordelen welke activiteiten dat zijn, zijn Bax en zijn kornuiten.

De studentengemeenschap is door de jaren heen een belangrijk zendingsveld geweest voor de BVD. Het publiek en de media ontle-
nen hun kennis omtrent de intensiteit van de (geheime) activiteiten van de BVD vrijwel altijd aan de mededeelzaamheid van mensen die betrokken raken bij (mislukte) acties. Gemeten naar het aantal incidenten dat vanuit de universitaire wereld gemeld wordt, is de BVD hier ongemeen actief.

In de zomer van 1977 raakt bekend hoe de BVD pogingen doet informanten te werven onder medewerkers en studenten van de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam – ooit het gereformeerde bolwerk van loyaliteit en gezagsgetrouwheid waarbinnen evenwel ook het door de BVD zo verfoeide progressivisme doordrong. Dr. W. Maar-

se en drs. B. Kee, beiden medewerkers aan de economische faculteit, worden gevraagd de geheime dienst terwille te zijn. Een functionaris genaamd Wijnsma die zich presenteert als BVD-agent, probeert Maarse over te halen 'inlichtingen over mensen op de faculteit te verstrekken zonder hen daarvan op de hoogte te stellen'. Maarse weigert. Drs. Kee krijgt de heer Kranendonk op bezoek, gestationeerd bij de politie-inlichtingendienst in Amsterdam, die zich presenteert als BVD-er. Kranendonk wil graag namen van studenten 'die geschikt zouden kunnen zijn voor de BVD te werken'. Ook Kee weigert: 'Ik zou niet eerlijk zijn in mijn optreden op de faculteit.' Een medewerker van het Economisch Bulletin van de VU benadert daarop Kranendonk voor een publicatie. Kranendonk schrikt, zegt: 'Dit wordt een nare affaire voor ons. Zo'n publicatie is nadelig voor ons werk. U moet er niet vanuit gaan dat wij studenten zoeken om onder andere studenten te werken. We gebruiken ook studenten omdat die erg goed vallen in bepaalde organisaties. Studenten uit richtingen als economie en sociologie hebben veel tijd over en hun studie sluit goed aan bij die organisatie.'

Later vult hij aan: 'Ik heb een aantal organisaties voor ogen maar ik kan niet van tevoren bepalen of de man die geschikt is voor ons werk, gebruikt zal worden bij de CPN of wat voor organisaties dan ook. Want naast de CPN zijn er een stuk of twintig organisaties waarmee we ons bezig houden.' Tenslotte laat Kranendonk blijken een regelmatig bezoeker te zijn van het hoofdgebouw van de Vrije Universiteit. Met instemming van het bestuur van de VU dat later bij monde van voorzitter dr. K. van Nes verklaart 'niet ondersteboven' te zijn van het incident. 'Het functioneren van de BVD is door de aard van zijn werkzaamheden een vertrouwelijke en delicate zaak. Het is logisch dat de dienst hiervoor informatie moet inwinnen zonder dat de betrokken personen hiervan mogen weten,' zegt Van Nes vol begrip.

Een paar maanden later, in november 1977, ontdekt de Universiteitskrant in Groningen hoe een rechercheur van de inlichtingendienst van de Groningse politie wekelijks een bezoek brengt aan het Academieggebouw van de Rijksuniversiteit. Meestal dient politieman Greven zich aan, soms is hij in gezelschap van z'n collega De Graaf. De heren weten de weg. Ze worden opgewacht door medewerkers van de Bode- en Conciërgedienst van de Rijksuniversiteit die de

ID-ers/BVD-ers de oogst van de afgelopen week aanbieden: pamfletten, vlugschriften, stencils, krantjes en alles wat op de publicatieborden geweest is. De bodes en conciërges handelen op gezag van de secretaris van de universiteit drs. H.A. Kurvers die toegeeft: 'Het is juist dat wij dit soort zaken voor de politie verzamelen. Het Academiegebouw is een min of meer openbaar gebouw. Dan is het toch logisch dat de politie een oogje in het zeil houdt?'

Kurvers doet meer. Als er bijzondere bijeenkomsten zijn en de secretaris het vermoeden heeft dat er 'interessante dingen gebeuren gaan', waarschuwt hij vooraf de inlichtingendienst. Dat betekent dat hij dan direct contact opneemt met de hoogste baas, commissaris L. Wit – geschorst en overgeplaatst wegens antisemitische uitspraken. Een voorbeeld: als professor Han Baudet een lezing houdt over de Zuidmolukkers, tippt Kurvers de inlichtingendienst. Die is overigens niet altijd even alert. In november 1976 waarschuwt Baudet in het Groningse Academiegebouw tijdens een actualiteitencollege voor 'op handen zijnde acties door Zuidmolukkers'. Die bijeenkomst wordt door ID-ers/BVD-ers bijgewoond maar de opmerkingen zijn niet ter harte genomen – althans de BVD blijkt volslagen verrast door de acties.

Het zijn zorgelijke ontdekkingen, maar niet uniek. Aan het eind van de vijftiger jaren praat mr. L. Einthoven, de eerste chef van de geheime dienst, regelmatig met de Amsterdamse hoogleraren K. Baschwitz (massacommunicatie) en J. Barents (politologie en voormalig directeur van de Wiardi Beckmanstichting) over de 'intrigerende vraag waarom in ons rustig landje de communistische partij zo veel stemmen kreeg'. De hoogleraren dienen de BVD'er van advies om het 'extremisme' om te buigen. In 1967 ontdekt Adam Vondeling, zoon van ir. Anne, bij toeval hoe ambtenaren van het Bureau Inschrijvingen van de rijksuniversiteit in Leiden hand- en spanndiensten verrichten voor de BVD. Hoofd van de betrokken afdeling is J. Smit die sinds zijn aanstelling in 1951 zijn 7 tot 8 ondergeschikte ambtenaren tot loyale samenwerking met de geheime dienst aanzet. Eén keer per maand komt een BVD-agent uit Den Haag bij het Bureau Inschrijvingen op bezoek om allerhande wettenswaardigheden te vernemen en een tas vol brochures mee naar het hoofdkwartier te nemen. Het curatorium van de universiteit verbiedt de ambtenaren van Smit nog langer mee te werken aan dit

soort activiteiten en hoogleraren en docenten krijgen een circulaire waarin staat 'dat ze niet verplicht zijn inlichtingen aan de BVD te verstrekken.' Tegelijkertijd wordt bekend dat de BVD identieke missies onderneemt en dezelfde bereidwilligheid ontmoet bij universiteiten in Amsterdam, Utrecht en Nijmegen. De rector-magnificus van de universiteit van Amsterdam, mr. J. van der Hoeven, vertelt op een vergadering van de ASVA dat van 1963 tot 1967 de BVD de persoonsgegevens heeft gelicht van 120 studenten en docenten. De BVD-belangstelling ging vooral uit naar leden van Pericles, Politeia, en de Studievereniging voor Internationale Betrekkingen (SIB). Adam Vondeling die dat in 1967 allemaal losmaakt zegt tegen Igor Cornelissen in Vrij Nederland:

'De universiteit is natuurlijk hét jachtgebied; daar zit de wetenschappelijke staf van morgen. De BVD heeft inzage gevraagd in de namenlijsten van de mensen die zich vorig jaar opgaven voor de studiecursus over Rusland die was georganiseerd door Studium Generale. De BVD volgt hier ook de Surinaamse studenten, tenminste de groep die pro-Chinees is. Toen Herman Amptmeijer hier een pamflet van God, Nederland en Oranje verspreidde 'is de politie getipt door een andere student die er net zo lang bijbleef tot Amptmeijer was gearresteerd'.

Die mede-student waarop Adam Vondeling doelt is Tije Buma, corpslid en in zijn diensttijd werkzaam bij de Militaire Inlichtingendienst. Buma heeft gedurende zijn studietijd heel wat wapenfeiten op zijn naam gebracht waarvan de belangrijkste is de arrestatie van Amptmeijer en het, met behulp van de BVD, verstoren van een Russische filmweek. Die laatste activiteit gaat zover dat een delegatie van het Leids Academisch Kunstcentrum (LAK) zich naar het hoofdkwartier van de BVD spoedt om de top van de geheime dienst ter verantwoording te roepen. Tijdens dat gesprek vernemen de studenten dat de BVD 'de mogelijkheid overweegt om studenten die op BVD-lijsten staan dit ook te laten weten en bovendien de mogelijkheid te openen die mensen de kans te geven verweer te bieden om zo van die lijst af te komen'.

In die jaren gebeuren meer vreemde dingen. De vice-voorzitter/secretaris van het Nederlands Bureau voor buitenlandse studenten (NBBS) is D. Sinnighe Damsté – zoon van mr. J.S. Sinnighe Damsté die dan hoofd van de BVD is. Als in de zomer van 1965 een

groep van 23 jonge Russen onder auspiciën van de NBBS een veertiendaagse reis door Nederland maakt, telefoneert de zoon aan de vader elke avond een volledig verslag door. De gesprekken gaan, volgens meeluisterende studenten, over heel andere zaken dan waar zoons gewoonlijk hun vaders over plegen te vertellen.

In die tijd beleeft de International Student Conference in Leiden – een club van buitenlandse studenten waar de NBBS kind aan huis is – gouden jaren. Volgens een lijst die in 1967 in de New York Times gepubliceerd wordt, behoort de International Student Conference tot de organisaties die jarenlang duizenden dollars aan subsidies ontvangen van de Amerikaanse geheime dienst CIA. Dankzij dat geld kunnen sommige studenten uitbundige trips naar het buitenland ondernemen en organiseert de club festiviteiten waar menig minder bedeelde student jaloers over is. Volgens Joachim Joesten, een Duits-Amerikaanse journalist die vele boeken over de CIA schreef, dienden de subsidies van de CIA ondermeer 'voor spionageopdrachten onder de dekmantel van studiereizen, culturele uitwisselingsprogramma's, sportmanifestaties en internationale jeugdfestivals'. De BVD, door de jaren heen de schild- en schandknaap van de CIA, is daarvan op de hoogte. Meer zelfs, moedigt de uitwisselingsbezoeken tussen oost en west aan. Het oud-hoofd van de BVD, mr. L. Einthoven doet dat als stuwende kracht achter het Interdoc/Oost-West Instituut. Sinnighe Damsté is in de jaren zestig een geestdriftig voorstander geworden van contacten tussen oost en west. De CIA helpt een handje. Tenslotte zullen de pogingen om via bezoek over en weer tot verbroedering te komen, officieel regeringsbeleid worden. De spionage en contra-spionage krijgt er een nieuwe impuls door. De BVD groeit verder uit, want bezoekers uit het oosten eisen contra-spionnen. Zelfs de zoon van het hoofd van de BVD wordt ingeschakeld. Het werk onder de studenten zal nog in belangrijkheid winnen.

Het is nog erger geworden. De BVD wroet, vlooit en zoekt nog steeds naar de antecedenten en gegevens over de wetenschapper van morgen. Maar in 1967 zijn rectoren-magnificus en curatoren nog bereid het samenwerken tussen ambtenaren van de universiteit en BVD-agenten te verbieden en te ontraden. Tien jaar later krijgt de BVD bij zijn ontluiserend werk aan de universiteit de instemming van het bestuur van de VU en de Rijksuniversiteit in Groningen. Zo

recruteert en stigmatiseert de BVD verder.

J. van Santen die ooit fractieleider van de CPN was in de Eerste Kamer maar later de partij de rug toekeert, schrijft in 1967 – als blijkt dat hijzelf en zijn beide (studerende) kinderen voortdurend slachtoffer blijven van de BVD-activiteiten: ‘De laffe broodrovers, de van moed gespeende organisatoren van de roof op rechten van de mens, oefenen hun onwaardig beroep uit onder de corporatieve zegen van de Nederlandse Grondwet, het Nederlandse parlement en de Nederlandse regering.’

Ook onder de zegen van de universiteit.

In het grensgebied van rechtsorde en persvrijheid

Die dinsdag van de 23ste april 1974 belandt een enigszins ongewone dienstenvelophe van het ministerie van binnenlandse zaken op het raadhuis van Herwijnen, een vriendelijk dorp op de grens van de Tielerwaard en Vijfheerenlanden. In de enveloppe bevindt zich een uitvoerig formulier met vragen over een inwoner van het dorp. Enkele van de vragen zijn met groene inkt aangestreept. Het gemeentebestuur wordt verzocht de vragen te beantwoorden en het formulier vervolgens in de begeleidende enveloppe per omgaande terug te sturen naar het ministerie.

Maar burgemeester mr. J. de Vries is argwanend en betwijfelt of hij het bevolkingsregister voor deze, naar hij meent, ongezonde informatie-honger van het ministerie mag openstellen. Hij concludeert dat het hier om een niet-alledaags onderzoek gaat en besluit dan ook niet zonder meer tot beantwoording van de vragen over te gaan. In plaats daarvan verzoekt hij de gemeentesecretaris om uit te vinden waarop het onderzoek betrekking heeft. Deze heeft aanvankelijk enige moeite om op het ministerie de afzender te achterhalen. Aan de hand van het briefhoofd dat de merktekens 'NZ code BFA 3B Gr. 24-74-87' draagt, slaagt hij er tenslotte in de contactpersoon te vinden. De heer C. Wilhelmi dient zich aan, naar later blijkt beveiligingsambtenaar van het ministerie. Deze meldt na ruggespraak met zijn directe chef, de secretaris-generaal mr. P. van Dijke, dat het hier handelt om een onderzoek 'ten behoeve van een niet nader aan te duiden ambtelijk doel'.

Burgemeester De Vries vindt deze explicatie onvoldoende en besluit, ondanks aandrang van het ministerie om snel het ingevulde formulier terug te zenden, in zijn weigering te volharden. Bovendien oordeelt hij het juist om in dit stadium de inwoner van zijn gemeente, op wie de vragen betrekking hebben, in te lichten. Aldus vervoegt zich, op een zonnige voorjaarsmiddag, de gemeentesecretaris in de

woning van de schrijver van dit boek. Want de inwoner om wie het onderzoek begonnen is en die, zoals later zal blijken, het twijfelachtige genoeg heeft object te zijn van de interesse van de BVD, ben ik: Rudie van Meurs, journalist, adres Waaldijk 23 in Herwijnen. In de maanden die volgen vindt een onregelmatig schriftelijk en mondeling contact plaats tussen de burgemeester en de contactman van het ministerie, die ook de contactman van de BVD is. Tenslotte wordt duidelijk dat op het gemeentehuis van Herwijnen een geheime BVD-missie strandt, die tot doel heeft gegevens te verzamelen over 'Van Meurs, naar aanleiding van informatie die hij in artikelen in Vrij Nederland publiceerde' – aldus de toelichting van een BVD-agent die tevergeefs in twee gesprekken burgemeester De Vries tracht te overtuigen dat hij verplicht zou zijn de gevraagde gegevens te verstrekken. Later geeft mr. P.G.H. van Doeveren, hoofd van het kabinet van de BVD, tegenover mij node toe dat de Binnenlandse Veiligheidsdienst inderdaad geïnteresseerd is in mijn handel en wandel. Hij ziet de affaire echter als een 'incident', raadt publicatie voorlopig af en verzoekt 'met nadruk om het departement niet verder lastig te vallen over deze zaak'.

In het algemeen dienen journalisten zich te matigen in het schrijven over vakgenoten omdat zo iets snel kan worden uitgelegd als 'bloedarmoede'. Ze moeten helemaal voorzichtig zijn te schrijven over zichzelf. Helaas zal in dit hoofdstuk een uitzondering op de regel moeten worden gemaakt. Dankzij de mededeelzaamheid van een verantwoordelijk burgemeester die uniek handelde, kwam een affaire in het openbaar die te opmerkelijk is om niet op te schrijven. Want de vragen in het bewuste formulier gaan over mij, om precieser te zijn, over mij als 'redacteur van Vrij Nederland'. En zoals de BVD-ambtenaar, genaamd jhr. M. de Savornin Lohman die zich tot tweemaal toe op het gemeentehuis van Herwijnen vervoegt, enkele malen tegenover burgemeester De Vries herhaalt gaat het om gegevens 'naar aanleiding van artikelen in Vrij Nederland'. En ter staving van de ernst van zijn opdracht legt hij fotocopies over van een groot aantal artikelen dat door de bewuste journalist in VN is geschreven. De vragen in het formulier dat op het Herwijense raadhuis belandt, hebben de bedoeling om na te gaan wie in mijn huis verblijven. Voorts kan ik uit het aan mij voorgelegde formulier opmaken dat de BVD belust is te weten te komen welke mogelijke relaties ik onderhoud, wie mijn bronnen zijn, kortom hoe ik aan inlichtingen voor

m'n verhalen kom.

Met grote regelmaat worden in de VN-kolommen de schimmige praktijken van de BVD vrijmoedig behandeld. Ik heb in de verhalen over de Rode Jeugd dingen geschreven die de BVD en die 'de man met de kikkerogen', alias J. de Roo, als onaangenaam en belastend beschouwden. In een publikatie over Holland Signaal werd bekend hoe de BVD pogingen deed een krijgsmacht-laboratorium te interesseren voor de produktie van af luisterapparatuur. Toen dat niet lukte wendde de geheime dienst zich tot de geheime afdelingen van Philips en hier wordt nu de BVD op haar wenken bediend.

In een verhaal over de bezetting van het USFA-atelier in Helmond schreef VN dat in dit bedrijf krypto-apparatuur gemaakt wordt – materiaal bestemd voor defensie voor het vertalen van vijandelijke geheimtaal.

De BVD heeft dit kennelijk allemaal als bijzonder pijnlijk en vervelend ervaren en is via het Herwijnse raadhuis tot tegenactie overgegaan. Ik geloof dat het een unieke zaak is in Nederland dat een journalist, wiens gangen door de BVD worden nagegaan, van die naspeuringen op de hoogte was. Het Herwijnse raadhuis heeft mij aanvankelijk inzage gegeven van het bewuste formulier. Daarop heb ik voortdurend de burgemeester lastig gevallen met vragen hoe de zaak zich verder ontwikkelde. Ik wist dat hij principieel niet met de handelwijze van de BVD akkoord ging. Nadat de zaak tot teleurstelling van de BVD definitief stuk was gelopen, heb ik besloten dit verhaal te schrijven. Tegen de zin van de burgemeester. Ik ben niet zo paranoïde om er nu maar tegelijk van uit te gaan dat de activiteiten van de geheime dienst tegen mij, meteen de journalistieke vrijheid in gedrang brengt. Maar waar gaat het heen als de BVD er een gemene zaak van gaat maken (maakt) journalisten te bespioneren om te weten te komen wie ze zijn, hoe ze leven en waar ze hun informatie vandaan halen.

Daarom dient de inhoud van dit verhaal ter waarschuwing van honderden anderen die in hun bezigheden de aandacht van de BVD trekken. Soms blijkt daarbij dat alleen al een onverholen belangstelling voor bewegingen als de Rode Jeugd en Rode Hulp voldoende is om iemand te diskwalificeren op gronden van politieke betrouwbareheid en rechtschapenheid. En wat is het doel en wat kan het gevolg zijn – ook voor mensen die geen ambtelijke carrière ambiëren – van de heimelijke acties van de BVD? Wil de BVD met

een actie tegen een journalist diens bronnen opsporen, chanteren en tot zwijgen brengen? Of wil de geheime dienst gegevens verzamelen tegen de journalist zelf om die te stigmatiseren, en via geëigende methoden verdacht en monddood te maken?

Door de toevalligheid dat Herwijnen een dorp is met ongeveer 2500 inwoners waar iedereen iedereen kent en dankzij de oplettendheid van een burgemeester die de privacy hoger acht dan de chicanes van een geheime dienst, werden althans deze nasporingen van de BVD ontdekt. In hoeveel gevallen kraait er geen haan naar?

Terug nu naar die voorjaarsmiddag, waarop de gemeentesecretaris mijn woning betreedt. Hij is al veertig jaar in overheidsdienst maar is nog nimmer geconfronteerd met het vragenformulier dat nu de burelen van het raadhuis heeft bereikt. Hij verhaalt van het contact met de heer Wilhelmi en vraagt of ik vind dat het formulier ingevuld dient te worden. Ik vind van niet en suggereer hem de heer Wilhelmi te berichten direct contact met mij op te nemen. Wilhelmi doet dat niet. Eind juni laat burgemeester De Vries van Herwijnen het ministerie definitief per brief weten dat hij het verzoek om inlichtingen naast zich neer zal leggen. Kort daarop wordt hij opgebeld door een ambtenaar van binnenlandse zaken die graag een gesprek wil over de handelwijze van de burgemeester. Er wordt een afspraak gemaakt voor 14 augustus en tijdens deze ontmoeting stelt de Haagse gast zich voor als jhr. M. de Savornin Lohman, ambtenaar van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Zoals bekend, 'belast met het op geheime wijze verzamelen van gegevens van organisaties of personen die op heimelijke wijze de veiligheid van de staat bedreigen'. De BVD-agent verheelt niet tot uitdrukking te brengen dat hij reden heeft om aan te nemen dat bepaalde publikaties van Van Meurs in VN 'de veiligheid van de staat schaden'. Op verzoek van de burgemeester blijft echter dit onderwerp secundair in het gesprek. Deze wil praten over het principiële probleem: 'Hoe moet ik als burgemeester in dit soort gevallen optreden? Gebiedt het Besluit Bevolkingsboekhouding mij antwoord te geven op vragen van de BVD? Hoe ligt de zaak formeel juridisch?' Het zijn vragen waarop de BVD'er geen afdoend antwoord weet te geven.

Artikel 90 van de gemeentewet bepaalt dat 'de in de bevolkings- en verblijfsregisters vastgelegde gegevens geheim zijn'. Het artikel vervolgt: 'Het gemeentebestuur is niettemin bevoegd inlichtingen te verstrekken. Gehele of gedeeltelijke weigering van de verstrekking

van een of meer inlichtingen kan zonder opgaaf van reden geschieden.' Het artikel zegt ook: 'De inlichtingen gevraagd ten behoeve van een Nederlands ambtelijk doel (. . .) kunnen niet worden geweigerd.'

Maar dan dient zich de vraag aan: wat is een 'ambtelijk doel'. Burgemeester De Vries: 'Bovendien vraag ik me af, hoe moet de democratie zichzelf beschermen? Hoe moet je een instituut als de BVD benaderen? Democratie is een openbare aangelegenheid, mag je dan gehoor geven aan acties van de BVD die op geheime wijze gegevens verzamelt?'

Daarmee is de zaak uitgestegen boven de ordinaire spionage-praktijken van de BVD en boven het bevattingvermogen van de aanwezige BVD-agent. Besloten wordt tot een tweede gesprek dat op 26 augustus wordt gehouden. Opnieuw spitst de discussie zich dan toe op de vraag hoe een democratische rechtsstaat zich tegenover ondermijning dient te beschermen. Weer eindigt het gesprek onbeslist en is De Vries niet overtuigd. De BVD-ambtenaar meent dat, als een journalist artikelen schrijft met inlichtingen die de staat kunnen schaden, zijn gangen nagegaan moeten worden. De burgemeester zegt, na afloop van de twee gesprekken: 'Ik vind dat je voortdurend waakzaam moet zijn. Je moet je steeds de vraag stellen wanneer geef je wel en wanneer geef je geen inlichtingen. Ik meen dat de BVD met deze zaak haar boekje te buiten is gegaan en zich niet aan haar taakomschrijving gehouden heeft.'

Intussen heeft mr. De Vries contact gezocht met zijn partijgenoot, het PvdA-Tweede Kamerlid drs. H.M. Franssen. Deze zegt dat de burgemeester terecht 'de oren heeft gespitst toen de BVD om inlichtingen verzocht'. Hij citeert artikel 149 van de Gemeentewet waar staat dat de gemeentebesturen 'over alle zaken de gemeente betreffende het departement van binnenlandse zaken (. . .) van bericht en raad moeten dienen'. Franssen: 'Dit artikel is niet geschreven om de BVD van inlichtingen te voorzien.' Hij vindt dat het tijd wordt dat de Wet Bevolkingsboekhouding wordt aangepast om te voorkomen dat zich in de toekomst meer zulke situaties zoals in Herwijnen voordoen. 'De wet zegt dat je voor ambtelijke doeleinden inlichtingen moet verstrekken maar wat zijn dat? Ik dacht niet dat de wet gemaakt is om de minister, of welke instantie daar ook achter verborgen gaat, te allen tijde de bevoegdheid te geven over inlichtingen te beschik-

ken uit het bevolkingsregister, zonder een nadere omschrijving te verstrekken van het ambtelijk doel.'

Franssen zegt: 'In dit geval mogen we van geluk spreken dat de zaak ontdekt is. In grotere plaatsen kan hetzelfde gebeuren, zonder dat iemand vreemd opkijkt. Daar heeft de BVD contactpersonen binnen de plaatselijke politie en die kunnen ongestraft het stadhuis binnenwandelen en de kaart van die en die opvragen. Niemand die daar iets van hoeft te merken.'

Om een voorbeeld te geven hoe het in een grote stad toegaat heb ik de Groningse burgemeester H.G. Buijter gebeld. Hij zegt: 'Het bevolkingsregister staat open voor duizenden mensen. In feite mogen wij aan niemand inlichtingen weigeren. Er komen hier dan ook regelmatig leden van opsporingsdiensten die via de burgerlijke stand adressen willen weten van mensen die gezocht worden. Of ook de BVD bij die opsporingsbrigades is valt voor ons moeilijk na te gaan. Wij kunnen eigenlijk alleen maar weigeren om inlichtingen te geven als duidelijk is dat ze voor een malafide doel gebruikt zullen worden.' Buijter wil dat er snel een fundamentele discussie op gang komt over de openbaarheid van het bevolkingsregister en hij is een groot voorstander van normen om de privacy beter te waarborgen.

Een woordvoerder van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten laat weten dat het volgens hem de eerste keer is dat een burgemeester een principiële discussie wil losmaken over de vraag of de BVD inzage mag hebben in het bevolkingsregister. De vereniging juicht dat toe. Maar in 1978 is die 'principiële discussie' nog altijd niet gehouden.

Ik heb me afgevraagd wat de geheime inlichtingendienst zo geprikkeld heeft en bewogen tot zulk een illegaal en naïef vragenspelletje. De datum waarop het verzoek om inlichtingen het Herwijjnse gemeentehuis bereikte beschouw ik als frappant gegeven: 23 april – zes dagen nadat VN uitkwam met het verhaal over de bezetting van USFA. Toen werd het door de BVD zo zorgvuldig bewaakte geheim bekend dat bij USFA krypto-apparatuur wordt gemaakt.

Plotseling herinner ik me hoe in juni vorig jaar, kort nadat in VN een verhaal had gestaan over de Rode Jeugd ('De grimmige jacht op de gebroeders Van Hoesel' – VN 9.6.'73), al eerder sprake was van een voorval waarbij op z'n minst de schijn werd gewekt dat de BVD bezig was.

Ongeveer op hetzelfde tijdstip wordt op het Eindhovense station

de 25-jarige G. Flokstra gearresteerd. Politie en BVD verdenken de man er van lid te zijn van de Rode Jeugd. Flokstra ontkent enige relatie met de Rode Jeugd te hebben. Half juni wordt daarop Willem Oskam gebeld, de landelijk voorzitter van de inmiddels opgeheven Rode Jeugd. Een man zegt: 'Met Van Meurs van Vrij Nederland, je weet wel. Is het juist dat Flokstra lid is van de Rode Jeugd?' Oskam weet het niet maar belooft navraag te doen en terug te bellen. 'Nee', zegt de man haastig, 'ik bel straks zelf nog wel.' Oskam weet snel te achterhalen dat Flokstra niet thuis hoort in de Rode Jeugd-gelederen. Hij wacht het telefoontje van de vragensteller niet af maar belt zelf met de redactie van Vrij Nederland. Daar hoort hij dat Van Meurs al twee weken in het buitenland verblijft. Nadat deze geschiedenis in de bladen van de Gemeenschappelijke Pers Dienst (ondermeer Utrechts Nieuwsblad) heeft gestaan, schrijft de Nederlandse Vereniging van Journalisten de minister van binnenlandse zaken een brief. 'Is het juist dat de BVD met gebruikmaking van een valse identiteit, misbruik maakt van journalistieke relaties om achter bepaalde feiten te komen?' zo wordt gevraagd. De minister laat, ingefluisterd door agent 001 van de BVD, drs. A. Kuipers, weten dat de BVD niet bij deze zaak betrokken is. De minister is voor zijn inlichtingen geheel afhankelijk van Kuipers die een staatje in een staat bestuurt. Het is trouwens de vraag of Kuipers zelf wel weet wat er allemaal in z'n dienst omgaat. BVD-agenten hebben, dat bleek in de zaak van de Rode Jeugd en is ook duidelijk in de 'Herwijense affaire', een grote vrijheid en zelfstandigheid.

Later, op 7 mei 1975, geeft Gijs Brandsma tegenover Ben van der Velden in NRC/Handelsblad onverdroten toe activiteiten te hebben verricht voor de geheime dienst. Gijs Brandsma werkt nu bij NCRV's Hier en Nu en in zijn BVD-tijd werkte hij bij Trouw. NRC/Handelsblad: 'Brandsma kreeg van mr. P.G.H. van Doeveren, kabinetschef van de BVD, nog wel eens verzoeken om inlichtingen en vond dat helemaal niet vreemd. Zo werd hem in 1970 gevraagd gegevens te verstrekken over Rudie van Meurs, toen collega-verslaggever bij Trouw en nu redacteur van Vrij Nederland. Brandsma willigde dat verzoek in.'

De actie in Herwijnen is dus niet van vandaag of gisteren.

In de drie langdurige (telefonische) gesprekken die ik naar aanleiding van de actie via het gemeentehuis in Herwijnen met het hoofdkwartier van de BVD heb, tracht mr. P.G.H. van Doeveren – de man

achter Kuipers – me ervan te overtuigen dat de gegevens die de BVD over mij op het Herwijnse gemeentehuis wilde verzamelen nauwelijks belangwekkend kunnen zijn. Ik zeg hem dat ik ook nooit die illusie gehad heb maar dat het daar niet om gaat. Wat wel van belang is dat de BVD op heimelijke wijze privé-gegevens van Nederlanders opeist via de bevolkingsregisters. Dat de BVD, door gegevens over journalisten te verzamelen, een regelrechte bedreiging voor de vrijheid van menigsuiting vormt. Dat de BVD op deze wijze misbruik kan maken van journalistieke relaties. Zodra de BVD er een gewoonte van gaat maken om via de personalia en antecedenten van journalisten meer te weten te komen over de tot standkoming van publikaties, kan het vrije verkeer van informatie stagneren. De gesprekken zijn lang, kleinerend en soms leugenachtig van de kant van de woordvoerder. Laat ik proberen ze samen te vatten.

In het eerste gesprek op 4 oktober, twijfelt Van Doeveren nog of 'de dienst' iets met het vragenformulier op het Herwijnse gemeentehuis van doen heeft. 'Ik weet ook niet wat hier allemaal in 'het huis' rondgaat.' De naam Wilhelmi zegt hem niets. Hij belooft me terug te bellen.

Na zes dagen steek ik m'n licht op bij de heer C. Wilhelmi, beveiligingsambtenaar op het ministerie van binnenlandse zaken. Hij heeft tot taak de 'staats- en overheidsgeheimen' van dit departement veilig te stellen en heeft uit dien hoofde dagelijks contacten met de BVD. Hij is een zogenaamde BVA-er (een beveiligingsambtenaar op het departement), daarnaast zijn er ook BVI-ers (beveiligingsfunctionarissen op bedrijven zoals Philips, Holland Signaal, Oude Delft) die direct in contact staan met de BVD en een verlengstuk van de geheime dienst zijn. Wilhelmi, zoals alle BVA-ers, is toegevoegd aan het kabinet van de minister en opereert niet onder direct gezag van Van Doeveren – zo vertelt hij na een lichte aarzeling. Wilhelmi weet alles van het formulier af maar zegt dat het niet van hem persoonlijk is uitgegaan. Hij zal er echter voor zorgen dat 'de dienst' die er wel voor verantwoordelijk is, me terugbelt.

Ik neem de vrijheid Van Doeveren zelf te bellen. Deze is aanvankelijk in gesprek en laat zich nadien ontvallen zojuist te zijn gebeld door Wilhelmi. Enigszins korzelig valt hij uit: 'Blijkbaar vindt u nu aanleiding om diverse kanten uit te gaan bellen. Dat is natuurlijk uw zaak. Ik heb u toch toegezegd op de vraag terug te zullen komen.' Even later zegt hij: 'Ik weet nog steeds niet wat het bijzonder

indrukwekkende van de zaak is. Ik wil u wel zeggen dat ik niets verder gekomen ben. Ik heb bevestiging gevonden – en ik keek daar ook niet van op – dat er inderdaad een bepaalde zaak in Herwijnen lag, dat daar dus een medewerker van ons met de burgemeester contact over gehad heeft.’

Méér daarover zal ik nog horen in de week van 21 oktober als de betreffende BVD-medewerker teruggekeerd is op zijn basis. Deze man is nu onbereikbaar. De heer Van Doeveren verzoekt me dringend met publikatie te wachten, geen mensen van het departement meer lastig te vallen en suggereert desnoods ‘à trois’ met de burgemeester van Herwijnen om de tafel te gaan zitten om alle mogelijke misverstanden uit de weg te ruimen.

De dag daarop, op vrijdag 11 oktober, wordt op het hoofdkwartier van de BVD koortsachtig geconfereerd over de wijze waarop alsnog het gedrag in Herwijnen gerechtvaardigd kan worden. De ‘dienst’ is activiteiten van kamerleden op het spoor gekomen en begrijpt dat publikatie onvermijdelijk gaat komen. Aan het eind van de dag is de oplossing gevonden. Om elf uur ’s avonds word ik thuis door de heer Van Doeveren gebeld. Hij vertelt me ‘dat er geen sprake van is dat de dienst achter journalisten aanzit die in kranten of weekbladen over zaken schrijven die misschien wat contraire liggen ten aanzien van de opvattingen van de overheid’. Hij zegt bovendien dat in Herwijnen sprake is geweest van een misverstand. ‘Inderdaad zijn er persoonsgegevens over Van Meurs gevraagd maar dat is gebeurd om vast te stellen of de identiteit van deze Van Meurs gelijk was met iemand die een andere voornaam heeft. De voornaam van de man die wij zochten lijkt een beetje op de uwe. Er zit dezelfde klank in. Wij hadden gegronde reden om aandacht aan de zaak te besteden. Inmiddels is gebleken dat u niets met de zaak te maken heeft.’

Ik vraag de heer Van Doeveren tenslotte of hij de echte Van Meurs inmiddels al gevonden heeft. Hij lacht en zegt: ‘U weet hoe dat ligt met gegevens over privacy. Ik mag u daarover geen mededelingen doen.’

Een soortgelijke kinderachtige reactie geeft later ook minister W.F. de Gaay Fortman aan de vaste commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten waarin de affaire – na vragen van de PvdA-Tweede Kamerleden H.J. Roethof en H.M. Franssen – aan de orde komt. ‘De gegevens waren bestemd voor de BVD en hadden ten doel vast te stellen of de betrokken inwoner, te weten de eerder genoemde

journalist, identiek was aan een persoon met dezelfde achternaam die de aandacht van de BVD op zich had gevestigd,' zegt de bewindsman. De fotocopiëën die agent De Savornin Lohman in de kamer van de burgemeester van het raadhuis te Herwijnen achterlaat, logenstraffen dat antwoord. Het ging om een doelgerichte actie tegen een journalist. Maar de minister weet niet beter. Ook hij heeft z'n wetenschap van ambtenaren, in casu de BVD, die met de hele affaire in z'n maag zit.

De Nederlandse Vereniging van Journalisten bemoeit zich intensief met de zaak, spreekt met de kamercommissie en met de minister. De vereniging is teleurgesteld, ondermeer omdat de minister 'geen antwoord geeft op de vraag of het juist is dat fotocopiëën van artikelen van Rudie van Meurs in het onderzoek een rol hebben gespeeld. Slechts enkele leden van de kamercommissie wagen een woord van kritiek. Zij menen dat het optreden van de BVD in het onderhavige geval op gespannen voet had gestaan met de vrijheid van nieuwsgaring. Zij zouden een grotere terughoudendheid op haar plaats hebben geacht om iedere indruk te vermijden dat een relatie was gelegd met journalistieke activiteiten. De BVD had zich hier huns inziens op glad ijs bevonden'.

Minister De Gaay Fortman zal aan de affaire nog een aardige onthulling verbinden die ver reikende consequenties kan hebben. Hij vertrouwt de commissie toe: 'De BVD dient aandacht te schenken aan personen die een gevaar kunnen vormen voor de democratische rechtsorde of voor de veiligheid en andere gewichtige belangen van de staat. Ten aanzien van journalisten kan een vermoeden in deze richting opkomen wanneer bijvoorbeeld uit in publikaties geopenbaarde informatie blijkt dat daarbij staatsgeheimen in het geding zijn. In dit geval gaat de belangstelling van de BVD meestal niet zozeer uit naar de journalist als wel naar de bron of bronnen waaruit hij zijn informatie heeft geput.'

Ook de kamercommissie schrikt van dit antwoord want nu is het 'grensgebied bereikt tussen de bescherming van de democratische rechtsorde en een mogelijke inbreuk op de vrijheid van nieuwsgaring, met name waar het gaat om de bronbescherming'.

Het kwaad is dan al geschied. De schrijver van dit boek kent althans één bron die, na de manhaftige actie van de geheime dienst, nergens meer mee te maken wil hebben. De afloop van wat ik de 'Herwijnsse-affaire' wil noemen is in 1975 als de kamercommissie

het laatste woord spreekt. En in 1978 raadpleegt de nieuwe minister van binnenlandse zaken H. Wiegel op verzoek van een aantal collega's uit het kabinet Van Agt, 'zijn' BVD om na te gaan hoe het mogelijk is dat zoveel geheime stukken en nota's van de departementen naar de kranten 'lekker'. Het lijkt erop of het grensgebied van de vrijheid van nieuwsgaring inmiddels overschreden is.

Maar de BVD gaat niet alleen de gangen van journalisten na, de dienst doet ook soms pogingen die mensen in te zetten voor geheime missies. Het verhaal van 'kruimelspion' Gijs Brandsma is inmiddels bekend. In 1962 werd mr. Henk Leffelaar, aanvankelijk reizend verslaggever van de Gemeenschappelijke Persdienst (een bundeling van provinciale dagbladen) en later correspondent in Washington, door de BVD benaderd. Hij werd door onbekenden naar Brussel ontboden alwaar hij in hotel Metropole een acht uur durend gesprek had met twee heren, die zich na enige tijd bekend maakten als agenten van de Nederlandse Binnenlandse Veiligheidsdienst. Leffelaar kreeg het voorstel om à raison van tien mille per jaar enig redacteur te worden van een door de BVD te stencillen blaadje, met inlichtingen omtrent de Nederlandse zakenwereld. Leffelaar: 'Tegelijk zou ik mij onopvallend beschikbaar moeten stellen aan de ambassade van de Sowjet-Unie, waar het blaadje evenals in andere ambassades verspreid zou worden. De BVD-heren stelden zich voor dat ik op een dag benaderd zou worden door een Rus, die inlichtingen wilde hebben over bepaalde Nederlandse industrieën. Daar was het spel om begonnen. In dat geval zou ik de BVD op de hoogte moeten stellen. Deze zou tenslotte de Rus, door middel van mijn diensten, in contact brengen met een Nederlandse zakenman die dan (uiteraard foutieve) inlichtingen zou verschaffen om de Russen op een dwaalspoor te brengen. De BVD zou dan weer te weten komen waar de Russen zoal belangstelling voor hadden.'

De tienduizend gulden die de BVD z'n agent-provocateur zou betalen, zouden belastingvrij overgemaakt worden op een Zwitserse bank. Tegelijkertijd zou Leffelaar, zo had de BVD slim bedacht, 'zich een goede entree in de Nederlandse journalistiek kunnen bereiden'.

Leffelaar beschouwt dit incident sindsdien als 'een hoogtepunt van het soort padvinderij dat inlichtingendiensten bedrijven'.

In datzelfde jaar (1962) wendde de BVD zich tot een aantal Amsterdamse journalisten met het verzoek zich toegang te verschaffen

tot de socialistische studentenvereniging Politeia. Politeia onderhield intensieve contacten met het Algerijnse verzet en de BVD toonde zich hevig geïnteresseerd naar het doen en laten van de jonge revolutionairen. Han Lammers, die volgens een ex-bestuurslid 'een zeer frisse rol speelde', werd gevraagd meer aan de weet te komen omtrent een Algerijnse verzetsleider die op uitnodiging van Politeia in Nederland was. De BVD had bedacht dat het voor Lammers, als verslaggever van het Algemeen Dagblad, een koud kunstje zou zijn om onder het mom van een interview met de Algerijn in gesprek te komen. Maar Lammers dacht er anders over.

In de zomer van 1965 werd de auteur van dit boek door de in Velsen-IJmuiden gestationeerde wachtmeester van politie H. Oostrom benaderd. Ik werkte op dat tijdstip als verslaggever bij Trouw en begaf me veelvuldig naar Schiphol voor persconferenties met Vip's. De BVD'er meende dat ook in mijn borst het hart van de ware patriot klopte en stelde voor van mijn werk een deugd te maken. Daartoe zou ik de namen moeten noteren van studenten, vooral van studentenleiders, die in die dagen in groepsverband reizen naar de oostbloklanden maakten. De BVD-agent stelde het vooral op prijs namen te krijgen van leden van de Nederlandse Christen-Studentenvereniging, waar ik als Trouw-verslaggever gemakkelijk aan moest kunnen komen. De vergoeding voor de gegevens zou gering zijn. Wel kon ik rekenen op exclusieve nieuwtjes die mij vanzelfsprekend weer meer aanzien bij de krant zouden verschaffen. Na dat ene contact, dat plaatshad in het etablissement de Koningshut in de Spuistraat, heb ik nimmer meer iets van de BVD-ambtenaar vernomen. Hij ook niet van mij.

In die jaren benaderde de BVD, althans het netwerk van BVD-tipgevers dat vertakt is in alle politiekorpsen in Nederland, journalisten trouwens ook op stiekeme wijze. Laurens ten Cate, toen hoofdredacteur van de Friese Koerier, herinnert zich dat hij en meer leden van de redactie 'geschaduw'd werden door de adjudant van de gemeentepolitie in Heerenveen die als contactman voor de BVD een overdreven belangstelling toonde voor de kolommen van de Koerier. Zo was hij erop erbrand te weten te komen wie van de redactie de DDR en Tsjechoslowakije bereisden en hij noteerde de keren dat Waarheid-redacteur W. Klinkenberg bij Ten Cate logeerde.

Ooit zei het voormalige hoofd van de BVD drs. A. Kuipers in de NRC: 'Als u mij vraagt wat de grootste bron van informatie is voor

de BVD dan noem ik de dag- en weekbladen.' Hij bedoelde het toen precies zoals hij het zei: de inhoud maar vooral de journalisten van de dag- en weekbladen hebben altijd de warme belangstelling van de geheime dienst genoten.

Op 18 oktober 1972 gebeurde het dat de Zuidmolukker Tete Siahaya via een uitzending van de NOS enige opstandige woorden tot televisiekijkend Nederland sprak. De Indonesisch gezant maakte bij monde van de ambassadeeraad Sujatmo ernstige bezwaren tegen de uitzending omdat die onmogelijk in het belang kon zijn van de bestrijding van het terrorisme. Het ministerie van buitenlandse zaken, waar de klacht werd geuit, briefde het ongenoegen van de gezant over aan de BVD. Ambtenaar C. van Wermeskerken van de afdeling onderzoek en documentatie (AOD) van het ministerie van buitenlandse zaken, rapporteerde het besprokene in een memorandum dat onderschept werd. Het luidde als volgt:

MEMORANDUM 123/72

Datum: 20 oktober 1972

Van: v. Wermeskerken

Aan: Chef AOD via Hd AOD/ON 23/10

Onderwerp: NOS-televisie-uitzending Terrorisme in Nederland

Op de telegrammen-vergadering van hedenmorgen (i.v.m. de Parijse topconferentie een klein gezelschap o.l.v. Plv. S) bracht Sous-Chef DOA de in hoofde dezes genoemde uitzending op 18 dezer ter sprake. Tijdens de uitzending was o.a. de Zuid-Molukker Tete Siahaya (die indertijd aan de overval op de woning van de Indonesische Ambassadeur heeft deelgenomen) geïnterviewd. Naar Sous-Chef DOA mededeelde, had de Indonesische Gezant/Raad Sujatmo zich tijdens een gesprek op dit Ministerie over andere onderwerpen afgevraagd of met dergelijke uitzendingen de bestrijding van het terrorisme wel gediend was. Sous-Chef DOA had toegezegd deze opmerking onder de aandacht te zullen brengen. Zie nader nevensgaande fotokopie van zijn memo 96/72 d.d. 20 dezer aan DOA. Er ontspon zich ter telegrammen-vergadering een discussie over de

uitzending, die in het bijzonder door Chef DAZ, Chef DAM en Chef DEU scherp werd afgekeurd. Zie voor het karakter van de uitzending nevensgaand programma en perscommentaren. Vrij algemeen was men van oordeel, dat het helaas bijzonder moeilijk is om invloed op de NOS uit te oefenen. Naar Chef DAZ opmerkte hadden vroegere demarches – bij welke gelegenheid, vermeldde hij niet – op C.R.M. weinig resultaat opgeleverd.

Tenslotte deed Chef DAZ de suggestie, dat AOD een nota voor de Minister zou schrijven, opdat de zaak in de Ministerraad gebracht kan worden. Plv. S nam deze suggestie over. Mijnerzijds is nog gepreciseerd, dat AOD een voorstel aan de Minister zou formuleren, zodat deze de zaak eventueel in de Ministerraad kan brengen (met de onuitgesproken gedachte dat in dit stadium waarin de opvatting van de Minister niet bekend is, een nota voor de Ministerraad prematuur geacht moet worden) en dat AOD hierover contact met de betrokken Directies zou opnemen.

Helaas komen hier noodgedwongen alleen de mislukte pogingen van de BVD aan de orde om journalisten als spionnen te recruteren en de vrijheid van nieuwsgaring te dwarsbomen. De gelukte acties kunnen slechts geopenbaard worden door BVD-ers zelf of ex-agenten – hoewel het twijfelachtig is of die bestaan. Daarom blijft het verborgen hoeveel keer de BVD erin slaagt het nieuws te manipuleren, bepaalde verhalen uit de krant te houden of via geconstrueerde ‘lekken’ een al dan niet rooskleuriger voorstelling van zaken te geven. Het is evenzeer onbekend in hoeveel gevallen de BVD er wél in geslaagd is journalisten te vinden die hand- en spandiensten verlenen aan de geheime dienst. In de drie uitvoerige telefoongesprekken die ik met Van Doeveren had over de Herwijnse-affaire, meldde de kabinetschef een keer met enige triomf ‘regelmatig voorlichting te geven naar de publiciteitsmedia’. Hij gebruikt daarvoor zijn ‘vaste mensen’, ‘maar ik heb niet de vrijheid om te zeggen wie dat zijn. Dat is een kwestie van hun bronnen en ik heb daar groot gevoel voor’ – aldus Van Doeveren. (Omdat de BVD alle ingaande en uitgaande gesprekken op de band pleegt te registreren – degene die zich van buiten meldt wordt steeds door een kittige telefoniste tot drie maal toe gevraagd zijn naam en woonplaats te zeggen – heb ik de vrijheid genomen de gesprekken eveneens vast te leggen.) Dát er in Nederland journalisten zijn die met de BVD samenwerken

is een gegeven omdat zo iets past in de werkwijze van een geheime dienst. Een aantal jaren geleden heeft de verenigingsraad van de Nederlandse Vereniging van Journalisten zich unaniem uitgesproken tegen het verstrekken van informatie aan inlichtingendiensten. De vereniging acht een dergelijke handelwijze 'in strijd met een hoogstaande beoefening van de journalistiek'. De NVJ zal niet schromen deze leden te royeren.

Maar het gebeurt ook dat journalisten zonder dat ze het zelf weten gebruikt worden door de BVD of een in Nederland opererende buitenlandse inlichtingendienst. Een voorbeeld daarvan is René de Bok, redacteur bij Elseviers Magazine. In april 1976 alarmeerde hij zijn lezers, die toch werkelijk voor geen kleintje vervaard zijn en al lang weten hoe het linkse verderf voortschrijdt, met de mededeling: 'KGB drong door in de Tweede Kamer – Amerikaanse geheime dienst waarschuwt.' Het verhaal zinspeelde op een lijst met namen van KGB-agenten die tot zelfs in het parlement waren doorgedrongen. Grote onzin, zo bleek later, die kamerleden, politici en ex-studentenleiders ten onrechte belasterde. Elseviers Magazine noemde geen namen. Dat deden later de provinciale dagbladen De Limburger en De Stem. In een ijdele poging de publikatie in Elseviers Magazine toch nog enig gewicht te geven, zond EW's hoofdredacteur F.A. Hoogendijk in een dubbel gezegelde enveloppe een lijstje met acht namen van de KGB-spionnen naar de minister van binnenlandse zaken, W.F. de Gaay Fortman. Deze hechtte 'geen enkele waarde' aan de lijst en noemde die 'onzin'. 'Na evaluatie van de door de heer Hoogendijk nader verstrekte informatie ben ik van oordeel dat die in geen deele de in Elseviers Magazine geuite beschuldiging ten aanzien van de op de bedoelde lijst vermelde personen kunnen dragen,' schreef de bewindsman. Toch echode de onnozele affaire nog een paar jaar na omdat de betrokken journalisten van Elseviers Magazine, De Stem en De Limburger zich plotseling gingen beroepen 'op hun geweten en hun opvattingen over de journalistieke beroeps-ethiek'. Een fiere verklaring in een verkeerde zaak. Een van de als KGB-er genoemde politici, Bram van der Lek, wil slechts dat de canard van René de Bok door Elseviers Magazine wordt erkend. In plaats daarvan ging een aantal hoofdredacteuren zich opwerpen tot martelaren voor het verschoningsrecht.

In mei 1976, een paar weken na zijn curieuze publikatie, vertelde een ontgoochelde René de Bok me in een bruin café in Amsterdam hoe

hij erin was gelopen. Via zijn (andere) hoofdredacteur D.M. van Rosmalen was hij in contact gekomen met een 'slang' sprekende Amerikaan. De man wilde zijn identiteit niet onthullen maar zou CIA-agent zijn. De verslaggever en de agent voerden een aantal gesprekken. Tijdens één onderhoud gunde de mysterieuze Amerikaan aan De Bok gedurende dertig seconden een blik in een dossier. De verslaggever herkende een aantal namen en nam die razendsnel in z'n geheugen op. Thuis gekomen schreef hij ze neer, nam zijn ontdekking door met Van Rosmalen die hem adviseerde de informatie 'goed te verifiëren'. Dat deed De Bok op zijn manier. Hij legde de namen voor aan een agent van de Nederlandse geheime dienst die zeven van de tien namen die De Bok had kunnen onthouden, bevestigde. De Bok publiceerde. Na de 'onthulling', zo merkte René de Bok, was er gedurende enkele weken vrijwel dagelijks contact tussen Van Rosmalen en de kabinetschef van de BVD, mr. P.G.H. van Doeveren. Ineens herinnerde De Bok zich ook weer hoe de 'CIA-agent' die hem op het spoor van de acht 'KGB-ers' had gezet, 'Rosmalen beter bleek te kennen als BVD-contact dan als hoofdredacteur'.

Van Doeveren vertelde Vrij Nederland over de KGB-publikatie in Elseviers Magazine: 'In het algemeen is het categorisch uitgesloten dat de BVD ooit informatie aan een particulier, laat staan aan een publiciteitsmedium zal verstrekken.' Hij ontkende daarmee de betrokkenheid van de BVD.

Maar in de Herwijnse-affaire beweerde Van Doeveren het omgekeerde, hij zei toen 'regelmatig' de dag- en weekbladen van informatie te voorzien. Van Doeveren, dat is al eerder aangetoond, slaat in het belang van 'de zaak' soms leugenachtige praat uit.

De Bok veronderstelde dat hij 'in de boot' was genomen, 'gebruikt' door de BVD die een al dan niet echte CIA-er zijn pad had laten kruisen.

De vraag rest alleen, waarom deze knullige affaire? Wilde de BVD iets terug doen als reactie op het onthullen in diverse westelijke landen van namen van aldaar gestationeerde CIA-agenten? Achtte de inlichtingendienst het noodzakelijk de al te snel groeiende vriendschappelijke relaties met het oostblok wat te corrigeren? Had de tegenactie de bedoeling de handelsrelaties tussen Nederland en het oostblok – die misprijzend worden gezien door enkele groot-ondernemers voor wie de BVD diensten verricht – te verkleechteren? Het was in het voorjaar van 1976 op z'n minst toevallig dat de Russen op

meerdere fronten het doelwit waren van acties van de BVD in Nederland. Zo speelde de BVD een merkwaardige rol in de affaire rondom de Russische veearts Konstantin Roussini die aanvankelijk contact met de Nederlandse autoriteiten had gezocht, enige tijd verborgen werd gehouden maar later 'in alle vrijheid' naar de Russische ambassade ging. Hij reisde terug naar Kiew.

Dan was er de even merkwaardige affaire rondom de uitwijzing van Vladimir T. Khlystov, directeur van het Russische computerbedrijf Elorg in Hilversum, en G.M. Burmistrov, medewerker voor luchtvaartzaken bij de Russische handelsvertegenwoordiging in Amsterdam. Beide mannen zouden gespioneerd hebben maar feit was ook dat korte tijd na de rel het staatscomputerbedrijf Elorg gedwongen werd zijn activiteiten te staken. De Russische computer zou althans in Nederland geen poot aan de grond krijgen.

In januari 1977, een jaar na de opzienbarende EM-publicatie, ziet het er naar uit alsof René de Bok alsnog zijn gram bij de BVD gaat halen. Hij publiceert dan opnieuw een 'schokkend' verhaal waaruit moet blijken dat de 'BVD grondig geïnfiltreerd is door de KGB'.

Aan het woord is opnieuw een mysterieus man. Nu een Rus die zich presenteert als oud-officier van de KGB maar later geruisloos Nederland wordt uitgezet. De Rus bevestigt dat het er in Nederland slecht voorstaat en dat zelfs de BVD niet te vertrouwen is. Weer dezelfde onbenul en opgeklopte onzin.

Sommige journalisten, dat is helaas maar al te zeer waar, laten zich wel erg gemakkelijk gebruiken.

In 1965 vindt de Haagse groenteman John Hulspas tussen een stapel oude kranten, bestemd voor het inpakken van de sla een geheime nota van de BVD. Alert tipt hij De Telegraaf, die daags daarna onthult hoe onmisbaar het gebruik van elektronische af luisterapparatuur is voor de geheime dienst. Letterlijk staat in de nota, die gericht is aan het ministerie van justitie, dat ‘de BVD het incidentele gebruik van heimelijk geplaatste microfoons niet kan missen’. De antirevolutionaire minister van binnenlandse zaken J. Smallenbroek deelt het standpunt van de BVD dat ‘het gebruik van verborgen microfoons onontbeerlijk is’ – zo bericht het rapport. De opstellers: ‘De BVD schuwt dit middel niet. Iets anders is of het opportuun kan zijn dit van regeringswege openlijk toe te geven.’ Er staan ook summiere technische verhandelingen in de nota over de plaatsen die het meest in aanmerking komen voor het aanbrengen van de apparatuur. Zoals in de huizen van bewoners van belendende percelen. Hier houdt de BVD zich overigens op de vlakte ‘in het belang van de veiligheid van het land’. Wel bericht de BVD de minister van justitie dat ‘een eventueel strafbaar stellen van verborgen microfoons voor de Nederlandse geheime dienst fnuikend kan zijn’.

De opwinding is enorm. De regering is ernstig in verlegenheid, weet een paar dagen niet wat voor reactie naar buiten moet worden gebracht en komt tenslotte met een curieuze maatregel. Topambtenaren op een aantal ministeries zullen de beschikking krijgen over stalen archiefkasten, ter vervanging van de houten kasten, om zo de kans op het uitlekken van geheime gegevens kleiner te maken. Pas nu reageert De Telegraaf geschokt want ‘getuigt het niet van een onvoorstelbare nonchalance dat gewichtige documenten in Nederland nog in houten kasten opgeborgen worden?’ Daarmee is de zoveelste rel in de geschiedenis van de BVD bijgezet in het mausoleum van incidenten. Geen woord meer over de uitzonderingspositie

die de BVD voor zichzelf wil. Geen letter over de smerige praktijken die de BVD zich in 's lands belang denkt te mogen veroorloven. Niets over de verreikende consequenties die het aanbrengen van af luisterapparatuur voor de burger kan hebben. Elders in dit boek is al verteld dat de BVD in 1972 op bezoek ging bij het 'laboratorium elektronische ontwikkeling van de krijgsmacht' (LEOK) met de vraag of daar elektronische af luisterapparatuur aangemaakt kon worden. Toen dat laboratorium weigerde kwam de BVD bij Philips (USFA) terecht die de produktie ter hand nam. De geheime nota van 1965 is dan ook geheel naar de eisen van de BVD vervuld. De conclusie kan niet anders luiden.

Als Hulpas in samenwerking met De Telegraaf de nota van de BVD in de publiciteit brengt, heeft de regering zojuist een wetsontwerp in voorbereiding genomen dat tot doel heeft paal en perk te stellen aan inbreuken op de privacy door middel van af luisterapparatuur en verborgen camera's. De primeur is dan ook goed getimed. Succes blijft niet uit. Want in 1967 verschijnt het nieuwe wetsontwerp tegen het af luisteren van gesprekken dat vrijwel geheel tegemoet komt aan de bezwaren van de BVD. In 1971 wordt de wet aangenomen en mag de BVD straffeloos – zij het onder enige voorwaarden – zijn activiteiten voortzetten.

Er zijn nogal wat mensen die geloven dat hun telefoon wordt afgetapt. Dat klinkt altijd indrukwekkend. Maar er zijn woordvoerders, actievoerders, ambtenaren en ministers die de telefoon niet vertrouwen. Die bepaalde mededelingen niet over de telefoon wensen te doen – zo weet bijvoorbeeld de journalist die vraagt naar andere dan obligate zaken. De angst om afgeluisterd te worden zit er diep in en groeit – zo ervaart diezelfde journalist. Zekerheden ontbreken of de telefoon werkelijk wordt afgeluisterd. Het kan moeilijk worden aangetoond. Een klik is niet voldoende, herhaaldelijk afbreken van het gesprek zegt niets, een slechte lijn kan overal voorkomen. De technische hulpmiddelen van vandaag zijn zo goed dat niemand iets van dat af luisteren merkt. Het gemak waarmee de BVD toestemming gegeven wordt om telefoons af te tappen is soms griezelig. Tijdens de gijzelingsacties van Zuidmolukkers bij De Punt in mei/juni 1977, zei een hoge ambtenaar in het Haagse crisiscentrum verbijsterd: 'Er is niets dat zo snel corrupteert als het af luisteren van telefoons. De grenzen van wat geoorloofd is zijn overschreden.' Voor het af luisteren van telefoons zijn handtekeningen van vier ministers nodig.

Omdat die vier mensen tijdens de gijzeling voortdurend in het crisiscentrum aanwezig waren, werden de parafen aan de lopende band uitgedeeld. Een seintje van de BVD naar het telefoondistrict van het af te luisteren slachtoffer was voldoende om de geheime activiteit te starten. Een PTT-functionaris uit het district Den Bosch zegt: 'Wij hebben hier op de centrale blokjes van steeds 300 aansluitingen. Ik kan binnen een paar minuten het verbindingslijntje vinden waarover alle gesprekken van meneer A. in X. gaan of meneer B. in IJ. Om die gesprekken af te luisteren is het voldoende als ik een draadje aan dat lijntje vastmaak. Vervolgens verbind ik dat draadje aan apparatuur dat de BVD in staat stelt 24 uur mee te luisteren.' Elk telefoondistrict heeft een zeer beperkt aantal ambtenaren dat onder de grootste geheimhouding die activiteit verricht.

BVD-ers zelf laten zich soms snierend uit over de pretenties van mensen die menen dat ze 'belangrijk' genoeg zijn om afgeluisterd te worden. In de Haagse Post van 18 juni 1971 laat verslaggever Frans Nypels een sectiehoofd van de geheime dienst 'gevat' zeggen: 'Het is een statuskwesitie om te zeggen dat je door de BVD wordt afgeluisterd. Afluisteren betekent dat je gevaarlijk bent. Niets is heerlijker voor die lieden om te weten dat anderen beseffen dat de BVD je op de hielen zit omdat je een gevaarlijk individu bent. Dat gereutel en geklik door de telefoon heb ik ook.'

Maar zelfs als het waar is dat in de meeste gevallen de verbeelding de mensen parten speelt, dan is toch de BVD verantwoordelijk voor de angst die mensen soms bezielt om vrij en frank gebruik te maken van de telefoon. Want in de door de BVD zo succesvol gemanipuleerde wet van 1971 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer, staan voldoende uitzonderingen om het de burger lastig te maken. Blijkens het in 1971 aan het Wetboek van Strafrecht toegevoegde artikel 139a heeft het hoofd van de BVD een bijzondere last van drie ministers nodig om gesprekken – die niet via de telefoon worden gevoerd – met een technisch hulpmiddel af te luisteren of op te nemen. Hier wordt dus rekening gehouden met de door USFA geleverde elektronische afluisterapparatuur waarover de BVD beschikt. In een juridische verhandeling over de BVD in het tijdschrift *Ars Aequi* voegt Ralph Pans daar aan toe: 'Daarmee is dus niet geregeld het zonder een technisch hulpmiddel afluisteren of opnemen van zulke gesprekken. Evenals voor de gewone burger gelden daarvoor slechts de regels van moraal en fatsoen. Ik vraag mij echter af of ten aanzien

van de BVD met die regels kan worden volstaan. Het gevaar is niet denkbeeldig dat de dienst deze gesprekken gaat rangschikken onder de open bronnen.'

In artikel 139c van het Wetboek van Strafrecht is het af luisteren en opnemen van telefoongesprekken met technische hulpmiddelen geregeld. De BVD heeft dan een bijzondere last nodig van vier ministers, die van de premier en de ministers van justitie, binnenlandse zaken en verkeer en waterstaat. De minister van verkeer en waterstaat staat erbij als chef van de PTT-ambtenaren die, zoals gezegd, hun medewerking moeten verlenen. De BVD krijgt op deze manier steeds vergunning om drie maanden lang af te luisteren onder het vanzelfsprekende voorbehoud dat 'de veiligheid' van de staat in het geding moet zijn – maar dat maakt de BVD zelf uit. Overigens maakte Vrij Nederland op 23 maart 1974 melding hoe de BVD zelfs een lid van de Adviescommissie inzake de veiligheidsonderzoeken af luisterde. Die praktijk kwam aan het licht omdat de persoon in kwestie bij het telefoneren meermalen plotseling het ministerie van binnenlandse zaken aan de lijn kreeg – dat dan excuus maakte voor de slordigheid. Want het telefoondistrict kan het zo regelen dat de afgetapte gesprekken direct op 'binnenlandse zaken' te beluisteren zijn – waaronder de BVD ressorteert. De praktijk is dus wijder verbreid dan het door HP geciteerde sectiehoofd ons wil laten geloven.

Naast dat 'politiek af luisteren', mag de telefoon ook worden afgetapt om de politie in staat te stellen misdrijven op te sporen. Daar is in het verleden veelvuldig gebruik van gemaakt. De roemruchte in- en uitbreker Aage M. die door Willem Duys werd gepresenteerd als nationale volksheld, werd op die manier opgespoord. Verdachten van een antiek- en sieradendiefstal in Den Haag konden worden gepakt. Een Almelse wapenhandelaar liep zo tegen de lamp. In 1974 zei minister W.F. de Gaay Fortman dat 'voor zover kan worden nagegaan' in totaal 36 maal de telefoon voor criminele doeleinden was afgeluisterd. Precies wist hij het overigens niet. De minister voegde eraan toe 'dat het openbaar ministerie voorlichting zal krijgen over de techniek van het af luisteren van telefoongesprekken'. Het experiment voldoet goed en strekt tot navolging. De beslissing voor het af luisteren van gesprekken voor justitiële doeleinden wordt genomen door de rechter-commissaris. In bepaalde gevallen mag dit soort gesprekken door opsporingsambtenaren worden aangehoord.

Degene die het initiatief neemt om gesprekken af te luisteren is de officier van justitie. En dat is dezelfde man over wie het Koninklijk Besluit van 1972 (over de taak en werkwijze van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten) in hoofdstuk V2 het volgende zegt: 'Indien aanwijzing bestaat dat bij de vervulling van de taak van het openbaar ministerie belangen zijn betrokken die door een inlichtingen- of veiligheidsdienst worden behartigd, plegen het openbaar ministerie en wel de betrokken procureur-generaal en het hoofd van de betrokken inlichtingendienst onverwijld overleg.'

Het is intussen voldoende bekend hoe de werkzaamheden van BVD-agenten, gestationeerd op de inlichtingendiensten van de politiekorpsen, en die van opsporingsambtenaren door elkaar heen kunnen lopen waardoor steeds het gevaar aanwezig is van een 'gestapo-achtig apparaat'. Justitieel af luisteren houdt in dat er ook politiek afgeluisterd wordt. De criminoloog mr. C. Kelk uit Utrecht is er vast van overtuigd dat de politie op veel grotere schaal af luistert dan officieel wordt toegegeven: 'Wat de politie uitvoert is in hoge mate een oncontroleerbare zaak.' De minister rapporteert, dat wel, maar de goede man weet ook niet alles. Want wat de BVD in samenwerking met de politie uitvoert bij het af luisteren van telefoongesprekken, is een volstrekt mysterie.

‘De gebroeders Van Hoesel zal ik wel krijgen,’ sprak in 1970 op zelfverzekerde toon de officier van justitie mr. J. Peijnenburg in Den Bosch. ‘Uw zoons,’ beet hij vervolgens de naar het paleis van justitie ontboden moeder toe, ‘uw zoons zijn opgevoed door de Tupamaros. Daarom zijn ze gevaarlijk.’

De officier was niet helemáál op de hoogte. De kinderen Van Hoesel kregen een deel van hun opvoeding in Peru, terwijl de Tupamaros voornamelijk in Uruguay opereerden. Maar hij hield woord. Want drie jaar lang zou hij het gezin Van Hoesel met behulp van de politie blijven achtervolgen. Toen werd Lucien van Hoesel tot drie jaar gevangenisstraf veroordeeld omdat hij lid was van de Rode Jeugd en omdat zijn vingerafdrukken voorkwamen op een zakje poedersuiker. De zaak-Lucien van Hoesel heeft in 1973 en ook later de publieke opinie in Nederland hevig beziggehouden. De affaire was een voorbeeld van hoe de samenwerking tussen de politie, de politie-inlichtingendienst, de beveiligingsfunctionarissen van Philips, de BVD én het openbaar ministerie verloopt. Er werd veel duidelijk over de methoden en de vasthoudendheid waarmee de BVD zijn slachtoffers achtervolgt. Maar de BVD raakte vooral in opspraak, boette in aan het beetje gezag dat de dienst in een beperkte kring van sympathisanten gewonnen had en werd publiekelijk in z’n hemd gezet. Gijs Brandsma, medewerker van het NCRV-programma Hier en Nu die ooit tipgever/handlanger van de BVD was, verhaalt hoe een functionaris van de BVD hem toefluisterde: ‘De Rode Jeugd heeft ons met dezelfde middelen en op dezelfde manier bestookt als wij hen deden en daar zijn wij ingestonken. Het is een vreselijke blunder, die we liever maar zo gauw mogelijk vergeten.’

Laat ik dat hier trachten te voorkomen. De Rode Jeugd werd in 1966 opgericht als een bundeling van ‘militante jongeren’ die er prat op gingen ‘als enige groep uit het marxistisch-leninistische kamp het

geweld uit het stoffige theoriepakket te durven halen'. Een gering aantal aanhangers wist iets van het marxisme-leninisme af. Maar er bestond een handzaam boekje van Lin Piao dat over de guerrilla ging en een 'omsingelingstheorie' gaf. Het regende in die tijd discussiestukken. De Rode Jeugd had een eigen blad, en een 'harde kern' met een paar intelligente mensen en eigen opvattingen over buiten-parlementaire acties. De BVD leefde er helemaal door op want hier was sprake van een echt gevaar voor de democratische rechtsorde. In geheime stukken die natuurlijk openbaar werden, riep de Rode Jeugd op tot gewapend geweld en eens werd samen met de Studenten Vakbond een protestdemonstratie gehouden tegen Philips die een nieuwe vestiging opende in het door militairen onderdrukte Griekenland. Een knokploeg van de bewakingsdienst van Philips, uitgerust met honden, sloeg toe terwijl de politie van Eindhoven op een afstand toekeek. Vanaf toen wist de Rode Jeugd dat 'de vernietiging van het kapitalisme een onafwendbaar gebeuren was'.

De acties verhevigden zich. Hier en daar werden bommen gevonden, primitief van samenstelling. De demonstraties tegen Philips werden talrijker. In 1971 werd in Eindhoven een conferentie gehouden over de gevaarlijke situatie. Vertegenwoordigers van de politie, beveiligingsambtenaren van Philips, een deputatie van de BVD en kader van Philips kwamen in een kantoor van de gloeilampenfabriek bijeen om de toestand te bespreken. De heren besloten gezamenlijk het kwaad uit te roeien.

De gebroeders Van Hoesel zijn Lucien, Piet Hein en Frank. Peijnenburg zou ze krijgen. Kort na het onderhoud met mevrouw Van Hoesel werd Piet Hein door de officier van justitie voor de rechtbank gehaald, wegens het gooien van een rookbom in de woning van de Eindhovense journalist G.J. van Griensven van het advertentieblad 'Groot Eindhoven'. Peijnenburg eiste vier maanden maar maakte een fout in de dagvaarding. Piet Hein van Hoesel werd ontslagen van verdere rechtsvervolgning, na een week opgeborgen te zijn geweest op het voor zijn ouders verborgen gebleven adres van het politiebureau in Velthoven.

In die dagen beleefde Peijnenburg nog een tweede nederlaag. Lucien van Hoesel, op gezag van Peijnenburg in de cel gezet wegens zijn vermeende aandeel voor het gooien van een brandbom in een huis naast dat van de Eindhovense hoofdagent Piet Snijders, werd na vier

maanden voorarrest door de rechtbank onmiddellijk in vrijheid gesteld. De rechtbank achtte de bewijsgronden van de officier onvoldoende.

Maar Peijnenburg en de BVD hielden vol. Dag in dag uit maakten politieauto's omtrekkende bewegingen rondom de villa van de Van Hoesels. Binnen stemde de moeder van de jongens dan af op de politieband van haar radio en hoorde zo luid en duidelijk waar haar zoons zich ophielden: 'De drie X-en gesignaleerd. Gaan richting Tilburgseweg. Wij volgen.' X-1 was Lucien, X-2 was Piet Hein en met X-3 werd de jongste van het drietal Frank bedoeld. Tenslotte zou de politie succes hebben.

Dat gebeurde op 13 december 1972. In de nog aardedonkere ochtend van die dag kregen veertig rechercheurs op het hoofdbureau van de Eindhovense politie hun laatste instructies voor de operatie-Rode Jeugd. Vier uur later bleek dat de bliksemactie, die als een van de spectaculairste politieke missies sinds de tweede wereldoorlog in Eindhoven kan worden beschouwd, succes had – althans het oogmerk van mr. Peijnenburg diende. Want triomfantelijk toonde de moedig tot de, op Frank na, verlaten woning van de Van Hoesels doorgedrongen rechercheur zijn vondst: twee pakken van ongeveer vijftig centimeter lengte, die hij al kruipend onder het bed in Luciens kamer had gevonden. In de pakjes troffen de verraste politiemannen twee buisjes aan, een kleine hoeveelheid wit poeder dat calciumchloraat bleek te zijn, zwavel en een pakje poedersuiker. Dat pakje poedersuiker deed Lucien uiteindelijk de das om. Bij een minutieus uitgevoerd laboratorium-onderzoek werden zijn vingerafdrukken ontdekt. Dat bewijs was overtuigender dan de verklaring van Lucien 'geen notie te hebben gehad van de inhoud van de twee dozen onder z'n bed'. Gewoonlijk is het in bezit hebben van poedersuiker niet belastend, zelfs niet in combinatie met zwavel en calciumchloraat. Beide producten zijn vrij gemakkelijk bij een drogist te koop en menig scheikundeleraar heeft aan zijn leerlingen met behulp van calciumchloraat de bereiding van zuurstof gedemonstreerd.

Maar Lucien was lid van de Rode Jeugd 'die in woord en geschrift heeft uitgedragen gewelddadige acties met betrekking tot personen en goederen te ondernemen met als doel het omverwerpen van de huidige maatschappij' (Peijnenburg). Daarom werden de ogenschijnlijk ongevaarlijke pakketjes onder het bed van Lucien plotse-ling 'bommenmateriaal', overtrad hij de vuurwapenwet en moest

Lucien hangen. Op uitnodiging van mr. Peijnenburg kwam een getuige-deskundige op de rechtszitting verklaren dat poedersuiker, samen met het andere onder het bed gevonden materiaal, gemengd kan worden tot een hoofdloading voor explosieven. Die explosieven zouden in de buisjes gestopt staaftommen worden. Volgens proeven van het TNO zouden ze, tot ontploffing gebracht in een kist, door een wand van zeven centimeter dik hout gaan. De officier concludeerde na die uiteenzettingen: 'De gevonden chemicaliën kunnen geen andere bestemming hebben gehad dan om als lading te dienen voor de eveneens aangetroffen buizen.' Dat kwam allemaal prachtig uit. Want juist op het ogenblik dat Lucien door de politie werd opgepakt als gevolg van de spectaculaire vondst van het 'bommenmateriaal', werd ons land opgeschrikt door een reeks bomaanslagen en bommeldingen. Er werden explosieven aangetroffen in de Holiday Inn in Utrecht, de Bank of America in Rotterdam, onder de auto van een gewezen Philips-directeur in Eindhoven en bij een verzekeringsmaatschappij in Utrecht. Terwijl de reactie in ons land schreeuwde om maatregelen tegen de mysterieuze terreurgolf, lieten de verantwoordelijke autoriteiten sussend weten 'buitengewoon warm' te zijn. Kort daarop werden in Eindhoven de razzia's gehouden en verklaarde officier van justitie Peijnenburg op 29 maart tijdens de rechtszitting 'er van overtuigd te zijn dat Lucien van H. een schakel heeft gevormd in een actie die niet badinerend kan worden afgedaan als spelen met vuurwerk'. Technisch onderzoek had volgens de officier uitgewezen dat bij de bomleggingen steeds hetzelfde explosieve mengsel was gebruikt. Dat onderzoek zou ook hebben uitgewezen dat er in drie van de vier gevallen een duidelijke technische relatie is met de stoffen die bij de verdachte Lucien zijn gevonden.

Uit de hersenspinsels van de officier van justitie was met dit alles 'een ernstig crimineel delict' gegroeid. Lucien wilde tijdens de rechtszitting niet antwoorden op vragen. 'Ik weiger mee te werken aan een schijnproces dat slechts tot doel heeft razzia's, huiszoekingen en dergelijke aan het Nederlandse volk te verkopen als rechtvaardigheid,' zei hij. Zijn raadsman, mr. P.H. Bakker Schut, hield geen pleidooi. 'Dat is de logische consequentie van het standpunt van mijn cliënt.' Eerder liet Bakker Schut weten op het standpunt te staan dat Lucien van Hoesel onmiddellijk in vrijheid moest worden gesteld. 'Zelfs al zou mijn cliënt schuldig zijn, dan nog is deze straf

buiten iedere proportie,' zei hij later, toen de rechtbank de eis van de officier bevestigde en Lucien tot drie jaar gevangenisstraf veroordeelde.

Met dat zoeken naar eigen gelijk, maakte Peijnenburg overigens ongewild ook een paar positieve dingen los. Voor de eerste keer reageerde de Brabantse lokale pers – die tot dan genuilekorfd aan de voeten van Philips, de kerk en de staat lag – gereserveerd en kritisch op de heksenjacht van het openbaar ministerie. 'Vroeger diende het Eindhovens Dagblad hier uitsluitend de gevestigde macht en werd de krant beheerst door autoriteitenvrees. Dat is nu enigszins veranderd,' zei Theo Engelen, lid van de Rode Jeugd. Uit binnen- en buitenland bereikten de Rode Jeugd honderden brieven van mensen die informatie wilden. De strafrecht deskundige dr. Jak D. van der Meulen sprak over 'een oude vete' die in Eindhoven uitgevochten werd. 'Er zijn altijd groepen waartegen de samenleving zich collectief afzet. Het is een mechanisme dat altijd weer vrij gaaf opgaat. De ene keer wordt de groep mensen die het kwaad belichaamt gevormd door negers of homofielen. In Eindhoven is het deze keer de Rode Jeugd. Het is allemaal niet meer belangrijk of mensen van deze groepering inderdaad bommen hebben gemaakt. Het maakt weinig uit of er bewijzen zijn. Wat met Lucien van Hoesel gebeurd is kan iedereen overkomen. Het is een gevaarlijke gedachtengang wanneer iemand veroordeeld kan worden op het feit dat hij lid is van een organisatie als de Rode Jeugd en door te citeren uit een brochure over stadsguerrilla.'

Mevrouw Van Hoesel: 'De Rode Jeugd is door de politie gemaakt. De politie heeft die jongens net zo lang gevolgd en achternagezeten tot ze iets vonden en die jongens iets terug gingen doen.'

De Rode Jeugd vond 'dat het kapitalisme steeds misdadiger werd'. 'Wat wij doen is het plegen van anti-terreur,' zeiden ze. Jak van der Meulen: 'In deze maatschappij is 98 procent van de mensen voor extreem geweld. Er is geen enkele groep – behalve de pacifisten – die de theorie van geweld afwijst. Er is een krankzinnige discrepantie tussen wat in de schoenen geschoven wordt van de Rode Jeugd en de eigen verdrongen gewelddadigheid. Men wil pertinent alleen maar praten over de terreur van de Rode Jeugd, maar er is volgens mijn gegevens nog nimmer één lid van deze groepering geweest die iemand één haar heeft gekrenkt. Heel de samenleving bestaat uit criminele groepen. Het bindende element voor zo'n

maatschappij is één groep aan te wijzen als zondebok. Dat is in dit geval de Rode Jeugd.'

Over het geweld dat de politie personifieert, vertelde mevrouw Van Hoesel: 'Toen ik thuis kwam uit Zuid-Amerika, nadat Lucien was opgepakt, vond ik ons halve huis vernield. De politie had op zoek naar het 'bommenmateriaal' de privé-administratie van mijn man doorgesnuffeld, z'n salarisstrookje bekeken en kriskras over het bureau gegoooid. Alle hardboard plafonds in de kasten waren er uitgehaald. Een kostbaar leren meubelstuk was opengescheurd. De ruggen van m'n postzegelalbums waren opengescheurd. Wij gaan elke veertien dagen met de zenuwen bij Lucien op bezoek in het huis van bewaring. We kunnen niets tegen elkaar zeggen, altijd zitten er bewakers bij. Opbellen naar de gevangenis doe ik al lang niet meer. Zo onbeschoft als je daar behandeld wordt. Die keer dat wij naar de rechtbank gingen voor het proces tegen Lucien werden we van alle kanten gefotografeerd. Achteraf bleken het helemaal geen persfotografen te zijn die dat deden. We werden gefouilleerd, we mochten de rechtszaal niet in. En dat allemaal voor Lucien. Dacht je dat hij echt bommen zou maken, of zou gooien? Ik ken hem langer dan vandaag. Lucien is een bange haas. Dat weet iedereen hier in de buurt. Hij durft zoiets niet.'

Lucien is gepakt, maar de jacht op de 'kopstukken' van de Rode Jeugd gaat onverdroten verder. Terwijl alle kritiek zich richt op politie, het openbaar ministerie en de rechtbank die het spel meespeelt, wroet ondertussen de BVD verder. Heimelijk, zoals dat de gewoonte is. Maar de dienst is te argeloos, te naïef. De Rode Jeugd zet een val en de BVD trapt erin. Er wordt door BVD-agenten binnen de Rode Jeugd geïnfiltrerd, er wordt een 'spion' gerecruteerd in de persoon van een minderjarige jongeman die iets op zijn geweten heeft. Maar de 'spion' blijkt later een 'dubbelspion'. Het spel duurt de gehele zomer van 1973. Dan slaat de Rode Jeugd toe. Er wordt een zwartboek gepubliceerd waarin minutieus de ontmoetingen tussen een BVD-agent en de spion zijn vastgelegd. Er worden foto's afgedrukt waarop een gezette vijftiger met opmerkelijk bolle ogen iets in ontvangst neemt van de spion. De foto's zijn genomen door achter kranten verscholen Rode Jeugdleden. Het verhaal – dat later in grote lijnen door de minister tegenover de vaste kamercommissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten node bevestigd wordt –

speelde zich als volgt af.

Zaterdagmiddag 18 augustus heeft 'verklikker' Danny Mulders (18), een uit de Rode Jeugd gelederen gerecruteerde provocateur met als codenaam Hagendoorn, z'n zevenentwintigste en laatste contact met de Binnenlandse Veiligheidsdienst. In de restauratie van het Tilburgse station ontmoet hij volgens plan de geheim agent van de BVD die zich verschuilt achter de codenaam J. de Roo.

Danny zal tijdens de historische ontmoeting een nieuwe proeve van bekwaamheid afleggen als BVD-spion. Volgens afspraak zal hij, gewikkeld in niet sporen uitwissend vloeiend papier, aan de BVD-agent een pistool overhandigen waarop de vingerafdrukken voorkomen van de secretaris van de afdeling Breda van de Rode Jeugd, de als 'kwade genius, zware misdadiger en professionele asociaal' omschreven Evert van de Berg. Geheim agent De Roo beschouwt dit pistool als een belangrijk 'corpus delicti' om, zoals hij het eens plastisch uitdrukte, 'Evert erbij te naaien'. Het is bovendien explosief materiaal om Nederland opnieuw te doen opschrikken over de boosaardige, ondermijnende en staatsgevaarlijke praktijken van de Rode Jeugd. Maar wat het hoogtepunt moet worden in het toch al zo opwindende leven van geheim agent De Roo, wordt een tragische anticlimax. Danny ontpopt zich als dubbelspion, overhandigt in plaats van het zo begeerde pistool een bundeltje zakdoekjes (om uit te huilen) en verdwijnt voorgoed, de BVD-ambtenaar onthutst achterlatend. Zes her en der in het etablissement achter onopvallende boulevardbladen verscholen Rode Jeugdleden en twee fotografen zien toe hoe de BVD-agent een illusie rijker en vierhonderd gulden armer wordt – de prijs die volgens het principe van gelijkoversteken voor de laatste dienst aan Danny wordt betaald. Bovendien schiet de BVD er een pistool bij in. Want om Danny zijn gang te laten gaan, moest er wel eerst een pistool worden aangeschaft. De BVD legde daarvoor het geld op tafel. Danny kocht het. Evert zou het aanraken en zichzelf de das om doen. Maar het pakt anders uit.

Niet alleen stort de kleine wereld van geheim agent De Roo – die later door z'n opvallende oogopslag omschreven zal worden als 'de man met de kikkerogen' – op die zaterdagmiddag ineen; hij wordt uit de actieve dienst teruggetrokken omdat hij 'aangebrand' is. Het amateurisme, dat ook al blijkt uit de inventiviteit bij de keuze van het pseudoniem J. de Roo (Rode Jeugd) en de goedgelovigheid waarmee de geheim agent zich in de nesten heeft gewerkt, zal zich lang

wreken. Het BVD-apparaat is in opspraak en verlegenheid gebracht. Bovendien wordt plotseling de herkomst van de reeks van provocaties aan het adres van Rode Jeugdleden doorzichtig en aantoonbaar. Dat blijkt maanden later bij de voortzetting van het proces in hoger beroep tegen Lucien van Hoesel. Op de zitting van het gerechtshof in Den Bosch staat centraal de rol van de BVD bij de aanhouding van Lucien en bij de pogingen andere Rode Jeugdleden erin te luizen. Dat aan te tonen, lukt niet voor honderd procent omdat de president, mr. W. van Roosendaal, de BVD 'verschoningsrecht' toekent. Maar de wijze waarop tijdens het proces de onbeschaamde praktijken van de BVD, die niet schroomt minderjarigen in te schakelen bij het aanbrengen van ideologisch andersdenkenden, worden ontrafeld, de paranoïde houding blijkt en de provocatieve aard van het BVD-apparaat wordt blootgelegd, is onthullend genoeg.

Aan dat beeld draagt het brein en de chef van de BVD bij, agent nummer één drs. A. Kuipers, die zich zeer tegen zijn zin ter verantwoording laat roepen. Nadat aanvankelijk in de eerste fase van de behandeling door het gerechtshof zijn dagvaarding als onbestelbaar is teruggekomen, kan hij de tweede keer de dwingende eis van het hof om als getuige te verschijnen, niet negeren. Hij beperkt zich tot het werpen van dodelijke blikken naar mr. P.H. Bakker Schut wiens hardnekkigheid hem tenslotte in het getuigenbankje bracht, tot het uiteenzetten van de functie van de BVD, het beantwoorden van een paar vragen en het zich beroepen op het verschoningsrecht. Maar onderwijl wordt toch duidelijk dat De Roo en de maandenlange contacten tussen de geheim agent en Danny Mulders, geen hersenspinsels van de Rode Jeugd zijn. Want De Roo, of althans 'de man met de kikkerogen' bestaat, maar ingevolge de opdrachten die aan de BVD zijn verstrekt, namelijk het op geheime wijze verzamelen van gegevens van organisaties die op heimelijke wijze de veiligheid van de staat bedreigen, kan ik geen gevolg geven aan het verzoek de identiteit van De Roo bekend te maken.' Hij geeft eveneens toe dat de BVD contacten met Danny Mulders heeft gehad, maar laat zich niet verleiden antwoorden te geven over de duur en intensiteit van de stuntelige Indianen-spelletjes van zijn agenten.

Voor Bakker Schut ligt dan de conclusie gereed: 'In de zaak van Evert van de Berg is provocatie van de BVD bewezen, alhoewel niet geslaagd. In de zaak van Lucien is de provocatie geslaagd, maar nog niet bewezen – de aanwijzingen liggen echter dik opgestapeld.'

Het belangrijkste waren misschien wel de veronderstelde antwoorden van drs. Kuipers op vragen die hem niet gesteld konden worden. Wie 'naaide' Lucien erbij, door een zakje poedersuiker met diens vingerafdrukken te voegen bij twee pakketjes waarin onderdelen voor staafbommen bleken te zitten? Zoals Lucien wel meer koeriersdiensten verzorgde, transporteerde hij de pakketten in december '72 van het Amsterdamse station naar Eindhoven waar iemand van de Griekse verzetsbeweging ze zou afhalen. In plaats daarvan komt de Eindhovense politie met een overvalwagen. Zij organiseert in hoerastemming een persconferentie waarop triomfantelijk de inhoud van de gevonden pakketten werd getoond. Voldoende om Lucien onmiddellijk in voorarrest te plaatsen en voor drie jaar vast te houden.

Wie had het op een ander Rode Jeugdlid in Eindhoven, Theo Engelen, gemunt toen tijdens de razzia van de Eindhovense politie op 13 december 1971 een pistool werd gevonden, verstopt in een zwarte Volkswagen? Theo Engelen werd gearresteerd, de zwarte Volkswagen werd aan hem toegeschreven evenals het pistool. Maar Theo heeft geen auto, geen rijbewijs en heeft nog nooit een auto bestuurd. Toen getuigen onvindbaar bleken die het tegendeel moesten bewijzen en Theo niet voor de rechter kon worden gebracht wegens overtreding van de vuurwapenwet, werd hij ten lange leste vrijgelaten.

Eerder speelde zich een identiek geval rondom Theo Engelen af, althans kreeg hij inzage van de voorbereiding van een mogelijk nieuwe provocatie. Een bevriende en sympathiserende Eindhovense politieman gaf hem een herkenningsboekje waarmee de surveillancedienst van de Eindhovense politie is uitgerust. Het mapje is een belastend document voor al die 'woonwagenbewoners, pooiers, gokkers, inbrekers' en andere Nederlanders in Eindhoven en omgeving die wel eens met de politie in aanraking geweest of veroordeeld zijn. Pijnlijk nauwkeurig wordt de agenten voorgehouden in welk merk auto ze rijden, onder welk kenteken en wordt ze verzocht attent te zijn. Want eenmaal een dief altijd een dief.

In die criminele vraagbaak van de politie in Eindhoven, figureerde ook Theo Engelen, als bezitter van een groene Mercedes onder kenteken 36-78-AE. Tussen haakjes is als 'wandaad' achter z'n naam 'Rode Jeugd' vermeld. De aandacht van de politie dient naar hem uit te gaan, meldt het informatiemapje.

Nu heeft Theo Engelen nog steeds geen rijbewijs en evenmin een auto. In een brief aan de minister van justitie heeft het Rode Jeugdlid z'n beklag gedaan over het voorkomen van z'n naam in het politie-document en zegt hij bevreesd te zijn voor herhaling van de affaire in december 1972. 'Wie is voor deze manipulatie verantwoordelijk en wat is de bedoeling van het spel?' vraagt Theo Engelen zich af. Al die vragen blijven dus voor het hof onbeantwoord. Bakker Schut incasseert de onwil van de president om drs. Kuipers te laten praten onder protest. 'U laat me mooi in de steek. U ondersteunt wel m'n verzoek om de verantwoordelijke mensen hier te laten komen maar als het erop aankomt kent u ze het verschoningsrecht toe. Uw hof heeft de kans gemist deze zaak tot klaarheid te brengen,' zegt hij boos tegen de president. Het hof laat ook Lucien in de steek. Het komt met een vonnis van twee jaar gevangenisstraf (met aftrek). De procureur-generaal eist aanvankelijk drie jaar dus bevestiging van de straf die de rechtbank oplegde. De president mr. W. Roosendaal vindt niet dat ergens de door Bakker Schut aangevoerde provocaties door BVD en politie bewezen zijn. Het is juist de schuld van het hof, die de barrière van het verschoningsrecht opwerpt dát die zaken niet bewezen kunnen worden. Erger is dat de bewijzen op grond waarvan het hof Lucien twee jaar wil vasthouden, welhaast nog poverder zijn dan de aanwijzingen van provocaties door politie en justitie.

'Uit bijzonder nauwkeurig technisch onderzoek van de politie en het rijkslaboratorium in Den Haag is duidelijk vast komen te staan dat verdachte op de hoogte moet zijn geweest van de inhoud van de pakketten die bij hem werden aangetroffen,' zegt de president. Op de pakketten werden de vingerafdrukken van Lucien gevonden – bewijs nummer twee. Dat wordt niet bestreden want Lucien verzorgde een koeriersdienst en heeft die pakketten dus aangeraakt. Bewijs nummer drie: In de pakketten werden ijzerstrips aangetroffen die onderdelen waren van de ijzerstrips die gebruikt zijn voor het leggen van tijdbommen in Utrecht en elders in Nederland. Maar Lucien kende volgens zeggen de inhoud van de pakketten niet. Toen enkele uren voor de overval in het huis van de Van Hoesels tot twaalf maal toe een man voorbijwandelde, regelmatig omzichtig blikken werpend in de huiskamer waar Lucien en broer Piet Hein een boek lazen, toonde Lucien geen enkele onzekerheid. Zelfs niet toen Piet Hein hem op die man attent maakte en Lucien laconiek zei: 'Dat zal wel

een rechercheur zijn.' Als Lucien op dat ogenblik van de belastende inhoud van de pakketten geweten had, zou hij anders gereageerd hebben.

Bakker Schut wil een principe-uitspraak over het verschoningsrecht van de BVD. Er bestaat geen jurisprudentie. Tot dusver is het verschoningsrecht aan een beperkt aantal groepen in de samenleving gegeven, artsen, geestelijken en in een enkel geval maatschappelijk werkers. Als een BVD-ambtenaar zich mag beroepen op het verschoningsrecht, dan kan het gebeuren dat het belang van de staat hoger wordt aangeslagen dan dat van de individuele burger die in nood verkeert en hulp nodig heeft, zo werd tijdens de behandeling voor het hof uiteengezet.

Maar een uitspraak over dat verschoningsrecht blijft achterwege. Maanden later komt die zaak aan de orde voor de Hoge Raad die evenwel, 'wegens een door de requirant gemaakte vormfout' niet aan een uitspraak toekomt. Zo blijft het verschoningsrecht bestaan en krijgt Bakker Schut geen kans 'de man met de kikkerogen', alias J. de Roo te spreken te krijgen. Danny Mulders bereikte hem via het telefoonnummer 070-602601. Als later de affaire in de publiciteit komt en blijkt dat de BVD 'erbij genaaid is', wordt dit nummer opgeheven. Informatie bij het telefoondistrict in Den Haag leert dan dat het nummer op naam stond van het ministerie van binnenlandse zaken en dat het in september 1973 is opgeheven.

Zo blijft ook een ander geheim onopgelost. 'De man met de kikkerogen' pleegt op ontmoetingspunten waar Danny Mulders is, te arriveren met een rode Opel Kadet voorzien van het kenteken 45 - 05 AM. Als wordt nagetrokken wie de eigenaar is van die auto, eindigt het onderzoek bij een naar z'n zeggen onschuldige computerprogrammeur in de Roemer Visscherstraat 168 in Haarlem – eigenaar van de bewuste Opel Kadet. De vraag: rijdt de BVD met auto's voorzien met kentekennummers die officieel op naam staan van niets wetende Nederlanders? kan op de zitting voor het Gerechtshof niet beantwoord worden. Later is dat wél gebeurd. Want zoiets dóen BVD-agenten. Een vervroegd uit de dienst vertrokken BVD-agent weet: 'BVD-ers die dienst uitmaken van volgploegen om mensen te schaduwen, rijden nooit in auto's die op eigen naam staan of op naam van het departement. Meestal staat de auto op naam van een zwager, een familielid die een andere naam draagt of een kennis. Officieus weten die mensen ervan, officieel zullen ze het altijd ontkennen.'

Nóg een man die zich met succes tijdens de zitting in Den Bosch op het verschoningsrecht beroept is de politieman J. van Dongen, werkzaam bij de afdeling vreemdelingendienst in Breda. Hij heeft 'de man met de kikkerogen' enkele malen ontmoet, heeft bemiddeld in bijeenkomsten met Danny Mulders en zegt medewerker van de BVD te zijn. Hij bevestigt daarmee dat de BVD met name medewerkers recruteert bij de vreemdelingendiensten van de verschillende politiekorpsen.

De verdediger Bakker Schut had graag als getuigen ex-minister J. W. Geertsema en minister van justitie A.A.M. van Agt in Den Bosch gezien. Want zij zijn het die verantwoordelijk zijn. 'Onder hun verantwoordelijkheid wordt een ordinaire bankroof door een complete leger- en politiemacht gemaakt tot een nationale hysterie, de affaire-Deil geheten. Onder hun verantwoordelijkheid moet de Centrale Recherche Informatie inlichtingen gaan verzamelen over extremisten, vooral met het oog op de ideologische criminaliteit. Onder hun verantwoordelijkheid zijn terreurbrigades opgericht om op bevel te kunnen doden. Onder hun verantwoordelijkheid wordt de ene razzia na de andere uitgevoerd op woonwagenkampenbewoners en andere minderheden. Zij zijn verantwoordelijk voor het klimaat waarin zaken zoals die tegen Lucien van Hoesel kunnen ontstaan,' zegt Bakker Schut.

Terloops stipt hij de oude vete tussen de officier van justitie in Den Bosch mr. J. Peijnenburg en de gebroeders Van Hoesel aan. Bakker Schut noemt het zorgelijk dat openbare ambtsdragers zich zo kunnen vastbijten in persoonlijke rancune. 'De rancune zou bij Lucien meer gerechtvaardigd zijn,' zegt hij.

Het is weer een jaar later. Juli 1974. De BVD likt de wonden van de smadelijke afgang en de bittere kritiek die volgde. De Rode Jeugd is opgeheven. Er heeft zich een nieuwe organisatie gevormd met andere doelstellingen, genaamd de Rode Hulp, waarin een aantal leden van de voormalige Rode Jeugd terug te vinden is. De BVD en de in de politiekorpsen gedetacheerde BVD-agenten zijn de Rode Jeugd niet vergeten.

In de nacht van 27 op 28 juli keert in Waalwijk Danny Mulders huiswaarts nadat hij lange tijd heeft doorgebracht in de woning van zijn aanstaande schoonouders en nadien nog even is binnengelopen in zijn plaatselijke stamcafé. Het is omstreeks half drie, een paar mi-

nuten nadat hij – zo zullen ruim een week later opgespoorde getuigen bevestigen – het café heeft verlaten. Terwijl hij, nog enkele tientallen meters verwijderd van de ouderlijke woning, de Antoniuskerk passeert ziet hij plotseling een begin van brand. Door bonzen en bellen op de deur van de aangrenzende pastoorswoning wekt hij meneer pastoor en assisteert even later ijverig met de bluswerkzaamheden. De brandweer slaagt erin het vuur snel te bedwingen en Danny vervolgt dan, na een bedankje van de pastoor, zijn weg.

De volgende morgen vroeg wordt Danny gearresteerd, verdacht van brandstichting. Volgens zijn eigen zeggen haalt ontkennen niets uit. De behandelende hoofdagent recherche A. G. Huibertse herinnert Danny fijntjes aan het voorval van twee jaar geleden toen in het magazijn van de Drunense stropdassenfabriek Altio ook al eens een brandje uitbrak. Danny werkte daar toen als magazijnbediende, was als lid van de Rode Jeugd politiek actief onder het personeel en kwam dan ook volgens directie en politie als eerste in aanmerking de brand (schade f 1200) te hebben aangestoken. Overigens vormde die verdenking, zo bleek later, de inleiding voor de contacten met de BVD-agent De Roo. Deze beloofde Danny immers dat het opgemaakte proces-verbaal niet tot strafvervolgning zou leiden, als hij loyaal zou meewerken de Rode-Jeugdbeweging op te rollen.

Danny reageerde toen aanvankelijk verbaasd en herhaalde dat hij onschuldig was aan de brandstichting. Dat wilde De Roo wel geloven maar daarom kon een nadere afspraak toch nog geen kwaad? De 17-jarige Danny, op dat ogenblik werkloos wegens de nimmer bewezen brandstichting, bezweek voor het verlangen van De Roo, vooral omdat de BVD-er hem hoge onkostenvergoedingen in het vooruitzicht stelde. 'De dienst is niet kinderachtig,' zei De Roo toen. Inderdaad hoorde Danny gedurende een jaar niets meer van het proces-verbaal dat tegen hem was opgemaakt wegens zijn vermeend aandeel bij de brand bij Altio. Dat veranderde evenwel toen zijn rol als dubbelspion bekend werd. Enige tijd daarna werd hij alsnog voor de rechter geleid en veroordeeld tot een lichte straf.

Terug nu naar het politiebureau in Waalwijk.

Volgens het aloude adagium 'eenmaal een dief blijft altijd een dief', lijkt er voor de Waalwijkse politie nauwelijks aanleiding te twifelen aan de schuld van Danny aan de brand in de Antonius-kerk. Tijdens het verhoor op het politiebureau springt op zeker moment een politiehond de kamer binnen en begint, al kwispelend, Danny te be-

snuffelen. De dienstdoende agent veert op en noteert bewijsnummer twee: Hond wijst Danny aan als dader. Vervolgens wordt Danny verzocht de schoenen uit te trekken. Daar bespeurt de rechercheur enige resten van faecaliën die ongetwijfeld corresponderen met de hoopstront die de brandstichter in de Antonius-kerk achterliet. Dat is dan aanwijzing nummer drie en hierop verhuist Danny, op last van de Bossche hulp-officier mr. Behling, voor zes dagen naar de cel. Als die termijn verstreken is beveelt de rechtbank, op verzoek van de officier, dertig dagen gevangenhouding. Dat gebeurt op een volstrekt willekeurige verdenking en vage aanwijzingen genoemd in het politierapport. Een rapport van onderzoek van het gerechtelijk laboratorium is dan nog niet klaar. Dat verschijnt als Danny twintig dagen in voorlopige hechtenis zit en het zaagt alle poten van de stoel door waarop politie en justitie zijn gaan zitten.

Punt één: De brandstichter is via het koepeldak van de kerk de sacristie binnengekomen. De schoenen van Danny dragen geen enkel spoor van het groene mos waarmee het dak bedekt is. Punt twee: De hoop menselijke uitwerpselen in de kerk kunnen niet van Danny afkomstig zijn. De resten van faecaliën aan z'n schoenen zijn afkomstig van een ordinaire hondenhoop uit de Waalwijkse straten. Als dan ook nog via Danny's advocaat mr. J.E.C. van der Laan wordt aangetoond dat het voormalige Rode-Jeugdlid onmogelijk tussen het verlaten van het café en het uitbreken van de brand het dak kan hebben beklommen; dat Danny niets te maken kan hebben gehad met de diefstal van een dia-projector die in de nacht van de brand uit de kerk verdween; dat de amicale begroeting van de politiehond voortkwam uit een langdurige stoeipartij tussen Danny en de loopse teef van z'n schoonouders de avond daarvoor, dan is er voor het Bossche hof alle reden om Danny onmiddellijk in vrijheid te stellen. Pastoor Lam van de Sint Antonius, die door Danny in de bewuste nacht uit bed werd gehaald, reageert terughoudend over de 'zeer onverkwikkelijke zaak'. Hij merkt alleen op dat hij als hij politieman was geweest, nimmer Danny van de brandstichting zou hebben verdacht.

's Avonds bel ik korpschef L.A. van Hooff. Het blijkt dat in de voortreffelijke verhoudingen tussen de Waalwijkse kerkelijke en politieke gezagsdragers de korpschef al lang en breed op de hoogte is van het gesprek met de pastoor. Politie Van Hooff – die toch nog

terloops meldt dat hij tijdens de brand met vakantie was, alsof hij wil zeggen dat als hij er geweest was dit niet gebeurd zou zijn – neemt het me kwalijk dat ik met de belangrijkste getuige gesproken heb en vindt zich op over de suggestie dat hier wel eens van ‘revanche-nemen’ sprake zou kunnen zijn. Verder wil hij niets zeggen.

De Rode Hulp blijft de Binnenlandse Veiligheidsdienst handenvol werk geven. In januari 1976 resulteren de eindeloze discussies binnen het groepje theoretici dat de Rode Hulp vormt, in een nieuwe afscheiding. Drie leden die nog uitsluitend willen praten over geweld en terreur en over ‘het aanvallen van de macht in de vorm van personen’ splitst zich af. Zij zouden zich via de ‘illegaliteit’ gaan bezig houden met het werpen van stenen door de ruiten van industriële, telefonische zenuwcampagnes, het versturen van dreigbrieven en het overstromen van hun slachtoffers met niet gevraagd drukwerk en consumptieartikelen uit de winkel van Wehkamp. Zij vormen de actiegroep Helder van Geest/Schoon van Lichaam die wil dat het middel largactil (chloorpromazine) dat gebruikt wordt voor het platspuiten van patiënten in psychiatrische inrichtingen, uit de handel genomen wordt.

De gezuiverde Rode Hulp die dan nog bestaat uit een vijftiental leden, vormt de ‘initiatiefgroep voor internationale revolutionaire solidariteit’ – samen met ondermeer het Marxistisch Scholingscollectief en het Ierland-comité. De nieuwe groep vindt uit dat het ‘klassieke proletariaat’ niet meer bestaat maar vervangen wordt door het ‘metropool-proletariaat’ dat een ‘onderdeel is van de bourgeoisie’ en het voortbestaan van het kapitalisme dient. Daar valt weinig mee te beginnen, weshalve de Rode Hulp c.s. menen de Derde Wereld te hulp te moeten snellen. Het idee ontstaat een ‘internationale brigade’ te vormen om aldus handelend te kunnen optreden in het door een burgeroorlog geteisterde Libanon. Er ontstaan contacten met de Palestijnse Verzetsbeweging in Europa. Het gevolg is dat een dozijn mensen, van wie het merendeel tot de Rode Hulp behoort, een uitnodiging krijgt om drie weken tot een maand door te brengen in een trainingskamp in het midden-oosten, om daarna te worden ingezet in de strijd in Libanon. Aanvankelijk zal de opleiding gebeuren in Libanon zelf maar het oord dat daarvoor uitgekozen is, wordt plotseling terrein waar de burgeroorlog zich naar verplaatst. Zo komen de Nederlanders in Zuid-Jemen terecht,

het enige socialistische land in de Arabische wereld, waar in een klein kamp steeds gedurende een maand een beperkt aantal mensen wordt opgeleid om later te worden ingezet in de strijd 'tegen de reactionaire Arabische regimes en het wereldimperialisme vertegenwoordigd door de westerse landen en Israël'. Volgens berichten uit Israël, justitie en de Nederlandse media zou het in dat kamp om een 'terroristen-opleiding' gaan. Volgens Rode Hulp-leden die er zelf waren, heeft het verblijf in het kamp uitsluitend te maken met de voorbereiding op de strijd in Libanon – de internationale brigade dus. De aard van de opleiding noemen ze wat dat betreft veelzeggend.

Zo is er niet getraind in het maken van explosieven – onmisbaar onderdeel van een 'terroristen-opleiding'. Er is de Nederlanders wel geleerd springstoffen in oorlogssituaties professioneel te gebruiken. Er is ze bijgebracht hoe mijnevelden aangelegd dienen te worden, hoe ze mijnen uitgraven en hoe ze zich – gewapend met geweer en bajonet – door die mijnevelden bewegen moeten zonder gevaar te lopen opgeblazen te worden. Ze worden getraind om te inventariseren in een tankcolonne, dorpen te veroveren en om te gaan met wapenmateriaal. Het Volksfront ter bevrijding van Palestina van dr. George Habasj heeft de beschikking over de zogenaamde RPG2-raket – een buis waarmee een granaat afgeschoten kan worden – en die leren de Nederlanders kennen. Ze maken ook kennis met het uit de Oostbloklanden afkomstige Khalasnikov-wapen – een niet-klasiek machinepistool uitgerust met een karabijnkogel. Weer herhalen mijn zegslieden dat al dit materiaal enigszins te fors is uitgevallen om onder je jasje te vervoeren en het te gebruiken voor stadsguerrilla, het beroven van banken of kapen van vliegtuigen.

Er wordt in het kamp intensief getraind, in praktijk en in theorie want een groot deel van de opleiding bestaat uit psychologische voorbereiding voor de burgeroorlog en het kweken van de onmisbare collectiviteit. Vijf uur in de morgen begint een drie uur durende conditietraining te velde, gevolgd door huishoudelijke bezigheden, theorie, training, kennis van het wapen (ook Navo-wapens afkomstig uit de dump zijn voorhanden), kennis van munitie, omgaan met handgranaten om een bestorming op een nederzetting te beslechten – kortom een militaire opleiding in een notedop. De avonden worden gevuld met discussie, zelfkritiek en in de nacht wisselden de aanwezigen elkaar af in het lopen van de wacht.

De opleiding wordt door de Nederlanders als een volstrekt oorbare zaak beschouwd. Zij tekenen niet voor 'vreemde krijgsdienst' zodat de Nederlandse regering ze wat dat betreft niets verwijten kan. Toch volbrengen ze hun missie in alle stilte en geheimzinnigheid. Dat is volgens hen de wens van het gastland – dat niet formeel bij de oorlog in Libanon betrokken wil worden – en is bovendien noodzakelijk omdat de Nederlanders repercussies kunnen verwachten van Israël. In mei 1976 komt de eerste waarschuwing van de Israëlische geheime dienst, dat ze de relatie tussen Rode Hulp en aanverwante groepering en het Volksfront kent. Een Duitser, geïdentificeerd als Bernhard Hausmann, komt op het vliegveld van Tel Aviv om het leven als een bom die hij bij zich draagt ontploft. Op z'n lijk wordt later het paspoort gevonden van een Amstelveense student en onmiddellijk beschuldigt Israël de Rode Hulp ervan dat paspoort in handen van het Volksfront te hebben gespeeld. Die beschuldiging is later onterecht gebleken. De Amstelveense politie kan geen enkele aanwijzing vinden dat de Rode Hulp ook maar iets met de zaak te maken heeft en een relatie bestaat niet. In juli 1976, als het dozijn Nederlanders bezig is met de opleiding in Zuid-Jemen, wordt de Rode Hulp door de Israëlische geheime dienst opnieuw 'een erg extreme connectie van het Volksfront' genoemd.

Dan wordt op het vliegveld van Tel Aviv Ludwina Janssen gearresteerd en later veroordeeld omdat zij plannen tot een vliegtuigkaping zou hebben voorbereid.

De inmiddels naar Nederland teruggekeerde guerillero's-in-spe raken in paniek. Zij vergeten hun opleiding, zij vergeten de internationale brigade, heffen de Rode Hulp op en duiken tijdelijk onder. Want nationaal en internationaal keert zich de agressie tegen hen, de BVD is alerter dan ooit en staat onder druk van de Israëlische geheime dienst die kritiek heeft op de laksheid in Nederland.

Dan, in februari 1977, worden zes voormalige leden van de opgeheven Rode Hulp gearresteerd. Ludwina Janssen heeft in Tel Aviv onthullingen gedaan – die ze later weer intrekt – en de politieke druk uit Israël op Nederland is groter dan ooit. Bovendien is in Nederland de actiegroep Schoon van Geest/Helder van Lichaam vervelend actief tegen enkele industriëlen en journalisten. Justitie wil graag weten wie er achter die groep verscholen gaan. De aanleiding voor de arrestatie is evenwel een andere. In de zomer van 1976 wordt een – nimmer publiek geworden – mislukte bomaanslag ondernomen bij

Autopon in Amsterdam. De politie heeft geen idee wie de daders kunnen zijn.

Maar het is tijd dat de mensen die de Rode Hulp vormden opgepakt worden. Lucien van Hoesel is de eerste. Wat blijkt dan? Naast het bed van Van Hoesel wordt een Hema-wekker gevonden. Bij de ijverige politie-ambtenaren gaat een licht op. Want bij de poging tot bomaanslag op Autopon werd eveneens gebruik gemaakt van een Hema-wekker die als tijdsmechanisme diende voor de ontsteking. De vondst is althans één bewijslast die voldoende is om Lucien van Hoesel en vijf van zijn kornuiten voor vier dagen op te sluiten. Langer gaat niet. Want tegen de zes wordt verder niets gevonden. Ze hebben niets te maken met Schoon van Geest/Helder van Lichaam. Hun tocht naar Zuid-Jemen houdt niets strafbaars in en de bekentenissen van Ludwina Janssen in Israël vormen geen aanleiding de Rode Hulpleden langer vast te houden. Ze zijn vrij. De meesten verhuizen naar elders om te proberen daar een nieuw en ordentelijk leven op te bouwen.

Maar nog is de geschiedenis niet ten einde. In de zomer van 1977 wordt Nederland voor de zoveelste keer geteisterd door een gijzelingsactie van enkele Zuidmolukkers. De internationale pers, voorgedaan door Elseviers Magazine, de Evangelische Omroep en NRC/Handelsblad, vinden plotseling uit dat 'de Zuidmolukse terroristen getraind zijn door marxisten en anarchisten in binnen- en buitenland'. Onmiddellijk richten zich daarop de schijnwerpers op de ter ziele gegane Rode Hulp – die inderdaad in 1974 ooit kortstondige contacten had met linkse Zuidmolukkers. Niettemin schrijft NRC/Handelsblad het linkse blok nog steeds een ongekeende efficiency toe. Een verslaggever bericht dat het zo moeilijk is de leden van de Rode Hulp te pakken te krijgen 'omdat zij zowel alle technieken kennen om zich van de achtervolgers te ontdoen, als om achtervolgers te ontdekken. De meest hopeloze techniek is een doodlopend straatje inlopen en je dan weer omdraaien, zodat de justitie-functionarissen als het ware in de armen van de achtervolgde beland. Ook zouden deze mensen op plaatsen wonen waar het zeer moeilijk is hun woningen te observeren zonder te worden ontdekt. Hun huizen staan of in smalle straatjes of in een weidse vlakte'.

Het is niet zo verwonderlijk dat de BVD – die naar ik later verneem contact heeft gezocht met de verslaggever van NRC/Handelsblad

– de ‘smalle straatjes en de weidse vlakte’ opvoert om het eigen falen bij de gijzelingsacties te excuseren. Volgens de BVD, en NRC/Handelsblad verwoordt die visie klakkeloos, is het getrainde kader achter de gijzelingen de Rode Hulp. ‘Het meesterbrein’, dat de minister van justitie A.A.M. van Agt achter het Zuidmolukse complot ziet zitten, wordt gevormd door de Rode Hulp – beweert de kwaliteitskrant NRC/Handelsblad.

Enfin, niemand zal daar later meer over horen. In de processen die volgen valt geen woord over de activiteiten van de Rode Hulp. Niets over ‘het meesterbrein’, niets over de theorieën van de BVD die dan toch al zo’n tien jaar ervaring heeft met de mensen die de Rode Jeugd/Rode Hulp vormden. ‘Het bindende element van een criminele samenleving is één groep aan te wijzen als zondebok,’ zegt dr. Jak van der Meulen. De BVD, die immers tot taak heeft deze ‘maatschappelijke orde’ te bewaren, ontdekte de zondebok in de Rode Jeugd.

Een verloren strijd

De fractievoorzitter van de Partij van de Arbeid Ed van Thijn haast zich op 29 september 1977 naar de vergadering van de vaste commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten, ook bekend als 'de BVD-commissie'. 'Met pijn en moeite is de afspraak tot stand gekomen. Fractievoorzitters zijn onmogelijke mensen, zeker in formatietijd. Toch heb ik willen doorzetten. Na de laatste gijzelingszaken heb ik moeten constateren dat ook de BVD-commissie het een tijdlang heeft laten afweten. Nu wil ik perse dat wij ons van onze taak kwijten en de minister van binnenlandse zaken aan de tand voelen over de voortgang van de door hem in het vooruitzicht gestelde maatregelen,' schrijft Van Thijn in zijn *Dagboek van een onderhandelaar*.

Het belooft een leerzame bijeenkomst te worden. De eerste na vijf maanden en het zal opnieuw vijf maanden gaan duren voor de volgende vergadering wordt gehouden. De agenda voorspelt vuurwerk. De top van rijks- en gemeentepolitie is furieus over de wijze waarop de BVD onder Zuidmolukkers contacten probeert te werven. De kamercommissie zelf heeft zich in haar periodiek verslag 'zeer kritisch' uitgelaten over het achterwege blijven van waarschuwingen van de BVD voor Zuidmolukse acties. De minister heeft eerder aangekondigd dat de 'werkwijze' van de inlichtingendienst opnieuw zal worden gezien en gelaste een onderzoek naar het falen. Tenslotte zijn er grote spanningen gerezen tussen de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) en de BVD. De BVD beweert dat begin 1977 'waardevol' materiaal verzameld is, dat de treinkaping van mei 1977 min of meer voorspelde. Die uiterst geheime gegevens zijn overhandigd aan de minister van justitie mr. A.A.M. van Agt, van wie aangenomen mocht worden dat hij er de CRI mee aan het werk zou zetten. Dat is niet gebeurd. De BVD is des duivels, zegt dat Van Agt er 'een troep' van gemaakt heeft en dat hij geen bliksem

heeft uitgevoerd.

Het kan dus een vruchtbare bijeenkomst worden. Van de kant van het ministerie van binnenlandse zaken is de staf compleet. Minister W.F. de Gaay Fortman is er met zijn vaste secundant, de secretaris-generaal mr. P. van Dijke. Voorts is er het kersverse hoofd van de BVD, mr. P. de Haan, omschreven als een 'koele pragmaticus', een ambtenaar pur sang die voor de tweede keer een commissievergadering bezoekt. Hij wordt begeleid door zijn kabinetchef/woordvoerder, ook wel aangeduid als 'de bloedhond', mr. P.G.H. van Doeve-

ren. De opkomst van de fractievoorzitters die deel uitmaken van de BVD-commissie en die geacht worden dit aanwezige gezelschap te controleren, is bedroevend. VVD-leider H. Wiegel heeft volgens vaste gewoonte bericht van verhindering gestuurd. De keren dat hij de commissie-vergaderingen de afgelopen jaren bezocht, zijn op één hand te tellen. Met mr. P. de Haan is overigens een partijgenoot aan het hoofd van de BVD gekomen zodat Wiegel met een gerust hart af laat weten. Hij zal zich, ook zonder op de hoogte te zijn, voor radio en televisie blijven uitputten in dank en bewondering voor het werk van de inlichtingendienst.

Een andere slechte bezoeker, J.C. Terlouw van D'66 kan eveneens niet komen. W. Aantjes is sinds kort geen fractievoorzitter meer van het CDA en heeft voor de commissie bedankt. Kort geleden waren de confessionele fracties nog met drie man in de commissie vertegenwoordigd, Aantjes namens de ARP als meest plichtsgetrouwe bezoeker. De leider van de KVP, F.H.J.J. Andriessen liet zich zelden zien en R.J.H. Kruisinga (CHU) nooit. Nu zijn de twee protestantse fracties opgegaan in de KVP. De nieuwe groepering heet CDA en A.A.M. van Agt heeft Aantjes van de voorzittersstoel verdrongen. De griffier belt Van Agt maar deze laat weten het 'minder juist' te vinden om te komen. 'Als oud-bewindsman is hij ten nauwste bij het beleid betrokken,' verduidelijkt de griffier namens de CDA-leider. In die opmerking schuilt een dubbele bodem. Want Van Agt vreest de toorn van BVD en de minister van binnenlandse zaken over de manier waarop hij verzuimd heeft de Centrale Recherche Informatiedienst in te schakelen.

Zo blijft Ed van Thijn alleen over om te controleren. Bijzonder is dat eigenlijk niet want, zoals gezegd, lijdt de BVD-commissie door de jaren heen aan een chronisch absentisme. Het sporadische aantal

keren dat de commissie voltallig is, heerst er bovendien een gebrek aan achterdocht.

Ed van Thijn, voorzitter van de BVD-commissie die vijf eerdere afspraken voor een bijeenkomst niet zag doorgaan, besluit dat deze keer de seance zich zal voltrekken. 'De minister neemt het woord en licht de commissie vertrouwelijk in. Aan het slot van de vergadering dank ik de minister voor zijn komst en zeg tot de volgende keer' (uit het *Dagboek van een onderhandelaar*). Dat is alles, de vergadering is beëindigd. De BVD heeft geen voet tussen de deur kunnen krijgen in de Zuidmolukse woonwijken; de BVD heeft (tevergeefs) jonge Zuidmolukkers strafvermindering in het vooruitzicht gesteld als zij als informant willen optreden; de BVD is, om toch maar zijn bestaan te rechtvaardigen, overgeswitched van het verzamelen van politieke informatie naar het inventariseren van crimineel gedrag; de BVD heeft een brevet van onvermogen geleverd door te suggereren dat Zuidmolukkers geïnspireerd worden door 'een getraind links kader'; de BVD en de CRI hebben tenslotte bij Van Agt de indruk doen ontstaan dat 'een meesterbrein' achter de acties zit. En de BVD-commissie 'dankt de minister en zegt tot de volgende keer'.

In zijn boek *Operatie Splinter Factor*, waarin op fascinerende wijze relaas wordt gedaan van de activiteiten van de CIA in de koude oorlog schrijft de journalist Stewart Steven: 'De moeilijkheid is dat onze gekozen vertegenwoordigers nogal slap zijn als het erom gaat behoorlijke controle uit te oefenen. In Amerika, Engeland, Frankrijk en Duitsland zijn de veiligheidsdiensten staten in een staat geworden. Practisch autonome eenheden die werken op een niveau dat elke directe controle van de uitvoerende macht over hun handelingen uitsluit. Zij kunnen er de schuld niet van krijgen als het verantwoordingssysteem zelf is ingestort. Wij zijn daarbij in gebreke; wij hebben er niet voldoende en niet luid genoeg op aangedrongen dat de bestaande controle voortdurend versterkt zal worden en dat deze, waar zij niet bestaat, onmiddellijk zal worden ingevoerd.'

De BVD is eveneens zo'n staat in een staat. Omgeven met een waas van geheimzinnigheid, niet gehandicapt door ook maar enige plicht tot openbaarheid en opererend krachtens de rubriceringsvoorschriften van dienstgeheim, tot confidentieel, tot geheim, tot zeer geheim. Om althans de schijn van controle te wekken is op 25 maart 1952 die

bijzondere kamercommissie gevormd waarvan de fractievoorzitters van de grootste partijen – betrouwbare, gouvernementele, ‘aangepaste’ mensen die in principe op de nominatie staan om minister (van binnenlandse zaken) te worden – deel uitmaken. Die commissie komt maximaal vijf keer per jaar bij elkaar en is vooral bedreven in welwillend luisteren. Aanleiding voor bijeenkomsten zijn oriëntatiebesprekingen (wat is de BVD, wat stelt de MID voor). Soms haalt een commissielid een prikkelend bericht uit de kranten waarin de BVD er niet best afkomt. Daarover kan dan een zogenaamde ‘actualiteiten’-bijeenkomst worden gehouden. Tenslotte zijn er de crisissituaties waar de BVD-commissie bij betrokken wordt: gijzelingen, het verwijderen van KGB-spionnen uit Nederland. De bijeenkomst die dit hoofdstuk inleidt, gaat over zo’n crisissituatie. Het is opmerkelijk dat de fracties die de ‘rust en orde’ het hoogst in hun vaandel geschreven hebben, zich het slechtst op de commissievergaderingen laten vertegenwoordigen, zoals de VVD en de CHU. De progressieve fractieleiders brengen het er beter van af en wagen het zelfs wel eens kritische kanttekeningen te maken – wat de top van de BVD erg vervelend vindt. Een uitzondering op de ongeïnteresseerdheid van de rechtse partijen vormde W. Drees jr. (DS’70) die een stipte bezoeker was van de vergaderingen van de BVD-commissie.

Maar niet alleen blijven de controleurs in gebreke, er zijn ook nauwelijks mogelijkheden om te controleren. De minister van binnenlandse zaken kan bijvoorbeeld domweg weigeren om inlichtingen aan de commissie te geven over het doen en laten van de BVD als dit ‘strijdig wordt geoordeeld in het belang van de staat’. De minister kan in zo’n geval informatie achterhouden. In het uiterste geval kan de bewindsman zelfs met artikel 104 van de Grondwet onwettige praktijken afschermen. Degene die beoordeelt wanneer sprake is van ‘strijdigheid met het belang van de staat’ is de minister zelf. Het is evident dat in deze situatie de kamercommissie voor de BVD niet meer dan een ornament is dat althans de idee moet hoog houden dat er controle is.

In het juridisch studentenblad *Ars Aequi* deed de al eerder genoemde Ralph Pans de suggestie de vaste commissie ‘te verzwaren’. Er zou een soort contract gesloten kunnen worden tussen de regering en het parlement. Daarbij zou de regering haar vrijheid inbrengen om bepaalde zaken geheim te houden en het parlement zijn vrijheid om verkregen informatie openbaar te maken. De minister zou dan het

recht krijgen om bepaalde kamerleden te weigeren toe te laten tot de commissie. Ter kanalisering van haar ontevredenheid over het beleid van de minister zou de commissie een ongemotiveerde motie in de kamer in stemming moeten kunnen brengen. Tevens zou zij een parlementaire enquête moeten kunnen instellen waarin de minister eveneens geen beroep zou kunnen doen op het belang van de staat. Een goed bedoelde maar ijdele oplossing. Als gevolg van de schaalvergroting en het geruisloos verdwijnen van politieke partijen is de BVD-commissie de laatste jaren juist verder uitgedund. Maakten in het begin van de jaren zeventig nog zeven fracties (KVP, ARP, CHU, PvdA, VVD, DS'70 en D'66) deel uit van de commissie, thans zijn het er nog vier. En als 'de politieke besluitvorming steeds meer centraliseert, worden de geheime diensten steeds invloedrijker' (Wolf Dieter Narr).

De minister heeft zich nú al het recht toegeëigend om bepaalde fractieleiders niet toe te laten tot de commissie-vergaderingen, zoals die van de CPN, zg. als kleinere partij. De PSP stelt zich op het standpunt geen lid te willen zijn van een commissie als daaraan zwijgplicht is verbonden.

Een enkele keer neemt nú al een lid van de BVD-commissie de vrijheid om 'informatie openbaar te maken'. Dat gebeurde bijvoorbeeld in 1973 toen in het actualiteitenprogramma Brandpunt van de KRO Henk Wubben verscheen om ondervraagd te worden over de Rode Jeugd. De uitzending was van te voren doorgepraat en zou gaan over het proces tegen Lucien van Hoesel. In de uitzending week Ad Langebent plotseling van zijn draaiboek af en haalde een intern discussiestuk van de Rode Jeugd te voorschijn waar oproerige kreten in stonden. De citaten die de interviewer aanhaalde, hadden een niet gering effect op de uitzending. Achteraf bekende Langebent het discussiestuk kort voor de uitzending gekregen te hebben van de KVP-fractieleider Frans Andriessen die het weer had ontvangen op een vergadering van de BVD-commissie.

En, om nog even de ideeën van Pans af te handelen, de laatste keer dat in Nederland een parlementaire enquête werd gehouden, dateert ook al weer van zo'n dertig jaar geleden. Bovendien, een zware commissie creëert een nieuw gevaar: wie controleert al die leden van de commissie?

In die richting behoeft het niet gezocht te worden. Een voormalig lid van de BVD-commissie erkent zonder schroom: 'De controle-mo-

gelijkheid van de vaste commissie of welke andere commissie dan ook, staat of valt met de integriteit van het hoofd van de dienst. Als hij iets ontkent hebben de commissieleden geen mogelijkheid een la open te trekken en te zeggen: het is wel waar.' De BVD-commissie kan hoogstens pressie uitoefenen, harde controle en harde zekerheid dat de dienst z'n leven betert kan de commissie niet afdwingen. De inlichtingendiensten zijn een ontluisterend voorbeeld hoe oppermachtig de uitvoerende macht is en hoe machteloos het parlement.

Kortom, het bestaan van een inlichtingendienst als de BVD houdt tegelijkertijd de onmogelijkheid in de normale regels van democratische controle toe te passen. Elke oplossing, wat er ook verzonnen wordt, is dan ook bij voorbaat onvoldoende. De keuze is beperkt: wanneer de democratie zwaar weegt houdt dat in dat de BVD dient te worden afgewezen. Het is óf kiezen voor een zo optimale vorm van democratische controle en tégen het handhaven van een duister en ongrijpbaar apparaat als de BVD – óf andersom.

Stewart Steven concludeerde na zijn onderzoek over de onthutsende praktijken van de CIA in de oostbloklanden: 'Het staat wel vast dat als men de democratie poogt te verdedigen door het gebruik van de wapens van het totalitarisme, men de strijd heeft verloren nog voor het eerste schot is afgevuurd.'

Want zoals geheimhouding het tegengestelde is van openbaarheid, zo verdraagt de BVD zich niet met de democratie. Het is nog bedroevender. Een staat die zich een democratie noemt en een inlichtingendienst als de BVD toestaat te opereren, ondermijnt wilens en wetens die democratie.

Misschien is de strijd al lang verloren.

Het parlement en de BVD-commissie moeten worden afgeschreven als controlerende instanties. Maar zijn er dan geen rechters om te oordelen over de praktijken van de BVD? Helaas is ook die mogelijkheid afgesneden.

Dat gebeurde op 14 mei 1974. Toen kwam de Hoge Raad bijeen om een finale-oordeel te geven of ambtenaren van de Binnenlandse Veiligheidsdienst al dan niet aanspraak kunnen maken op het 'verschoningsrecht'; of zij op cruciale momenten mogen zwijgen als zij het belang van de staat hoger achten dan het onrecht dat slachtoffers is aangedaan.

Die vraag werd actueel in het proces tegen – alweer – Lucien van Hoesel. Op verzoek van de verdediger mr. P.H. Bakker Schut, was

het gerechtshof in Den Bosch er na lang zoeken in geslaagd agent-nummer-één van de BVD, drs. A. Kuipers, op te sporen en in het getuigenbankje te krijgen. Getuigen hebben een verschijningsplicht en daar kon Kuipers ten lange leste niet omheen. Maar op vragen van Bakker Schut over één van Kuipers' onderhorigen die onder de codenaam J. de Roo een half jaar lang contacten onderhield met 'dubbelspion' Danny Mulders, weigerde de BVD-chef te antwoorden: 'We komen hier namelijk op operationeel terrein en dan doe ik een beroep op mijn verschoningsrecht.' Ook de functionaris van de Bredase politie-inlichtingendienst J. van Dongen, officieel werkzaam op de vreemdelingendienst, beriep zich op het verschoningsrecht. Hij gaf slechts node toe op de hoogte te zijn van de gesprekken tussen De Roo en Danny Mulders en een bemiddelende rol te hebben gespeeld bij het tot standkomen van de contacten. De bedoeling van Bakker Schut was meer te weten te komen over het provocatieve gedrag van de BVD. Hij wilde antwoord op de vraag of Lucien van Hoesel slachtoffer was geworden van een door de BVD opgezette val.

Het gerechtshof in Den Bosch ging met het zwijgen van de BVD-functionarissen accoord, erkende het verschoningsrecht. 'Een absoluut novum,' concludeerde de strafrechtsdeskundige dr. Jak. D. van der Meulen: 'Hiermee kunnen de leden van de Rode Jeugd geen aanspraak meer maken op normale rechtsbescherming.' Maar het ging toen al lang niet meer om uitsluitend leden van de Rode Jeugd. De uitspraak van het Gerechtshof betekende dat willekeurige Nederlanders slachtoffer kunnen worden van de heksenjacht en provocaties van de BVD, van de hersenspinsels van goedgebouwde officieren van justitie. Met de uitspraak van het hof kreeg de BVD officieel 'carte blanche' om, zonder dat iemand of enige onafhankelijke instantie daarop controle uitoefent, een eigen leven te leiden en te doen wat de dienst goeddunkt.

De wetenschappelijke medewerker aan het strafrechtelijk instituut van de rijksuniversiteit in Leiden, mr. J. Verburg, die enige jaren geleden promoveerde op 'het verschoningsrecht van getuigen in strafzaken', zei: 'Het is de eerste keer dat een rechter de BVD het verschoningsrecht toekent.' Hij meende dat het wat al te gemakkelijk was gebeurd en betwijfelde of de beslissing juist was. De BVD heeft weliswaar een geheimhoudingsplicht maar die leidt niet automatisch tot een verschoningsrecht. Tot dusver vielen alleen advocaten, art-

sen, notarissen en geestelijken onder die groep van mensen die een beroep kunnen doen op het verschoningsrecht omdat tussen hen en hulpzoekers een vertrouwensrelatie bestaat.

Het gerechtshof achtte met zijn uitspraak het belang van de BVD (en de staat) hoger dan dat van de cliënt van Bakker Schut. Tegelijkertijd werd de mogelijkheid om het belang van de BVD tegen dat van Lucien van Hoesel af te wegen afgesneden, omdat voorkomen werd dat in het openbaar daarover gepraat werd.

Bakker Schut vroeg cassatie aan van het arrest en de zaak kwam voor de Hoge Raad. Centrale vraag was of 'het hof ten onrechte het naar behoren functioneren van de BVD als een algemeen belang van hogere orde beschouwt dan het belang van een optimale rechtspleging'. Bakker Schut en Verburg meenden: 'Het is misleidend om te menen dat het hof de zorg voor een optimale rechtspleging heeft afgewogen tegen de bescherming van de democratische rechtsorde.' De zaak ging maanden duren. Procureur-generaal J. Remmelink bracht in: 'Dat de belangen van de staatsveiligheid en daarmee het ambtsgeheim van de BVD kunnen prevaleren boven die van de rechtspleging, blijkt uit de rechtsorde (. . .) waar wel (uiteraard na vervulling van de nodige voorwaarden) aan het hoofd van de BVD de bevoegdheid is gegeven tot afluisteren van gesprekken, zelfs die gevoerd worden in woningen. Maar deze is aan de organen van de rechtspleging ten behoeve van de strafvordering onthouden. Voorts heeft de wetgever weloverwogen – men leze de kamerstukken er maar op na – de rechterlijke macht niet als controle-instantie toegelaten.'

De zaak werd opnieuw zes weken verdaagd. Waarom, zo vroeg Bakker Schut zich af, heeft het hof in Den Bosch nagelaten om te overwegen de zitting dan desnoods achter gesloten deuren voort te zetten en zo de BVD ter verantwoording te roepen? 'Omdat,' antwoordde Remmelink, 'omdat als het inderdaad om zulke gewichtige belangen gaat als van de zijde van de BVD wordt gesteld, men moeilijk het risico kan lopen dat het geheim toch nog uitlekt via de nu eenmaal ook niet waterdicht gesloten deuren. Bovendien moet dan de zaak genotuleerd worden en kan nadien cassatie aangetekend worden. Wat komt er op die manier van het geheim terecht?'

Argwaan alom. De Hoge Raad kwam er niet uit, wilde er misschien niet uitkomen en maakte er zich met een dooddoener van af. Want op 14 mei 1974 berichtte de Hoge Raad dat helaas niet kon worden

overgegaan tot het doen van een uitspraak 'als gevolg van een door de requirant gemaakte vormfout'. Wilde de Hoge Raad de knoop niet doorhakken? De weifelhoedigheid had vergaande consequenties want nu bleef overeind wat het gerechtshof in Den Bosch had beslist: BVD-ers mogen zich verschonen.

Een aantal leden van de BVD-commissie in de Kamer reageerde ontsteld hoewel het verslag over 1974-1975 het netjes hield: 'Bij een aantal leden van de commissie was twijfel gerezen aan de juistheid van het – door het hof in Den Bosch gegrond geachte – beroep van BVD-functionarissen op het verschoningsrecht. Zij wezen erop dat steeds beslissend is geweest of de getuige die op het verschoningsrecht aanspraak maakt, een maatschappelijke functie vervult, in het bijzonder in de sector van hulpverlening, die hij alleen naar behoren kan vervullen indien degene die een beroep op hem doet, volledig vertrouwen in hem stellen kan. Van een dergelijke vertrouwensrelatie is in het geval van de BVD geen sprake,' bitste een aantal kritische leden van de vaste commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

Mooi gezegd. De rechterlijke macht die zich buitenspel heeft geplaatst als controlerende instantie, wordt hier gekapitteld door machteloze politici. Er is tenslotte niemand meer overgebleven om de geheime dienst terecht te wijzen. Toch wist al in 1950 het Algemeen Handelsblad dat het 'in een democratische maatschappij niet mogelijk moet zijn dat iemand iets wordt ten laste gelegd zonder dat de bevoegde rechter die tenlastelegging beoordeelt en daarover uitspraak doet'. Ook de kranten treffen schuld want ze hebben er door de jaren heen nooit echt werk van gemaakt de BVD hinderlijk te volgen. Zo schreef de Volkskrant op 16 januari '64: 'Als het nodig is dat de veiligheid van de staat door een in het verborgen werkende BVD wordt beschermd is het niet billijk dat apparaat telkens opnieuw verdacht te maken.' Een jaar eerder wist oud-president Truman, die de CIA in het leven riep, beter. Hij zei: 'Sinds enige tijd maak ik me ongerust over de manier waarop de CIA van zijn oorspronkelijke bestemming is afgeweken. Zij heeft zich ontwikkeld tot een uitvoerend en vaak zelfs politieke beslissingen nemend orgaan van de regering. Toen ik de CIA stichtte heb ik er nooit aan gedacht dat het zich ook in vreedstijd met geheime dienstactiviteiten zou bezighouden. Ik geloof dat vele complicaties en pijnlijke voorvallen die we beleefd hebben gedeeltelijk voortkomen uit deze in

stilte opererende geheime dienst van de president. Zij is zo vreemd van haar oorspronkelijke rol dat zij nu het symbool is geworden van duistere en geheimzinnige intriges . . .'

Woorden die ook van toepassing zijn op de BVD. Met dat verschil dat de meerderheid van het parlement in Nederland een geheime dienst als de BVD nooit heeft gewild. Het apparaat is nooit gekozen, het is daarom niet legitiem.

In 1950 was het de 'vijfde colonne' die het bestaan van de BVD noodzakelijk maakte. In 1978 is dit het 'internationale terrorisme'. Daartussen liggen een reeks van excuses, Hongarije, de anti-Vietnamdemonstraties, het provotariaat, de Rode Jeugd. Altijd was er wel een al dan niet zelf opgeroepen vijand waartegen opgetreden moest worden. De BVD ontstond dankzij de angst en gedijde door voortdurend angst te verspreiden. 'Onder het mom van bescherming van de staat tegen gevaarlijke gedachten van buiten wordt gestreefd naar een algemeen conformisme. Dat is een ernstige bedreiging,' schreef het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers in 1964. De BVD ontwikkelde zich door de jaren heen tot een organisatie met een eigen ideologie. Tot een beweging waar behoudzucht, conformisme, slaafse bewondering voor het systeem en vijandschap met links hoog in het vaandel geschreven staan. Tot een macht die remmend werkt op de maatschappelijke ontwikkelingen.

Alles en iedereen die met die ideologie in strijd zijn worden achtervolgd en nagejaagd tot ze zich aangepast hebben of buitengesloten zijn.

Het is evident dat de BVD eerder de wereld in overeenstemming zal willen brengen met zijn eigen wereldbeeld, dan andersom. Het parlement en de rechterlijke macht zijn daaraan ondergeschikt gemaakt.

De conclusie is niet anders.

zowel @ parlement als
(2) rechterlijke macht
wordt behandeld als kansheb-
bers op de BVD.

Bijlage 1

Koninklijk Besluit betreffende de BVD.

{ Besluit van 5 augustus 1972, houdende regeling van de taak, de organisatie, de werkwijze en de samenwerking van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

Wij Juliana, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Op de voordracht van Onze minister-president, minister van Algemene Zaken, dd. 5 juli 1972, nr. 204815;

Overwegende dat het noodzakelijk is regels te stellen, met betrekking tot de taak, de organisatie, de werkwijze en de samenwerking van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten;

De Raad van State gehoord (advies van 12 juli 1972, nr. 3);

Gezien het nader rapport van Onze minister-president, minister van Algemene Zaken, dd. 31 juli 1972 nr. 205296;

Hebben goedgevonden en verstaan:

HOOFDSTUK I

Algemene bepalingen

Artikel I,1

Dit besluit verstaat onder:

1. inlichtingen- en veiligheidsdiensten:

- a. de Binnenlandse Veiligheidsdienst (Hoofdstuk III)
- b. de militaire inlichtingendienst (Hoofdstuk IV)
- c. de Inlichtingendienst Buitenland (Hoofdstuk V).

2. De coördinator:

de coördinator van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, wiens taak en bevoegdheden zijn omschreven in Hoofdstuk II.

Artikel I,2

1. De inlichtingen- en veiligheidsdiensten verrichten de hun toegevoegde taken in gebondenheid aan de wettelijke bepalingen en in

ondergeschiktheid aan Onze betrokken Minister.

2. De ambtenaren van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten bezitten geen opsporingsbevoegdheden als bedoeld in het Wetboek van Strafvordering.

Artikel I,3

De inlichtingen- en veiligheidsdiensten verlenen elkaar in het bijzonder – ook door het uitwisselen van gegevens – zoveel mogelijk medewerking.

Artikel I,4

De hoofden van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten dragen zorg voor:

- a. de geheimhouding van de verkregen gegevens en van de bronnen waaruit zij afkomstig zijn;
- b. het naar behoren waarborgen van de veiligheid van personen van wier diensten bij het inwinnen van die gegevens gebruik wordt gemaakt.

Artikel I,5

De hoofden van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten dragen zorg voor het onderhouden van verbindingen met daarvoor in aanmerking komende inlichtingen- en veiligheidsdiensten van andere mogelijkheden.

HOOFDSTUK II

De coördinator van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten

Artikel II,1

1. Er is een coördinator die tot taak heeft de werkzaamheden van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten te coördineren.
2. Hij wordt door Ons op gemeenschappelijke voordracht van Onze minister-president, minister van Algemene Zaken en Onze ministers van Binnenlandse Zaken en van Defensie benoemd en ontslagen.

Artikel II,2

De coördinator is werkzaam onder verantwoordelijkheid van Onze minister-president, minister van Algemene Zaken. Hij stelt deze bij voortdurend op de hoogte van al hetgeen van belang kan zijn.

Artikel II,3

De coördinator is bevoegd inzake aangelegenheden de coördinatie der inlichtingen- en veiligheidsdiensten betreffende, na overleg met Onze betrokken ministers, voorstellen te doen aan Onze minister-president, minister van Algemene Zaken.

Artikel II,4

Indien de coördinator van oordeel is, dat wijziging van taak en werkwijze van een der inlichtingen- en veiligheidsdiensten wenselijk is, wendt hij zich met een daartoe strekkend voorstel tot de minister onder wiens verantwoordelijkheid de betrokken dienst werkzaam is.

Artikel II,5

De hoofden van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten verlenen de coördinator medewerking voor de uitoefening van zijn taak. Zij zijn gehouden hem daartoe alle door hem gewenste gegevens te verschaffen.

Artikel II,6

De coördinator is bevoegd andere overheidsorganen, -diensten en ambtenaren uit te nodigen tot het verstrekken van gegevens die door hem voor de uitoefening van zijn taak nodig worden geacht.

Artikel II,7

De coördinator draagt zorg, voor:

- a. de geheimhouding van de door hem verkregen gegevens en van de bronnen waaruit zij afkomstig zijn;
- b. het naar behoren waarborgen van de veiligheid van de personen van wier diensten bij het inwinnen van die gegevens gebruik wordt gemaakt.

HOOFDSTUK III

Binnenlandse Veiligheidsdienst

Artikel III,1

Er is een Binnenlandse Veiligheidsdienst die tot taak heeft:

- a. het inwinnen van gegevens omtrent organisaties, groeperingen en personen ten aanzien waarvan, gezien hun doelstellingen of feitelijke werkzaamheden, ernstige vermoedens bestaan dat zij een gevaar vormen voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde in de Staat of dat van hen schade te duchten is voor de veiligheid of andere gewichtige belangen van de Staat;
- b. het bevorderen van maatregelen ter beveiliging van gegevens waarvan de geheimhouding door het belang van de Staat geboden is en van die sectoren van de overheidsdienst en van het bedrijfsleven die van vitaal belang zijn voor het instandhouden van het maatschappelijk leven.

Artikel III,2

1. De Binnenlandse Veiligheidsdienst is werkzaam onder verant-

woordelijkheid van Onze minister van Binnenlandse Zaken. Het hoofd van deze dienst stelt hem bij voortduring op de hoogte van al hetgeen van belang kan zijn.

2. Onze minister van Binnenlandse Zaken draagt zorg dat van hetgeen hem ingevolge het bepaalde in het eerste lid bereikt de gegevens die naar de aard van de hun toevertrouwde zorg voor andere ministers van belang kunnen zijn zo spoedig mogelijk ter kennis van die ministers worden gebracht.

3. Onze minister van Binnenlandse Zaken kan in overeenstemming met Onze hierbij betrokken minister bepalen dat gegevens door het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst rechtstreeks ter kennis van overheidsorganen en -diensten worden gebracht.

Artikel III,3

1. Onze betrokken ministers kunnen op verzoek van Onze minister van Binnenlandse Zaken ambtenaren van rijkspolitie en ambtenaren, belast met de grensbewaking, aanwijzen voor het in nauw en voortdurend overleg met het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst verrichten van werkzaamheden ten behoeve van deze dienst.

2. De burgemeesters in gemeenten met gemeentepolitie verlenen medewerking aan de uitvoering van dit besluit voorzover het de taak van de Binnenlandse Veiligheidsdienst aangaat. Zij wijzen daartoe in overeenstemming met Onze minister van Binnenlandse Zaken ambtenaren van gemeentepolitie aan voor het in nauw en voortdurend overleg met het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst verrichten van werkzaamheden ten behoeve van deze dienst.

3. Het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst is bevoegd zich voor het verkrijgen van gegevens te wenden tot andere overheidsorganen, -diensten en ambtenaren, die geacht kunnen worden deze gegevens te kunnen verstrekken.

Artikel III,4

Onze minister van Binnenlandse Zaken kan nadere voorschriften geven omtrent de organisatie, de werkwijze en het beheer van de Binnenlandse Veiligheidsdienst.

HOOFDSTUK IV

De militaire inlichtingendiensten

Artikel IV,1

Er zijn drie militaire inlichtingendiensten, t.w.:

a. de inlichtingendienst van de Koninklijke Marine, genaamd Mari-

ne Inlichtingendienst;

b. de inlichtingendienst van de Koninklijke Landmacht, genaamd Landmacht Inlichtingendienst;

c. de inlichtingendienst van de Koninklijke Luchtmacht, genaamd Luchtmacht Inlichtingendienst,

waarvan de taken zijn omschreven in art. IV,2

Artikel IV,2

De militaire inlichtingendiensten hebben, ieder voorzover het hun krijgsmachtdeel betreft, tot taak:

a. het inwinnen van gegevens omtrent het potentieel en de strijdkrachten van andere mogendheden, welke nodig zijn voor een juiste opbouw en een doeltreffend gebruik van de krijgsmacht;

b. het inwinnen van gegevens welke nodig zijn voor het treffen van maatregelen:

1. ter voorkoming van activiteiten die ten doel hebben de veiligheid of paraatheid van de krijgsmacht te schaden;

2. ter beveiliging van gegevens binnen de krijgsmacht waarvan de geheimhouding geboden is;

3. ter bevordering van een juist verloop van mobilisatie en concentratie der strijdkrachten.

Artikel IV,3

1. De militaire inlichtingendiensten zijn werkzaam onder verantwoordelijkheid van Onze minister van Defensie.

De hoofden van deze diensten stellen hem bij voortduring op de hoogte van al hetgeen van belang kan zijn.

2. Onze minister van Defensie draagt zorg dat van hetgeen hem ingevolge het bepaalde in het eerste lid bereikt, de gegevens, die naar de aard van de hun toevertrouwde zorg voor andere ministers van belang kunnen zijn, zo spoedig mogelijk ter kennis van die ministers worden gebracht.

3. Onze minister van Defensie kan in overeenstemming met Onze hierbij betrokken minister bepalen, dat gegevens door de hoofden van de militaire inlichtingendiensten rechtstreeks ter kennis van overheidsorganen en -diensten worden gebracht.

Artikel IV,4

De hoofden van de militaire inlichtingendiensten zijn bevoegd zich voor het verkrijgen van gegevens te wenden tot de burgerlijke overheidsorganen, -diensten en ambtenaren, die geacht kunnen worden deze gegevens te kunnen verstrekken. De hoofden van de militaire

inlichtingendiensten handelen hierbij in nauw en voortdurend overleg met het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst.

Artikel IV,5

Onze minister van Defensie kan nadere voorschriften geven omtrent de organisatie, de werkwijze en het beheer van de militaire inlichtingendiensten.

HOOFDSTUK V

De Inlichtingendienst Buitenland

Artikel V,1

Er is een Inlichtingendienst Buitenland, die tot taak heeft het inwinnen van gegevens betreffende het buitenland, welke voor de regering van belang kunnen zijn.

Artikel V,2

1. De Inlichtingendienst Buitenland is werkzaam onder verantwoordelijkheid van Onze minister-president, minister van Algemene Zaken. Het hoofd van deze dienst stelt hem bij voortduring op de hoogte van al hetgeen van belang kan zijn.

2. Onze minister-president, minister van Algemene Zaken, draagt zorg dat van hetgeen hem ingevolge het bepaalde in het eerste lid bereikt, de gegevens, die naar de aard van de hun toevertrouwde zorg voor andere ministers van belang kunnen zijn, zo spoedig mogelijk ter kennis van die ministers worden gebracht.

3. Onze minister-president, minister van Algemene Zaken, kan in overeenstemming met Onze hierbij betrokken minister bepalen, dat gegevens door het hoofd van de Inlichtingendienst Buitenland rechtstreeks ter kennis van overheidsorganen en -diensten worden gebracht.

Artikel V,3

Het hoofd van de Inlichtingendienst Buitenland is bevoegd zich voor het verkrijgen van gegevens te wenden tot andere overheidsorganen, -diensten en ambtenaren, die geacht kunnen worden deze gegevens te kunnen verstrekken.

Artikel V,4

Onze minister-president, minister van Algemene Zaken, kan nadere voorschriften geven omtrent de organisatie, de werkwijze en het beheer van de Inlichtingendienst Buitenland.

HOOFDSTUK VI

Verhouding van het openbaar ministerie en de politie tot de inlichtingen- en veiligheidsdiensten

Artikel VI,1

De procureurs-generaal bij de gerechtshoven als fungerende directeurs van politie en de ambtenaren van Rijks- en Gemeentepolitie, benevens die van het Wapen der Koninklijke Marechaussee, doen onverwijld mededeling aan de betrokken inlichtingen- en veiligheidsdiensten van alle te hunner kennis komende gegevens, welke voor die diensten, in verband met de daaraan opgedragen taak, van belang kunnen zijn.

Artikel VI,2

Indien aanwijzing bestaat, dat bij de vervulling van de taak van het openbaar ministerie belangen zijn betrokken, welke door een inlichtingen- of veiligheidsdienst worden behartigd, plegen het openbaar ministerie, en wel de betrokken procureur-generaal, en het hoofd van de betrokken dienst onverwijld overleg. Zulk overleg wordt gepleegd op verzoek van hetzij de procureur-generaal hetzij het hoofd van de betrokken dienst.

Artikel VI,3

De wijze van het doen van mededelingen als bedoeld in artikel VI, 1, geschiedt, voorzover het de Rijkspolitie betreft, volgens aanwijzingen door Onze minister van Justitie te geven, voor zover het de ambtenaren van de Gemeentepolitie betreft volgens de door de chef van het betrokken korps te geven voorschriften en voor zover het de ambtenaren van het Wapen der Koninklijke Marechaussee betreft volgens door de commandant van dat Wapen te geven aanwijzingen.

HOOFDSTUK VII

Slotbepalingen

Artikel VII,1

Ons besluit van 8 augustus 1949, nr. 51, zoals gewijzigd, laatstelijk bij Ons besluit van 1 maart 1956, nr. 9, wordt ingetrokken.

Artikel VII,2

Dit besluit treedt in werking met ingang van 1 september 1972.

Lasten en bevelen dat dit besluit met de daarbij behorende toelichting in het Staatsblad zal worden geplaatst en dat daarvan afschrift zal worden gezonden aan de Raad van State en aan de Algemene Rekenkamer.

Porto Ercole, 5 augustus 1972.

Juliana

De Minister-President, Minister van Algemene Zaken,
B. Biesheuvel

De Minister van Justitie, Van Agt.

De Minister van Binnenlandse Zaken a.i., Van Agt.

De Minister van Financiën a.i., B. Biesheuvel.

De Minister van Defensie, H.J. de Koster.

Uitgegeven de vijftiengste augustus 1972.

De Minister van Justitie, Van Agt.

Bijlage 2

Zoals binnen elk bedrijf en organisatie met regelmaat spanningen onder het personeel voorkomen, gebeurt dat ook bij de BVD. In de zestiger jaren zijn bijvoorbeeld een reeks van personele conflicten geweest. De BVD onderging toen nogal fundamentele veranderingen. Er kwamen voor het eerst socialisten, althans leden van de Partij van de Arbeid, binnen de dienst. Er was een strijd aan de gang tussen de rekkelijken en de behoudenden over de koude-oorlog filosofie, over de activiteiten van de dienst die naar een andere richting verlegd dienden te worden. Daarnaast waren er de gewone problemen: gefrustreerde BVD-ers die geen erkenning en waardering kregen of meenden te krijgen van de buitenwacht. Aan de lopende band raakten mensen overspannen, meldden zich ziek of verlieten de dienst. Er bestond onderling rivaliteit en de Rijks Psychologische Dienst werd met grote regelmaat te hulp geroepen om de gemoederen tot bedaren te brengen.

Een open en eerlijk bedrijf lost zulke problemen gemakkelijker op dan de BVD. De dienst had een geheime regeling nodig (buiten de officiële rechtspositieregeling om). Een vorm van schadeloosstelling voor zieke, overspannen of 'aangebrande' BVD-ers die de dienst moesten verlaten. Die regeling luidde aldus:

Uittreksel: ontwerp rangen- en salarisschema en verdere rechtspositieregeling B.V.D.-personeel. (uitgegeven door het diensthoofd, Nr. P.Z./156944).

Zoals wellicht reeds bekend zal zijn, zal voor al het B.V.D.-personeel een nieuw rangen- en salarissstelsel in het leven worden geroepen. (opm.: is inmiddels van kracht geworden)

De hoofdreden die hiertoe heeft geleid is, dat het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren geen rangen kent, welke zijn aangepast aan de eisen van onze Dienst. Dergelijke rangen bestaan

wel voor specialistische functies als bijv. rijksrechercheurs etc. Dit bezwaar doet zich al in bijzonder sterke mate gevoelen bij de groep rechercheurs. Voorts is het risico van 'aanbranden' of 'in opspraak geraken' niet verzekerd en zou, indien zo'n geval zich voordoet, langs oneigenlijke wegen moeten worden getracht het slachtoffer aan een uitkering te helpen.

Het voornemen is, de nieuwe regeling zodanig op te zetten, dat de algemene voor burgerlijk Rijkspersoneel geldende regelingen voor het BVD-personeel hun gelding behouden c.q. verkrijgen voor zover daarvan niet bepaaldelijk is afgeweken.

Wachtgeldregeling

Het is de bedoeling, dat in het nieuwe ontwerp van deze wachtgeldregeling in zoverre wordt afgeweken, dat de BVD-ambtenaar die onverhoopt voor wachtgeld in aanmerking zou komen, verzekerd is van het lange wachtgeld.

Bovendien wordt nog de navolgende aanvullende regeling overwogen. Bij beëindiging van het wachtgeld wordt een schadeloosstelling wegens gederfde inkomsten toegekend ten bedrage van 90% van het laatst genoten wachtgeld. Deze schadeloosstelling wordt toegekend voor een termijn gelijk aan de helft van de tijd gedurende welke belanghebbende bij de BVD werkzaam is geweest. De uitkering zal niet langer kunnen plaatsvinden dan tot het tijdstip waarop belanghebbende in de termen komt voor pensioen. Volledigheidshalve wordt erop gewezen, dat de Rijkswachtgeldregeling en de regeling inzake de schadeloosstelling slechts van toepassing zijn op vaste ambtenaren.

Bijzondere voorzieningen

Voor de rechercheurs in het bijzonder brengen de dienstwerkzaamheden de mogelijkheid mede, dat zij bij de uitoefening van de aan hen opgedragen taak anders dan wegens plichtsverzuim in omstandigheden komen te verkeren, die het onmogelijk maken hen in de door hen beklede functies te handhaven, waarmede bedoeld wordt, dat zij 'aangebrand' kunnen raken. In dit geval moet een redelijke uitkering worden toegekend welke niet minder mag zijn dan het wachtgeld en de daarop volgende schadeloosstelling, ingeval hij voor wachtgeld in aanmerking zou zijn gekomen.

Een nauwkeurige omschrijving van hetgeen onder aanbranden moet worden verstaan is vermeden, aangezien moeilijk volledig valt te voorzien hoe en onder welke omstandigheden deze gevallen zich

zullen voordoen.

Zo moet naar het voorkomt rekening worden gehouden met een zekere mate van, overigens in verband met de omstandigheden vergeeflijke, eigen schuld of toedoen dan wel met plichtsverzuim. (De bedoelde schadeloosstelling werd niet in de rechtspositieregeling opgenomen. Motivering: Hierin zou de Minister zo nodig altijd kunnen voorzien)

Bijlage 3

Overijverige ambtenaren van het Bureau Nationale Veiligheid en later ook van de Binnenlandse Veiligheidsdienst produceerden de eerste jaren na de oorlog honderden verslagen van bijeenkomsten waarop 'twijfelachtige' zaken aan de orde kwamen. Het verslag dat hier is afgedrukt gaat over het 'Comité voor een Vrij en Democratisch Spanje'. Bijeenkomsten van de Communistische Partij Nederland (CPN) en de Eenheidsvakcentrale (EVC) waren favoriet. Maar ook bijeenkomsten van het tegen de confessionele partijen strijdende Humanistisch Verbond genoten belangstelling.

Copieën van de verslagen gingen meestal naar de minister-president, de ministers van binnenlandse zaken, justitie, sociale zaken en oorlog, naar de luitenant-generaal van de generale staf, de burgemeester van de plaats waar de bijeenkomst was gepasseerd, de Commissaris der Koningin in de provincie en de hoofdcommissarissen van politie in de grote steden. Vaak doorspekte de ambtenaar van de veiligheidsdienst het verslag met eigen meningen, noteerde roddels en riep via alarmerende mededelingen een stemming op. Op 12 april 1946 wordt bijvoorbeeld in Amersfoort een vergadering van de CPN gehouden en bericht het waarnemend hoofd van het bureau B van het BNV, L.L. van Laere:

'Een voor dienst aanwezige politieman werd door zekeren Cees Klomp (vermoedelijk CPN) aangesproken, die hem te kennen gaf dat wanneer de commissaris te weten mocht komen dat hij zich op deze vergadering bevond, hij 'zijn jasje wel op de kapstok kon hangen'.

Verder kwam hij in contact met zekeren M. Bakker en G. van Eldert die hem in vertrouwen mededeelden dat het gasbedrijf te Amersfoort voor driekwart communistisch was.'

De ambtenaren van het BNV en de BVD presenteerden zich in de vergaderzalen veelal als journalisten.

Verslag van een te Amersfoort op 21 Januari 1946 in de Concertzaal de Valk gehouden demonstratieve vergadering voor 'een vrij en democratisch Spanje'.

Om 19.40 uur werd de vergadering geopend door den heer B. Noordewier, voorzitter van de SDAP te Amersfoort. Hij memoreerde in het kort de vorige vergadering inzake het Indonesische vraagstuk en kwam via een door Sjahrir in 1936 gedane uitlating op de Spaansche kwestie. Hij zeide o.m., dat verschillende regeeringen in 1936 met Franco hadden aangepapt en ook nu wisten de regeeringen niet goed hoe inzake Spanje te handelen. Zij hadden nu zelfs den steun noodig van de jonge Indonesische Republiek. Hierna kondigde hij de sprekers van hedenavond aan, te weten :

Dr. B. Sajet, voor de SDAP.,

Meijers, voor de EVC.,

Jef Last, die op dat moment nog niet aanwezig was en waarvoor in diens plaats Wim Storm sprak, voor de Vlamgroep,

Roukema voor het NVV.,

Mevr. Trijn Hulleman voor de CPN (de Waarheid) en

Ir. Schut voor het Religieus Humanistisch Verbond.

Deze sprekers brachten naar voren, dat met den nederlaag van Italië, Duitschland en Japan de oorlog tegen het fascisme nog niet gewonnen was. Er was nog overgebleven het fascistische Spanje onder Franco. In dit land was asylrecht voor het fascisme aan de aanhangers daarvan uit Italië en Duitschland verleend. Na het bezoek van Bormann in Januari 1944 aan Franco was door laatstgenoemde een decreet uitgevaardigd, waarbij het mogelijk was voor Italianen en Duitschers zich in Spanje te laten naturaliseeren. Het aantal in Spanje genaturaliseerde Duitschers werd op 50.000 geschat.

Spanje zou op die manier een broeinest van het fascisme blijven, als het niet werd opgeruimd. Dit laatste bolwerk moest op onbloedige wijze verdwijnen door economischen en diplomatieken druk op Spanje.

Meijers en W. Storm stelden den eisch, dat onze regeering de betrekkingen met Spanje op economisch en diplomatiek gebied moest verbreken en aan de oud-Spanje-strijders het Nederlanderschap moest worden teruggegeven.

Verder werden door hen de wantoestanden in Spanje beschreven,

zooals concentratiekampen, epidemieën, analphabetisme en het grootgrondbezit (Sajet). Het weinige goeds, dat er in Spanje is, werd met veel bloed duur gekocht. Wij moeten de klok luiden tegen Franco in Nederland en het fascisme moet weten, dat het de doodsklok is (Storm). Roukema deelde mede, dat er thans in Spanje een regeeringscrisis heerschte, waarbij Franco trachtte de monarchie te herstellen. Dit zou een verkapt fascisme worden. Wij kunnen niet toestaan, dat er in Spanje een troonpretendent komt. In vorm zou dan de regeering in Spanje veranderen, doch in wezen blijft het een dictatoriale staat.

T. Hulleman, oud-Spanje strijdster, sprak over en tot de vrouwen en trachtte den toestand in Spanje te schilderen.

Ir. Schut behandelde eenige tot hem gerichte opmerkingen. Hij zeide o.m. dat Hitler en Mussolini in 1936 den opstand in Spanje reeds voorbereid hadden. Onze binnenlandsche problemen zijn groot, doch de strijd tegen het fascisme moet op de eerste plaats komen. Na den eersten wereldoorlog werd door de slappe houding der democratie de revolutie den kop ingedrukt, waardoor het fascisme den kop kwam opsteken. Thans moet men kiezen tusschen socialisme en kapitalisme. Een derde weg bestaat er niet. Het gaat er thans om : Er op of er onder.

Hierna werd de Internationale gezongen.

Het slotwoord werd gesproken door den heer Noordewier. Hij stelde een aan de regeering te richten motie voor, waarin werd aangedrongen om alle betrekkingen met Franco-Spanje te verbreken. Deze actie werd door handopsteken aangenomen. De vergadering had een rustig verloop. Bijzonderheden deden zich niet voor. Er waren ongeveer 300 personen in de zaal aanwezig.

Bijlage 4

De Nederlandse spionnen die in de vijftiger en zestiger jaren door de BVD werden ingehuurd, waren voornamelijk zeelieden. Zoals Will Gunnewegh (binnen de BVD waar actieve agenten schuilnamen hebben heette hij Groeneweg), Evert Reydon en Louw de Jager. Zij werden naar Oost-Europa, de Chinese Volksrepubliek en Cuba gestuurd. De man die hen ronselde heette binnen de BVD Van Maurik, die in werkelijkheid opperwachtmeester Bas van Mourits was. Later werden ze in contact gebracht met een Amerikaan die hen opdrachten gaf. Gunnewegh verhaalt in zijn boek hoe hij geldbedragen in ontvangst nam op Amerikaanse ambassades in Oosteuropese landen. De opdrachten aan de Nederlandse spionnen waren vervat in codes die ze met behulp van een ezelsbruggetje konden onthouden. Dat ezelsbruggetje was op een stencil aangebracht, dat de mannen uit hun hoofd dienden te leren. Het luidde aldus:

Wanneer te Leningrad of Gdynia, nieuwe constructies c.q. gebouwen worden waargenomen gelieve dan dit beschrijven zoals onderstaand ezelsbruggetje weergeeft:

N. Nudest = NUDEST dus de slagzin voor Kaden en alles wat zich daar op bevindt.

N. (name/number) naam en nummer van de kade onder opgave van locatie;

U. (use) normaal gebruik van de kade, d.w.z. welke goederen worden normaliter via deze kade geladen en gelost;

D. (dimensions) afmetingen d.w.z. lengte en breedte kade, hoogte boven waterniveau tijdens hoog water en diepte van het water langs de kade bij hoog water;

E. (equipment) laad- en losapparatuur op de kade v.w.b. kranen opgeven, type en capaciteit;

S. (storage) loodsen en opslagplaatsen;

T. (transportfacilities) transportmogelijkheden van en naar de ka-
de zoals spoorwegen, wegen etc.

Voor schepen: W H Y D O F I L M S T A R S:

W. When, wanneer juiste datum en tijdstip van waarneming;

H. His position, positie, koers en snelheid van het waargenomen
schip;

Y. Your position, positie, koers en snelheid van eigen schip;

D. Description of conditions, omstandigheden die van invloed zijn
op de mogelijkheid van waarneming, zoals meteorologische om-
standigheden, tijdstip van de dag, mist etc.;

O. Observers freedom, vrijheid van waarneming die van invloed
kunnen zijn op het waarnemen;

F. Funnels, schoorstenen, aantal, plaats en opstelling;

I. Identification, naam en nummer; en de plaats waar dit waarge-
nomen werd;

L. Length, lengte van het schip. Liefst aan de hand van een
hulpmiddel, zoals 150 passen, of in een aantal malen van een
reddingsboot;

M. Masten, soort en plaatsing;

S. Vorm van scheepsromp (Hull of ship). Het aangeven van de
juiste plaats van de breking van de deklijn is van groot belang;

T. Turrets (geschutstorens dan wel kanonschilden). Aantal en
plaatsing en aantal kanons per toren.

A. Armement, bewapening. Naast de hoofdbewapening tevens te
vermelden torpedolanceerbuizen, raketten diepte bommen, mijnen
mortieren etc.

R. Radar en radio, afmetingen en vorm en waar geplaatst.

S. Special en unusual fittings? speciale en ongewone voorwerpen
aan boord van het schip. Hier tevens vermelden de kleur van de vlag,
diepte aangegeven door de merktekens, kleur van het schip etc.

Onderzeeboten: I C H A R M D O G S

I. Identification? naam en nummer en waar werd dit waargeno-
men.

C. Commandotoren, beschrijving van vorm, afmetingen en plaat-
sing;

H. Hull of ship, scheepsromp, beschrijving van vorm en openin-
gen;

- A. Antennes, plaats en vorm;
- R. Radar, als aanvulling op de vorige vraag indien er een ongewone apparatuur waargenomen is;
- M. Masten, waaronder periscoopmasten;
- D. Domes, koepels, beschrijving en plaatsing;
- O. Ongewone voorwerpen, uitsteeksels, rails, enz., beschrijving en plaats;
- G. Bewapening, beschrijving en plaats;
- S. Set lenght, bepaal de lengte, breedte van de onderzeeër.

Bijlage 5

Dienstgeheim

Richtlijnen voor commandanten met betrekking tot het ondervragen van oefenkrijgsgevangenen

1. Het ondervragen van oefenkrijgsgevangenen mag uitsluitend worden uitgevoerd door ondervraagploegen van 101 MIDcie en de bij de SMID in opleiding zijnde ondervragers.
2. Aan een oefenondervraging mogen alleen worden onderworpen:
 - a. officieren en onderofficieren
 - b. militairen in opleiding voor officier of onderofficier
 - c. personeel dat over meer gegevens met inlichtingenwaarde beschikt dan de gemiddelde militair
 - d. personeel dat functies vervult, waarbij de kans op krijgsgevangenschap groter is dan in andere functies (bijv. verkenningspersoneel, commando's, vliegend personeel).
3. Alle ondervragingen worden uitgevoerd met inachtnaam van de richtlijnen, vermeld in de bijlagen 1, 2, 3 en 4.

Geen enkele onderdeelcommandant van de KL is bevoegd de ondervragers opdrachten te verstrekken die buiten deze instructies gaan.

De ondervraagploeg(en) staan onder bevel van de onderdeelcommandant van de oefenende eenheid. (zie ook punt 7)

Voor de methode waarop de richtlijnen, vermeld in bijlage 2 worden uitgevoerd zijn de ondervraagploegen echter uitsluitend verantwoordelijk verschuldigd aan C 101 MIDcie.

4. Daar 'isolatie' van de gevangene een zeer belangrijk hulpmiddel is bij de ondervraging, mogen 'belangstellenden' zoals commandanten, artsen en geestelijke verzorgers niet zichtbaar en hoorbaar bij de ondervraging aanwezig zijn, tenzij de medisch fysieke c.q. psychische toestand van de ondervraagde dit vereist.

5. De onderdeelcommandant die een oefening doet houden, waarbij krijgsgevangenondervraging daadwerkelijk wordt toegepast, is verplicht zijn onderdeel gedegen voorlichting te geven betreffende het doorstaan van een krijgsgevangenverhoor (zie bijlage 3). Tijdens deze voorlichting wordt de te ondervragen militairen duidelijk gemaakt welke middelen en methoden de krijgsgevangenondervrager kan en mag gebruiken en welke verboden zijn (zie bijlage 2).

6. De 'conditionering' van een krijgsgevangene is een onmisbaar onderdeel van de ondervraging.

Deze wordt primair verwezenlijkt door het houden van fysiek zware oefeningen, zoals kleine oorlogsoefeningen, gevechtscursussen, etc.

Een oefenondervraging van frisse, uitgeruste, goed doorvoede militairen heeft weinig zin.

De in bijlage 2 genoemde methoden om de te ondervragen militairen te conditioneren moeten derhalve gezien worden als een hulpmiddel.

7. BLS bepaalt, dat commandanten van de te oefenen onderdelen uitsluitend op de hoogte worden gesteld van het totaal resultaat van de ondervraging, dus niet van de uitlatingen van een met name genoemde militair.

Wel kan de commandant in kennis gesteld worden van de namen van diegenen, die opzettelijk geen enkele weerstand aan de ondervraging hebben geboden en van diegenen, die de ondervraging uitzonderlijk goed hebben doorstaan.

8. Na afloop van de oefening dient de commandant van de oefenende eenheid een nabespreking te houden, waarbij de ondervragers aanwezig zijn om desgevraagd hun ervaringen te vertellen (zie bijlage 4).

9. De commandant van het te oefenen onderdeel vraagt draagt zorg dat tijdens de ondervraging een officier-arts beschikbaar is.

Richtlijnen voor de krijgsgevangenondervragers

1. Tijdens de ondervragingen dient een officier-arts in de onmiddellijke nabijheid van de plaats van ondervraging te zijn.

2. Door krijgsgevangenen ingediende verzoeken om medische hulp moeten onmiddellijk worden toegestaan.

Het al dan niet noodzakelijk zijn van medische behandeling is uiteraard uitsluitend ter beoordeling van de desbetreffende arts.

Iedere deelnemer dient van deze bepaling op de hoogte te zijn.

3. De arts kan op medische gronden adviseren de ondervraging niet te continueren.

4. De krijgsgevangene mag te allen tijde te kennen geven dat hij de arts wenst te consulteren, omdat hij niet verder ondervraagd wenst te worden.

Het advies van de arts aan de oefenleiding is in deze doorslaggevend.

5. De krijgsgevangene dient als minimum één broodmaaltijd per 12 uren en om de 6 uren drinken verstrekt te worden.

6. Tijdens de ondervraging van krijgsgevangenen is toegestaan:

a. directe ondervraging;

b. bespottling van kgvn voor wat betreft onderdeel, nationaliteit, politieke overtuiging, zonder hierbij kwetsend te zijn;

c. gebruik te maken van documenten welke op de krijgsgevangene worden aangetroffen, uitgezonderd daarin vermelde gegevens van persoonlijke aard die kwetsend zijn voor de krijgsgevangene;

d. de krijgsgevangene te beschuldigen van het plegen van civiele en militaire vergrijpen, c.q. misdrijven;

e. gebruik te maken van vragenlijsten, Rode Kruis formulieren, bandopname-apparatuur en verborgen microfoons;

f. gebruik te maken van gegevens uit het verleden van de krijgsgevangene, teneinde een zekere kennis te demonstreren, uitgezonderd persoonlijk kwetsende gegevens;

g. de krijgsgevangene te misleiden t.a.v. de duur van de oefening en eventueel op de oefening volgend verlof;

h. de krijgsgevangene eenzame opsluiting te doen doorstaan gedurende een periode van maximaal 4 uur in een cel of soortgelijk vertrek of gedurende maximaal 8 uur in een kgvn-kooi.

Tijdens deze opsluiting dienen de kgvn onder regelmatig toezicht van de officier-arts te staan. Deze arts kan, indien nodig verandering in de tijdsduur aanbrengen;

i. een strakke kampdiscipline te handhaven door de kampbewaking;

j. de rangsverhoudingen tussen kgvn en bewakers c.q. ondervragers voor de duur van de oefening te doen vervallen;

k. gebruik te maken van geluidseffecten, mits het geluidsniveau is gecontroleerd en accoord bevonden door de officier-arts.

7. Tijdens de ondervraging van krijgsgevangenen is het verboden:

a. de krijgsgevangenen aan te raken, behalve tijdens fouilleringen en tijdens de begeleiding als de krijgsgevangene geblinddoekt is;

b. de krijgsgevangene zodanig vast te binden dat dit stremming van

de bloedsomloop tot gevolg heeft (dit dient te geschieden over de bovenkleding heen);

c. de krijgsgevangene aan te raken op zedenkwetsende wijze;

d. de krijgsgevangene op te sluiten in kasten of kisten;

e. de krijgsgevangene onder te dompelen of een badkuur te doen ondergaan;

f. bajonetten te gebruiken;

g. de krijgsgevangene langer dan 15 minuten met de handen omhoog te laten staan of lopen en dan uitsluitend zonder bepakking;

h. de krijgsgevangene langer dan 15 minuten in dezelfde houding te laten staan, knielen, zitten of liggen;

i. de krijgsgevangene te bedreigen met vuurwapens;

j. het militair paspoort of privé eigendommen van de krijgsgevangene af te nemen;

k. de krijgsgevangene op zodanig fysiek en/of psychische wijze een behandeling te doen ondergaan, welke in strijd is met de algemeen geldende zedelijke en menselijke waarden.

Onderwerpen betreffende de houding van de militair van de Koninklijke Landmacht in krijgsgevangenschap, welke dienen te worden behandeld voorafgaande aan de oefening

1. 'De militair zal zich met zijn gehele persoonlijkheid tegen de vijand inzetten, zowel in groepsverband als in situaties waarin individueel moet worden opgetreden.

In gevechtshandelingen gewikkeld zal hij tot het uiterste aan de strijd deelnemen.'

Bovenstaande positieve instelling ten opzichte van de opgedragen taak – in feite is dan sprake van een hoog moreel – is doorslaggevend voor de gevechtswaarde van de militair. Om deze instelling te bereiken dient de militair zich bewust te zijn van de Westerse historisch verworven cultuurwaarden en van zijn *persoonlijke* verantwoordelijkheid met betrekking tot de bescherming van de onderkende waarden.

Hij dient echter evenzeer op de hoogte te zijn van de systemen, die onze samenleving kunnen bedreigen en de vorm, waarin deze bedreigingen zich openbaren.

Met andere woorden, de militair moet weten waarom en waarvoor gevochten wordt, anders heeft hij de oorlog al verloren voordat deze daadwerkelijk begonnen is. Hij moet weten, wie en hoe de vijand is

en dat niet alleen in zwart-wit schema's.

Terzake dient aansluiting te worden gezocht bij de voorlichtingslessen; het is in dit verband van belang, dat een grote plaats wordt ingeruimd voor zelfstandig en kritisch denken.

2. 'Indien hij het verband met de eenheid waartoe hij behoort heeft verloren en hij de vijand niet doeltreffend afbreuk meer kan doen, is hij verplicht te trachten gevangenneming te voorkomen en zich te voegen bij zijn eigen of bondgenootschappelijke krijgsmachtonderdelen.'

De militair dient te weten dat juist op het moment dat hij zich nog in de nabijheid bevindt van de gevechtshandelingen de kans op ontsnappen het grootst is.

In dit verband dient gewezen te worden op het grote belang van de oefeningen 'kleine oorlog' waarbij het ontwijken, ontsnappen en infiltreren wordt beoefend.

3. 'Indien de militair krijgsgevangen is gemaakt, zal hij zich steeds voor ogen houden dat hij in krijgsgevangenschap militair blijft. Hij zal zich met name in al zijn handelingen en uitingen zijn saamhorigheid met zijn medegevangenen bewust zijn. Hij dient te beseffen, dat tussen krijgsgevangenen de rangsverhoudingen blijven bestaan.'

De nadruk dient hierbij gelegd te worden op de structuur van de militaire maatschappij en het belang van een goede discipline gebaseerd op onderling vertrouwen.

Iedere militair – ongeacht rang of stand – dient te weten wat collaboratie met de vijand betekent. Hij dient op de hoogte te worden gebracht met de algemeen toegepaste tactiek om leiders bij de troep weg te halen en daar door de vijand aangewezen militairen (eveneens krijgsgevangenen) voor in de plaats te stellen.

De voornaamste bepalingen van de Conventie van Genève betreffende de rechten en verplichtingen van krijgsgevangenen dienen aan de militairen uiteen gezet te worden.

Het belang van een hoog moreel en hechte saamhorigheid – tot uitdrukking komend in een doorlopende zorg voor zieken en gewonden, steun aan zwakkere kameraden enz. – dient duidelijk te blijken.

4. 'De krijgsgevangen militair dient erop bedacht te zijn, dat zowel zijn gesprekken met andere krijgsgevangenen en met onderdanen van de gevangenhoudende mogendheid, als zijn correspondentie, een bron van inlichtingen voor de vijand kunnen zijn.

Hij zal in zijn gesprekken en correspondentie dan ook de uiterste

voorzichtigheid betrachten.

Het is hem onder alle omstandigheden verboden inlichtingen van militaire aard aan de vijand te verstrekken; hij mag slechts zijn naam, voornamen, geboortedatum, rang en registratienummer mededelen.'

De gevolgen van loslippigheid dienen met voorbeelden aangetoond te worden. De militair moet het belang worden bijgebracht van het niet-medenemen in het gevecht van particuliere correspondentie, dagboeken enz. Het enige dat hij bij zich dient te hebben buiten zijn uitrusting is zijn herkenningsplaatje en militair-paspoort.

Met nadruk dient erop gewezen te worden, dat hoe onbelangrijk een persoonlijk gegeven ook moge schijnen, het in het grote geheel van de legpuzzle, die de vijand tracht samen te stellen omtrent de eigen strijdkrachten, dit persoonlijk gegeven wel eens een belangrijke ontbrekende schakel kan zijn.

5. 'Zelfs in de moeilijkste omstandigheden zal de krijgsgevangen militair zich tot het uiterste moeten blijven verzetten tegen het afleggen van mondelinge en/of schriftelijke verklaringen, die afbreuk zouden kunnen doen aan de belangen van eigen land of bondgenoten.'

De Nederlandse militair moet begrijpen dat één van de hoofddoelen van een toekomstige vijand m.b.t. krijgsgevangenen zal zijn hem te gebruiken voor internationale propaganda en psychologische oorlogvoering.

Van even grote betekenis is de behandeling van gevangenen in een kamp, daar deze ten doel heeft de krijgsgevangenen te demoraliseren en te desorganiseren, zodat een verzwakking van het morele weerstandsvermogen optreedt, waardoor weer meer vorderingen in de vijandelijke greep op de gevangenen ontstaan.

6. 'Van de krijgsgevangen militair mag worden verwacht dat hij, wanneer zich daartoe een geschikte gelegenheid voordoet, zich aan de krijgsgevangenschap zal onttrekken, teneinde zich weder bij de eigen of bondgenootschappelijke krijgsmacht onderdelen te voegen.'

Dit onderwerp dient te worden toegelicht met voorbeelden uit de praktijk van de afgelopen oorlogen waarbij vele krijgsgevangenen uit hun kampen wisten te ontsnappen en veelal behouden terugkeerden.

Gewezen dient te worden op de noodzaak van het instellen van een ontsnappingsorganisatie in het krijgsgevangenkamp; de leiding van

deze organisatie maakt uit wie ontsnapt en houdt hierbij rekening met de waarde van de adspirant-ontsnapper voor de strijdkrachten, bekijkt wie geestelijk en lichamelijk het best in staat moet worden geacht om de ontsnapping te doorstaan, alsmede wie de diverse vluchtpogingen voorbereidt en coördineert.

7. 'Het is de krijgsgevangen militair niet geoorloofd:

- a. van de vijand gunsten te aanvaarden die niet worden verleend aan zijn medegevangenen, die in gelijke omstandigheden verkeren;
- b. zich tegenover de vijand te verbinden tot handelingen of verzui-
men die in strijd zijn met zijn plicht als militair.'

De Nederlandse militair moet weten dat de vijand zal trachten verdeeldheid te zaaien en de solidariteit van de krijgsgevangenen te breken door het geven van beloningen of gunsten. Deze beloningen of gunsten kunnen variëren van extra voedsel, kleding, sigaretten, minder werk, tot post van thuis of andere voorrechten.

Deze gunsten worden *altijd* verleend met het doel de krijgsgevangenen te bewegen een handeling te verrichten welke ten nadele van zijn eigen land en kameraden en ten voordele van de vijand zal zijn.

30% van de Amerikaanse krijgsgevangenen in Korea ontving een bevoorrechte behandeling.

8. 'Het is de krijgsgevangen militair niet geoorloofd op erewoord of belofte algehele vrijlating te aanvaarden, tenzij hij in zodanige uitzonderlijke, van die van het merendeel zijner medegevangenen afwijkende, omstandigheden verkeert, dat naar het oordeel van de vertrouwensman – bedoeld in artikel 79 van het Verdrag van Genève, betreffende de behandeling van krijgsgevangenen – afwijzing van een aanbod tot vrijlating redelijkerwijs niet van hem kan worden gevergd.

Van dit verbod kan door ons of van onzentwege door onze Minister van Defensie ontheffing worden verleend. Van een zodanige ontheffing zal mededeling worden gedaan aan de krijgsgevangen militair door tussenkomst van de beschermende mogendheid of van een organisatie, waaraan eventueel op grond van bedoeld verdrag de taak van beschermende mogendheid is toevertrouwd.'

Men dient te weten dat de Conventie van Genève een overeenkomst is tussen naties. In deze conventie zijn de rechten en plichten omschreven, alsmede de wijze van behandeling van krijgsgevangenen en geïnterneerden door vijandelijke of neutrale mogendheden.

Zij dienen ook te weten, dat de gevangenhoudende mogendheid zich

niet noodzakelijk zal houden aan de Conventies tenzij deze daartoe wordt gedwongen.

Deze dwang wordt eerder verkregen, als de krijgsgevangenen zelf de toepasselijke artikelen van de Conventies kennen en zich daaraan houden.

Zij dienen kennis te hebben van:

- a. erewoord of belofte
- b. de vertrouwensman
- c. beschermende mogendheid
- d. hun rechten op kleding, voeding en legering
- e. de aard van de hun op te dragen werkzaamheden
- f. hun recht op post.

9. *De vijandelijke ondervraging*

Bij de uiteenzetting dient duidelijk te worden gemaakt dat er twee soorten van ondervraging bestaan, nl. *de eerste ondervraging*, onmiddellijk na gevangennamen in de nabijheid van het front, waarbij het de ondervragers in hoofdzaak te doen is om gegevens van onmiddellijk tactisch belang te weten te komen.

De Nederlandse militair moet weten dat het juist bij deze eerste ondervraging van belang is dat hij geen militaire gegevens prijs geeft omdat de vijand op dat moment deze tactische gegevens verkregen van de krijgsgevangene nog ten eigen voordele kan benutten.

De tweede ondervraging zal meestal plaatsvinden in het krijgsgevangenkamp. Dit kamp zal veelal eerst worden bereikt na langdurige marsen van vele dagen waarbij veel ontbering is geleden. Fysiek zal de gevangene op een laag niveau zijn gekomen, een ideale toestand voor de ondervrager. De militair, die, dan onbekend met datgene wat hem te wachten staat, voor de ondervragerstafel plaatsneemt zal een gemakkelijke prooi van de ondervrager zijn. Daarom dient er bij de instructie de nadruk op te worden gelegd, dat het in de moderne oorlogvoering voor iedere militair, van welke rang ook, van het grootste belang is:

- a. zich tot het uiterste te verzetten tegen fysieke en psychische overmacht;
- b. list en misleiding zoveel en duidelijk mogelijk te onderkennen;
- c. door woord, gebaar of houding geen enkel aanknopingspunt, van welke aard ook, te verstrekken;
- d. steeds duidelijk voor ogen te houden dat iedere ondervraging voornamelijk op bluff is gebaseerd;

e. de ondervrager tot het uiterste te weerstaan.

Men dient op de hoogte te zijn van de basis-methoden van ondervraging, t.w.:

a. de vriendelijke methode;

b. de dreiging en redding-methode (de 'lieve' ondervrager en de 'beul');

c. schok en verrassings-methode (laten merken dat men inderdaad 'alles' weet);

d. je bent een spion-methode (het niet hebben van een volgens de Conventie van Genève benodigde identificatie of herkenningsplaatje);

e. vernedering-methode (mogelijke foute houding van de gevangene t.o.v. collega's uitspelen, lichamelijke en/of geestelijke afwijkingen vrijelijk kleineren en belachelijk maken, afkomst, milieu, ras of geloof uitbuiten);

f. de niet-ondervrager methode (d.m.v. collega-gevangene, die verraad pleegt, landsman-verrader, bij gevangene in afzondering plaatsen);

g. elektronische methode (afluister ontwerpen, verborgen microfoons, werken met vervalste geluidsbandjes).

10. *De hersenspoeling/denk-hervorming*

De hersenspoeling is vooral na de tweede wereldoorlog bekend geworden en is in Korea door de Chinezen ook op krijgsgevangenen toegepast.

Het is daarom juist dat ook de Nederlandse militair van de hoofdzaaken van dit proces op de hoogte wordt gebracht.

De kern van de hersenspoeling is het ondergaan van zware druk en groot ongemak, met geen ander vooruitzicht op verbetering dan door aanpassing en onderwerping.

Het is goed er de nadruk op te leggen dat dit proces in het algemeen slechts effectief is zolang de krijgsgevangene zich onder vijandelijke druk bevindt. De ervaringen uit Korea hebben geleerd, dat, wanneer het slachtoffer terugkeert uit krijgsgevangenschap in zijn vroegere normale omgeving, het effect op zijn denken en houding meestal binnen enkele weken weer verdwenen is.

11. *De medische aspecten van krijgsgevangenschap*

De redenen voor meer uitgebreide instructie in de kennis van de medische aspecten van krijgsgevangenschap zijn o.a. de ervaringen opgedaan in communistische gevangenschap in Korea.

Als voorbeeld kan dienen de dodenmars in november-december 1950. Van de 1500 Amerikaanse gevangenen stierven er 800 op weg naar de gevangenkampen als gevolg van onvoldoende kennis van de elementaire gezondheidszorg.

Naast de lessen zelfhulp en kameradenhulp, die voornamelijk de behandeling van verwondingen betreffen, dient te worden gewezen op het grote belang van persoonlijke hygiëne en gezondheidszorg. Het is essentieel dat de krijgsgevangene in grote lijnen weet wat te doen bij longontsteking, dysenterie, beri-beri, scheurbuik, bevrozing, zweren en gezwollen, gebitsproblemen, luizen enz.